

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**SADDAM SONRASI İRAK'TA ŞİİLERİN YENİ KONUMLARI VE
KÖRFEZ ÜLKELERİ ÜZERİNDEKİ OLASI SİYASAL ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Muafak A. OMER**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Fırat PURTAŞ**

Ankara-2008

ONAY

Muafak A. OMER tarafından hazırlanan "SADDAM SONRASI IRAK'TA ŞİİLERİN YENİ KONUMLARI VE KÖRFEZ ÜLKELERİ ÜZERİNDEKİ OLASI SİYASAL ETKİLERİ" başlıklı bu çalışma, 31/07/2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası ilişkiler dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza
Prof.Dr. Türel YILMAZ
(Başkan)

İ m z a
Yrd.Doç.Dr. Hasan Ali KARASAR

İ m z a
Yrd.Doç.Dr. Fırat PURTA

ÖNSÖZ

Irak Şii hareketi, 1990'daki İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra ülkenin orta ve güneyinde etkili bir isyan hareketine dönüşmüştür. Şiiler, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasındaki yapılandırma sürecinde baş aktör olarak yer almaktadırlar. Irak Şii hareketi, 2003 sonrası elde ettiği kazanımlarıyla ülkenin kuruluşundan bu yana merkezi yönetimde ilk kez bu denli güçlü bir konuma sahip olmuşlardır. Iraklı Şiilerin ülke yönetiminde daha güçlü bir konuma ulaşması Şii nüfusuna sahip diğer Körfez ülkelerinin istikrarsızlığa sürüklenme potansiyellerini önemli ölçüde artırmıştır. Bu ülkeler, Irak'ta başarılı olacak Şii hareketinin, uzak olmayan bir gelecekte kendi sınırları içindeki soydaşlarıyla siyasi ve ülkesel birlik kurmaya yada en azından kendi sınırları içinde iktidarda söz sahip olma çabasına yönelmesinden endişe etmektedirler. Irak Şii hareketi bu bağlamda, uzunca bir süre Irak'a komşu Körfez ülkeleri, bölge gündemini ve uluslararası sistemi meşgul edecektir. Hareketin etki katsayısı ise, Irak'taki işgalci devletler başta olmak üzere bölge ülkelerinin tutumuna bağlıdır. Bu açıdan, Irak Şii hareketinin başta ABD olmak üzere yabancı devletlerle ilişkilerinin anatomisinin çıkarılması, dinamiklerin belirlenmesi, ortak çıkarılara ve çıkar çatışmalarına temel oluşturan şartların tespiti, potansiyel bir istikrarsızlık kaynağı oluşturacağı tahmin edilen bu hareketin sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutulması açısından önemlidir.

Çalışmamızın amacı, Irak Şiilerin yeni siyasi konumlarının Körfez ülkeleri üzerindeki olası etkilerin tespit ve tahlil etmek, bu sayede Irak Şii hareketinin bölgesel ve küresel düzeydeki tetikleyebileceği ya da etki edebileceği muhtemel gelişmeleri öngörebilmektir.

Çalışmam boyunca yardımını esirgemeyen ve her türlü katkıda bulunan tez danışmanım sayın Yrd.Doç.Dr.Fırat Purtaş'a ve bana sürekli destek veren ana ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

Muafak A. OMER

Ankara - 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAK'TA ŞİİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

I. SİYASAL GÜÇ UNSURU OLARAK ŞİİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ.....	6
A. Hazreti Ali ile Muaviye arasındaki Hilafet Anlaşmazlıkları ve Şiiliğin Doğuşu.....	6
B. Şiiliğin Nasıl Ortaya Çıkıştığına İlişkin Farklı Görüşler.....	11
C. İmamet Kavramının Ortaya Çıkışı ve Aktif Siyasi Şiilik (İmamlar Dönemi).....	15
1. On iki İmam Teorisinin Doğuşu ve Gelişmesi (İsna Aşeriyye).....	20
2. Pasif Siyasi Şiilik (kayıp imam teorisi) Dönemi.....	21
3. Şiiliğin Aktif Siyasete Dönüşü (Vilayet-iFakih) Dönemi.....	25
II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ VE İRAK KURULUŞUNDA İRAK'TAKİ ŞİİLERİN DURUMU.....	29
A. Osmanlı Yönetimi Altında Şiiler.....	29
B. Irak Devletinin kuruluşu ve Irak'taki Şiilerin Durumu	33
C. Kraliyet Döneminde Şiiler.....	37
Ç. Şii hareketi-İngiltere ilişkileri.....	40
D. Cumhuriyet Döneminde Şiiler.....	44
E. Baas iktidarı ve Şii Hareketi.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP KÖRFEZİ ÜLKELERİNDE Şİİ HAREKETİ

I. SUUDİ ARABİSTAN'DA Şİİ HAREKETİ.....	59
A. Vehabiliğin Ortaya çıkışı.....	59
B. Muhammed Bin Abdülvehab – Muhammed Bin Suud Antlaşması.....	61
C. Vehhabi-Şii Hareketinin Çatışması.....	66
Ç. 2003 Yılı Öncesi Suudi Arabistan'da Şii Hareketi.....	68
II. BAHREYN'DE Şİİ HAREKETİ	74
A. Vifak Milli İslami Örgütü.....	79
B. İslami Eylem Örgütü.....	80
C. Etkili Olan Diğer Bazı Şii Örgütler.....	81
III. KUVEYT'TE Şİİ HAREKETİ	82
IV. DİĞER ARAP KÖRFEZİ ÜLKELERİNDE Şİİ HAREKETİ	87
A. Umman.....	87
B. Katar.....	88
C. Birleşik Arap Emirlikleri.....	90

Üçüncü Bölüm

İRAKLI ŞİİLERİN YENİ KONUMLARI VE KÖRFEZ ÜLKELERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

I. ABD'NİN İRAK'I İŞGALİ SONRASI İRAK'LI ŞİİLERİN YENİ KONUMLARI.....	92
A. Şii hareketi-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri.....	92
B. Geçiş Dönemi Yönetim Konseyinde Şiiler.....	96
C. Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasasında Şiiler.....	102
1. Üçüncü Kısım: Irak Geçiş Yönetimi (24.madden 29. maddeye kadar).....	103

2. Dördüncü Kısım: Geçiş Dönemi Yasama Yetkisi (30. maddeden 34. maddeye kadar).....	106
3. Beşinci kısım: Geçiş Yönetimi Yürütme Yetkisi (35.maddeden 42. maddeye kadar).....	107
4. Altıncı Kısım: Federal Yargı Yetkisi(43. maddeden 47. maddeye kadar).....	108
5. Sekizinci Kısım: Bölgeler, Valilikler, Belediyeler.(54. maddeden 58. maddeye kadar).....	109
Ç. Kalıcı Anayasada Şiiler.....	111
II. 9 NİSAN 2003 TARİHİNDEN SONRA IRAKLI ŞİİLERİN ELDE ETTİKLERİ YENİ KAZANIMLARININ ARAP KÖRFEZİ ŞİİLER ÜZERİNDEKİ OLASI SİYASAL ETKİLERİ.....	121
A. Suudi Arabistan.....	126
B. Bahreyn.....	135
C. Kuveyt.....	137
Ç. Katar.....	142
D. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE).....	144
E. Umman.....	146
F. İran.....	146
SONUÇ.....	151
KAYNAKÇA.....	161
EKLER.....	177
TABLolar.....	185
ÖZET.....	191
ABSTRACT.....	193

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AL	: Arap Ligi
Aramco	: Arabian American Oil Company
Baas Partisi	: Sosyalist Arap Baas partisi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BK	: Başkanlık Konseyi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTCOM	: Central Command Headquarter at camp Al-Saliyah
DYK	: Devrim Yönetme Konseyi
FY	: Federal Yönetim
FYM	: Federal Yüksek Mahkeme
GDDYY	: Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasası
GKY	: Geçici Koalisyon Yönetimi
GYK	: Geçici Yönetim Konseyi
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KYP	: Kürdistan Yurtseverler Partisi
Şii Koalisyonu	: Birleşik Irak ittifakı
YİİYB	: Yeniden İnşa ve İnsani Yardım Bürosu

TABLolar LİSTESİ

Tablo Numarası	Tablonun Adı	Sayfa Numarası
Tablo: 1	Belirli yıllar için Bağdat Ticaret odasının yönetim kurulu üyeleri	186
Tablo: 2	Kraliyet Döneminde Şii Bakanların Sayısı: 1921-1958 Dönemi	187
Tablo: 3	1925 ile 1958 yılları arasında Şiilerin Irak Parlamentosundaki sayıları ve oranları	188
Tablo: 4	1968 ile 1977 yılları arası hükümetlerin etnik yapıları	189
Tablo: 5	Yüksek İslami Devrim Konseyin Üyeleri	190
Tablo: 6	Geçici Yönetim Konseyine Başkanlık Edenlerin Listesi	191

GİRİŞ

Müslümanlar arasındaki ayrılıklar ve anlaşmazlıklar Hz. Muhammed'in ölümünden hemen sonra başlamıştır. İslam peygamberinin vefatının ardından gelişen olaylar öyle bir hal almıştır ki Müslümanlar ve İslam âlemi günümüzde de devam eden çeşitli siyasal kamplara bölünmüştür. Özellikle Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasındaki hilafet anlaşmazlığı daha sonra geniş boyutlar kazanmaya başlamıştır. Başta sadece bir hilafet anlaşmazlığı olarak ortaya çıkan Hz. Ali-Hz. Muaviye çatışması yeni bir mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şiiliğin ne zaman başladığı hususu birçok tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar sadece Sünnilerle değil aynı zamanda Şiiler kendi aralarında bile Şiiliğin ne zaman ortaya çıktığı meselesinde fikir ayrılıkları yaşamaktadırlar.

Şiiliğin ne zaman doğuşu hakkındaki anlaşmazlıklar mevcutsa, Şiiliğin doğuş yerinin Irak olduğu konusu üzerinde bir fikir ayrılığı yoktur. Irak toprakları Hz. Ali döneminden beri Şiiler için birçok şey ifade eden olaylara sahne olmuştur. Bunların başında Hz. Ali'nin Küfe'de, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmeleri gelmektedir. Ayrıca Irak toprakları Şiilerce kutsal sayılan birçok mezarı barındırmaktadır. Necef ve Kerbela'de Hz. Ali'nin ve Hz. Hüseyin'in ve Bağdat'ta İmam Kazım'ın makamları bulunmaktadır. Şiiler Irak'ta, çağdaş Irak devletinin kuruluşundan itibaren devletin müesseselerinden uzak durmayı tercih etmişlerdir. Çünkü Şiilere göre, 1921 yılında kurulan çağdaş Irak devleti işgalci güçler tarafından kurulduğu için boykot edilmesini uygun bulmuşlardır. Bu durum 1958 yılına kadar devam etmiş ve General Abdülkerim Kasım'ın önderliğinde kurulan Irak cumhuriyeti Şiileri için bir umut olmuştur. Ama General Kasım'la Şiilerin arası 1959 yılında tekrar açılmıştır. Şiiler bu sefer General Kasım'ın çıkardığı medeni kanuna itiraz etmişlerdi. Bu kanun kadın ve erkek eşitliğini esas almaktaydı. Buda İslam dinine ve Kuran'î kerimde yer alan bir ayetin tersine bir düzenlemeydi. Ama asıl sorun ise General Kasım'ın çiftçiler lehine getirdiği başka düzenlemelerdi. Çünkü General Kasım aynı şekilde toprak ağalarına büyük darbe indirmektedir. Toprak ağaların Şii din adamlarına ödedikleri

paralar kesilince Şii din adamları General Kasım'a karşı saf almaya başlamışlardır.

Cumhuriyet döneminde Şiiler özellikle Ahmet Hasan Bekir'in iktidarı ele geçirmesiyle beraber devlete karşı çeşitli yollara başvurarak direnmeye başlamışlardır. Sonuçta Baas iktidarı Şiilerce kutsal sayılan Aşure törenlerinin gerçekleşmesi yasaklanmıştır. Daha sonra Saddam Hüseyin İktidarı ele geçince Şiilerin birçok önde gelenlerini idam etmiştir. Bunların başında Muhammed Bakır Sadr ve Kız kardeşi olan Bint Al-huda gelmekteydi.

Saddam Hüseyin döneminde sadece Şiilere karşı sert davranılmamıştır. Aynı zamanda Irak'ın çeşitli kesimlerine baskı uygulanmıştır. Bugün iddia edildiği gibi Saddam Hüseyin mezhepçilik politikasını uygulamamıştır. Yani Saddam Hüseyin Sünni olduğu için iktidarı sadece Sünniler arasında paylaşmamıştır. Saddam Hüseyin ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir.

Böylece günümüz Irak devleti sınırları içinde yaşayan Şiiler, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 2003 yılların başına kadar, siyasi iktidarı elinde bulunduran müteakip Sünni Arap iktidarlarının baskısı altında yaşamışlardır. Hem Şii din adamlarının çıkarlarına ters düştüğü için hem de Sünni Arapların Şiilere karşı uyguladıkları despot politiklar Şiilerin Irak'ın siyasi hayatından dışlanmalarına neden olmuştur. Baskıcı politikalar Baas iktidarının yönetime gelmesiyle daha vahim bir hal almıştır. Bu dışlayıcı politikalar Şiilerin mühalif bir güç olarak Sünni iktidaralara karşı örgütlenmelerine neden olmuştur. Önce sivil mücadele tarzında tepkisini koyan Şiiler, Baas iktidarı döneminde baskıların artmasıyla şiddet eğilimlerine bavrmuşlardır.

Sünni iktidarların baskısından kurtulmak için Şiiler önce İran ile işbirliğini tercih etmişlerdir. 1990 yılından Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi, Irak ile ABD arasında savaş sebebi olmuştur. Şiiler ABD-Irak gerginliğinde ABD cephesinde yer alma stratejini uygulamışlardır. 20 Mart 2003 tarihinde başlayan ve 9 Nisan 2003 başlayan savaştan galip çıkan taraf ABD olmuştur. İşgalci devlet konumundaki ABD, Irak devletinin yeniden yapılandırılması sürecinde Şiiler ve Kürtler lehine Sünnilere karşı dışlayıcı bir

politika izlemiştir. Öyle ki geçmişte Sünnilerin tekelinde olan Baas Partisi , ordu ve diğer güvenlik teşkilatı fesih edilmiştir. Ayrıca yeni süreçte pratik ve teorik olarak Sünnilerin dışlandığı eğilimlere sahne olmaktadır. Sünnilerin dışlanması Şiiilerin lehine oluşan bir olgudur. ABD kontrolünde yeniden yapılandırılan devlet kurumlarında Şii ve Kürtlerin ciddi bir yükselişine neden olmaktadır.

Şiiiler sadece Irakta değil aynı zamanda Irak'a komşu körfez ülkelerinde de var olan bir mezheptir. Körfez ülkelerinde de tıpkı 2003 öncesi Irakta olduğu gibi Şiiilerin devlet iktidarından ve kurumlarından dışlandıkları görülmektedir. Özellikle petrol zengini olan arap körfez ülkelerinde bulunan şiiiler 9 nisan 2003 yılından itibaren hak ve özgürlüklerini çeşitli yöntemlere başvurarak dile getirmeye başlamışlardır. Arap körfezli şiiilerin bu şekilde davranmalarına neden olan olay kuşkusuz Iraklı şiiiler olmuştur.

Iraklı şiiilerin saddam sonrası Irak'taki yeni konumlarının körfez ülkeleri üzerindeki etkilerini çalışmamızda üç bölüme ayırarak inceledik. Birinci bölümde Irak'ta şiiiliğin doğuşu ve gelişmesini ele aldık. Tezimizin ana konusu olan Irak'lı Şiiileri iyi anlayabilmemiz için öncelikle Şiiiliğin siyasal güç unsuru olarak nasıl ortaya çıktığına açıklık kazandırmamız gerekmektedir. Bu nedenle çalışmamızın birinci bölümünde genel olarak Şiiilik, özel olarak da Irak'lı Şiiilerin Hz. Ali Bin Ebi Talib'in halife seçilmesinden sonra hangi önemli olayları geçirdiklerini ana hatlarıyla ele alındı.

Şiiiliğin siyasal güç unsuru olarak nasıl ortaya çıktığı konusuna, hem Şii hem Sünni hem de tarafsız olan yazarların görüşleri dikkate alınarak açıklık kazandırmaya çalıştık. Şiiilik felsefesinin doğuşu 660'lı yıllarda Hz. Ali Bin Ebi Talip ile Hz. Muaviye arasında baş gösteren anlaşmazlıklara kadar gitmektedir.

Aktif imamların dönemi nasıl ne zaman ve niçin başladığını anlattık. Bu dönemi de iyice anlayabilmemiz için imamet kavramını tanımladık ve daha sonra Şiiilerin çoğunluğunu oluşturan on iki imam teorisinin doğuşu ve gelişmesi üzerinde durduk. Bu dönem Şiiiliğin pasifleşme dönemidir, bir diğer adı ise kayıp imam teorisidir, bu teori Şiiilerin siyasetten uzak durmalarına

neden olmuştur. Ama Safevi devletinin kuruluşuyla beraber Şiiliği devletin resmi mezhebi ilan etmesi sonucu Şiilik aktif dönemine geçmiştir. Aktif Şiilik dönemi de ana hatlarıyla incelendi. Böylece birinci bölümün ilk ana başlığını Şiilerin aktif siyasete dönmeleriyle sonlandırdık.

İkinci ana başlıkta ise; birinci dünya savaşından önce ve Irak'ın kuruluşunda Şiilerin siyasi durumunu ele aldık, birinci dünya savaşından önceki durumda kısaca Şiilerin bugünkü Irak topraklarında bulunan Şiilerle Osmanlı devleti ilişkileri incelendi. Osmanlı'dan sonra yeni Irak devletinin kuruluşuna değindik, sonradan kraliyet döneminde Şiilerin siyasi durumuna yer verildi. Başka bir başlık altında da Şii hareketi ve İngiltere ilişkilerinin anatomisi çıkarıldı. 1958'de monarşinin devrilmesinden sonraki durumu Şii faktörü açısından değerlendirmeye ve incelemeye değer bir husus olduğunu düşündük. General Kasım'dan sonraki olaylar iki Arif dönemi ve 1968'de iktidarı tamamen ele geçiren Baas Partisi dönemi de detaylı bir şekilde incelendi, birinci bölümü Şii hareketi ve Amerika Birleşik Devletlerinin ilişkilerini inceleyerek sonlandırdık.

İkinci bölümde ise genel olarak körfezdeki Şiilerin varlıklarına ve siyasi oluşumlarına yer verilmiştir. Arap körfez ülkelerinde büyük nüfuza sahip olan Suudi Arabistan'ı anlatırken detaylı bir şekilde Suud ailesiyle ittifak içinde olan Vehhabiler kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Çünkü bugün iktidarda bulunan Suud ailesi üzerinde büyük etkiye sahiptir. Ana hatlarıyla Vehhabiliğin ortaya çıkışına değinmeyi önemli gördük ayrıca çalışmamıza Vehhabi-Şii çatışmasıyla devam ettik. 2003 yılı öncesi Suudi Arabistanlı Şiilerin son durumlarıyla ikinci bölümün birinci alt başlığını sonlandırdık.

İkinci bölümün ikinci alt başlığı altında ise Şiilerin çoğunlukla oluşturduğu Bahreynli Şiilerin siyasi durumlarını ele aldık. Bahreyn'in bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Şii sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Irak'tan sonra Şiilerin çoğunluk oluşturduğu ikinci Arap körfezi ülkesidir. Vifak Millî İslami örgütü ve İslami Eylem örgütü Bahreyn'de önde gelen iki Şii siyasi gruptur. Bu iki grubu iki ayrı başlık altında incelemeyi uygun bulduk. Bu başlıkta son olarak Bahreynli Şiilerin diğer gruplarına yer verilmiştir.

Üçüncü başlıkta ise Kuveytli Şiilerin siyasi hareketleri ve son durumlarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Dördüncü başlıkta, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emirliklerindeki Şiilerin son durumları incelenmiştir. Böylece ikinci bölüm körfezdeki Şiilerin, buldukları ülkelerdeki çektikleri sorunlara yer verilerek siyasi kurum ve kuruluşları ana hatlarıyla incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Iraklı Şiiler 9 Nisan 2003 tarihinden sonra elde ettikleri yeni kazanımlarının körfez ülkelerindeki olası siyasal etkileri iki ana başlık altında incelenmiştir. Birinci başlıkta, 2003 sonrası Iraklı Şiilerin oluşan yeni devlet düzeninde elde ettikleri imtiyazları ele aldık. Bu imtiyazlar ele alınırken üç başlık altında inceledik, birinci başlıkta, Iraklı Şiilerin Geçiş Dönemi Yönetim konseyindeki rollerine değindik. Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra oluşan çağdaş Irak devletinin kuruluşundan itibaren Şiiler devletin müesseselerinden uzak durmayı tercih etmişlerdir. Ama Saddam sonrası Irak'ta işgalcilerin denetiminde kurulan Geçiş Dönemi Yönetim konseyinde güçlü bir şekilde katılmışlardır. İkinci başlıkta, Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasasında, Şiiler lehine düzenlenen maddeleri tek tek ele aldık. Çünkü Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasası oluşturulan kalıcı anayasanın temelini oluşturmaktaydı. Üçüncü başlıkta da kalıcı anayasada Şiilerin lehine düzenlenen hususların üzerinde duruldu. Böylece Şiiler isteklerini Irak'ın kalıcı anayasasında yasallaştırmaya yönelmişlerdir. İsteklerinin birçoğunu büyük ölçüde yasallaştırdıklarını kalıcı anayasanın incelenmesi sırasında gördük.

Üçüncü bölümün ikinci ana başlığı altında da ise, Şiilerin elde ettikleri yeni konumlarının körfez ülkeleri üzerindeki olası siyasal etkilerini ele aldık. Körfez ülkelerinin tek tek ele alarak, Iraklı Şiilerden etkilenebilecekleri hususlar üzerinde durduk. İkinci ana başlıkta Iraklı Şiilerin, yedi körfez ülkesine muhtemel siyasal etkilerini inceldik. Böylece çalışmamızın sorunsalını bu bölümde tespit etmeye çalıştık.

Birinci Bölüm

Irak'ta Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi

I. SİYASAL GÜÇ UNSURU OLARAK ŞİİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

A. Hazreti Ali ile Muaviye arasındaki Hilafet Anlaşmazlıkları ve Şiiliğin Doğuşu :

Hazreti Osman'ının ölümünden sonra, Ali Bin Ebi Talip Müslümanların dördüncü halifesi seçilmiştir. Hz. Ali'nin halifeliği döneminde meydana gelen ve tarihe Cemel Vakası ve Siffin Savaşı olarak geçen olaylar Şiiliğin doğuşunda önemli rol oynamışlardır. Her iki olayın da kökenini Hz. Osman'ı öldüren faillerin yakalanıp cezalandırılması konusunda Hz. Ali'nin pasif kalarak izlediği denge politikası ve buna karşı muhalefet oluşturmaktadır.

Hz. Ali halife seçildiğinde Hz. Osman'ının katilleri hala ortalıkta dolaşıyorlardı ve bunların yakalanmasına ilişkin alınan bir tedbir ortada gözüküyordu. Hz. Ayşe ve beraberindeki sahabeler ise, katillerin derhal yakalanıp cezalandırılmasını istiyordu. Hz. Ali ise, durumu sakinleştirmek ve fitnenin çıkmasını önlemek için daha sonra katilleri yakalayıp cezalandıracağını söylüyordu. Bu fikir ayrılığı Hz. Ayşe taraftarları ile Hz. Ali'nin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. İki tarafın ordusu 657 yılında Basra yakınlarında savaşa tutuşmuşlardır. Talha ve Zübeyir gibi önde gelen sahabeler de Hz. Ayşe'nin yanında yer almasına rağmen Hz. Ali ve ordusu bu savaştan galip çıkarak olayı kontrol etmeyi başarmıştır. Hz. Ali ile Hz. Ayşe arasında meydana gelen bu mücadele ve savaş Cemel Vakası olarak adlandırılmaktadır.¹

---

¹ İhsan İlahi Zahir, **Aşia va Tşayü; Farık va Tarih**, Tercümen Assüne yayın evi, 1984, s.19.

Hız. Ali'nin Cemel vakasında karşı grubu yenmesinden sonra onun hilafetine muhalif olarak, Suriye bölgesini yönetmekte olan Hız. Muaviye ve taraftarları kalmıştı. Hız. Muaviye ve taraftarlarının Hız. Ali'ye isyan etmelerinin gerekçeleri de Cemel vakasında olduğu gibi Hız. Osman'ı öldürenlerinin cezalandırılmamasıydı. Hız. Muaviye ve taraftarları Hız. Ali'yi, Hız. Osman'ı şehit edenleri korumak ve onları cezalandırmamakla suçluyorlardı.²

Hız. Ali halife seçildiği dönemden beri Şam valisi ve Hız. Osman'ın akrabası olan Hız. Muaviye bin Ebî Süfyan ona biat etmemişti. Hız. Ali, onu bu konuda ikna etmeye çalıştı ise de, Hız. Muaviye etrafındaki Hız. Ali'ye muhalif kişilerin desteği ile bunu reddetmiştir. Hız. Muaviye ve taraftarları ısrarla Hız. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını istiyordu. Özellikle Hız. Muaviye, Hız. Osman'ın bir akrabası olarak katillerin kendisine teslimini talep ediyordu.³

Nihayetinde Hız. Ali, durumun barışçıl yollarla çözülmeyeceğini anlayınca ordusuyla Küfe'den Musul'a oradan da Siffin'e doğru hareket etmiştir. Hız. Muaviye, bunları duyunca ordusuyla birlikte Şam'dan kuzeye doğru hareket etmiştir. Halep'in güneyinden doğuya yönelerek Siffin'e geldikten sonra, İki ordu Haziran 657 tarihinde Fırat nehrinin çizdiği büyük yayın batı tarafındaki Siffin tepelerinde karşılaşmışlardır. Burada İslam tarihinin en büyük iç savaşlarından biri cereyan etmiştir.⁴

Savaş üç gün devam etmiştir. Üçüncü gün İşler Hız. Muaviye için kötü gitmeye başlayınca Hız. Muaviye'nin yanında bulunan Amr bin el-As, askerlerin Kur'an sayfalarını mızraklarının uçlarına takmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Bu hareket, anlaşmazlığı silah zoruyla değil, Kuran'ın ve bilirkişilerin hakemliği yoluyla halletmeye çağırarak anlamına gelmekteydi. Bunun üzerine Hız. Ali'nin etrafındaki siyasetten anlamayan sofu kişiler ve bedevîler, onun istememesine rağmen bu teklifi kabule zorlamışlardır. Onlar

²Muhsin Al-hayderi, "Maraket Siffin", **Merkez Albeyit İlmalumat**, (Erişim)http://www.al-shia.com/html/ara/others/?mod=monasabat&id=377, 11 Kasım 2007

³ Hız. Muaviye'nin bu isteğinde ne derece samimi olduğu belli değildir. Belki de Hız. Ali'ye muhalif olan diğer devlet adamlarıyla anlaşmalı hareket etmekteydi. Kıyas meselesi sadece bir bahane idi. Nitekim sonradan halife olduğunda Hız. Osman'ın katillerinin peşine düşmemiştir.

⁴ Haydar Siddik, "Eccemel Va Siffin", **Alrased Dergisi**, sayı 10, Şubat, 2004, s.10.

kendilerinin haklı olduğunu ve hakemlerin kendi lehlerine karar vereceğine inanmaktaydılar. Bu düşüncelerinde o kadar samimi idiler ki, tarafsız bir kişi olan Ebû Musa el-Eşari'nin kendi hakemleri olmasında ısrar etmişlerdir. Hz. Ali de bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Hz. Muaviye ise en yakın adamı, arkadaşı, siyaseti ve kurnazlığı ile ünlü Amr Bin el-As'ı hakem tayin etmiştir. Zira Hz. Muaviye'nin etrafındaki kişiler Kureyş kabilesindendirler. Disiplinli ve siyasetten anlayan kişilerdi. Hz. Muaviye'nin bu tayinini desteklemişlerdir. Hakemlerin görevi Hz. Osman'ın haksız yere mi yoksa meydana getirdiği kötü bid'atlerden dolayı galeyana gelen halk tarafından mı öldürüldüğünü tayin etmektir.⁵

Hakem meselesinin kabulünden sonra iki ordu merkezlerine çekilerek, Hakemlerin vereceği kararı beklemeye başlamışlardır. Aylar süren hazırlıklardan sonra hakemler Dumet el-Cendel denilen yerde toplanmışlar ve kararı Hz. Ali aleyhine vermişlerdir. Hz. Ali ise verilen kararın sünnete ve Kur'an'a aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz etmiş ve Hz. Muaviye ile mücadeleyi sürdürmeye karar vermiştir.⁶

Ancak bu sırada önemli bir olay meydana gelmiştir. Bu da Haricîler meselesiydi. Hz. Ali'nin Sıffin'deki taraftarlarından bir grup hakem tayinini kabul etmenin yanlış olduğu düşüncesindeydiler. Bu grup hüküm vermenin insanlara değil yalnızca Allah'a ait olduğu görüşünden hareket ediyordu. Bu grubun anlayışına göre Allah, Kuran'da isyan edenlere karşı itaat edene kadar savaşılmamasını emrediyor.⁷ Bu grup Hz. Muaviye ve taraftarlarının Hz. Ali'ye kuşku götürmez bir şekilde isyan ettiklerini, bu sebeple onlarla görüşmeye oturmanın günah olduğunu savunmaktaydılar. Zamanla Hz. Ali'nin yanında yer alan başkaları da bu gruba dâhil olmuşlar ve sayıları iyice artmıştır. Bu görüşte olanlar artık Hz. Ali'nin peşinden daha fazla

⁵ Hassan Al-haşimi, "Sutur Min Azadkire: Kısas Attahkim va İadet Kirat Attarih", **Alrasid Dergisi**, sayı 4, Ekim, 2003, s.10.

⁶ Al-haşimi, **a.g.m.**, s.13.

⁷ Cafer Murtaza Al-amili, "Al-hvaric Siyasiyen Va Tarihiyen", **Al-işaa Dergisi**, Ağustos, 1983, s. 23.

gidemeyeceklerini söyleyip Nehrevan denilen yerde toplanmışlardır. Bunlara dışta kalanlar veya isyan edenler manasına gelen Haricîler adı verilmiştir.⁸

Hz. Ali, Hz. Muaviye'ye karşı harekete geçmeden önce Haricileri kontrol etmeye karar vermiştir. Temmuz 657 tarihinde bunları tasfiye etmek üzere Nehrevan'a doğru harekete geçmiştir. Hz. Ali ve Hariciler arasında Nehrevan savaşı meydana gelmiştir. Bu savaş Haricilerin siyasal bir grup olarak kenetlenmesindeki oynadığı rol açısından önemlidir. Nehrevan savaşında Hz. Ali, Haricileri kısmen kontrol altına almıştır.⁹ Ancak Hz. Ali bu savaş sonrasında gücünü büyük ölçüde kaybettiği için Hz. Muaviye'nin üzerine yürümekten vazgeçerek Küfe'ye geri dönmüştür.¹⁰

Hakem tayin edilmesi suretiyle de halifelik konusu çözülemeyince Hz. Ali yönetimindeki ülkeleri, Hz. Muaviye ise kendi topraklarını yönetmeye başlamıştır. Yanında Kureyş'in siyasetten anlayan insanlarını toplamış olan Hz. Muaviye daha avantajlı bir konumda idi. Zamanla bu durum daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktı.¹¹

Hz. Muaviye, Şam'dan sonra Mısır, ardından Yemen, Hicaz ve el-Cezire'yi kendi kontrolüne almıştır. Hz. Ali'nin idare ettiği Irak'ta dahi taraftarlar edinmiştir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin üzerine saldırmamaya özen göstermiştir. Irak'a karşı sınırlı bazı harekâtlarda bulunmakla yetinmiştir. Maksudı Hz. Ali taraftarları arasındaki memnun olmayanları ve ilgisizleri usta siyaseti ile ikna edip parçalamaktır.¹² Bunda da büyük bir ölçüde başarılı olmuştur.

Olaylar bu şekilde cereyan ederken, Hz. Ali 24 Ocak 661 tarihinde Kufe camiinde sabah namazı sırasında Haricîlerden Abdurrahman bin

⁸ Asad Vahit Al-kasım, **Azmat Al-hilafa Val İmama Va Asariha Al-muasire**, Beyrut, Gadir yayın evi, 1998, s. 277.

⁹ Al-amili, **a.g.m.**, s. 4.

¹⁰ Siddik, **a.g.m.**, s.12.

¹¹ Al-haşimi, **a.g.m.**, s.12.

¹² Al-kasım, **a.g.e.**, s. 300.

Mülcem tarafından hançerlenerek şehit edilmiştir.¹³ Bu sırada Hz. Ali 63 yaşındaydı. Yerine oğlu Hasan halife seçilmiştir. Hz. Hasan, anlaşmazlıkları barışçıl yollardan çözülmesinden yanaydı. Hz. Muaviye tarafından tazminat verilerek 661 yılında hilafet iddiasından vazgeçmiştir.¹⁴ Böylece Hz. Muaviye Müslümanların tek halifesi konumuna gelmiştir.

Buraya kadar bahsedilen olaylar her ne kadar basit bir tartışma ve hilafet anlaşmazlığı gibi gözükse de etkileri günümüze kadar devam eden önemli kutuplaşmaların kökenini oluşturmuştur. O günlerden başlayarak İslam ümmeti zamanın geçmesiyle dinî yönleri ağır basan üç siyasî-dinî fırkaya bölünmüşlerdir. Bunlar kendilerine Sünnî diyen büyük çoğunluk ile iki aşırı gruptan meydana geliyordu. Bilhassa Kerbela vakasından sonra bu ayrılık kesin çizgiler kazanmıştır. Sünniler kesin çoğunluk tarafından seçilen kişi ne olursa olsun, meşru bir halife olduğu düşüncesindeydiler. Bunlara Sünnî denmesi sünnete daha çok önem vermelerinden değildi. Gerçek sebep, itikad ve amel ölçülerinin emanetçileri olduklarını iddia etmeleriydi.¹⁵

İkinci grup; Hz. Ali taraftarlarıdır. Bunlara önceleri siyasi bir anlam ifade eden Şiatü Ali (Ali Taraftarları) denilmeye başlanmıştır. İtikad ve inanç bakımından Sünnilerle aralarında bir fark yoktu. Daha sonra Şiilik dinî bir anlam kazanmaya başlamıştır. Yavaş yavaş Bu gruba sadece Şia denilmeye başlanmıştır. Şiiler de kendi aralarında ılımlılardan en aşırıya gidenlere kadar çeşitli gruplara ayrıldılar. İçlerinde eski dinlerin inançlarını taşıyanlar ve bu izleri yansıtanlar da mevcuttu.

Üçüncü grubu meydana getiren Haricîlere göre ise, büyük günah işleyen kâfir sayılırdı. Hz. Ali ve Hz. Muaviye tarafını tutanlar ve onların

¹³ Abdullah Halife, **Ali Bin Ebi Talip Şehiden**, Beyrut, Şeriket Riyaz Al-reyiz Lil kutup Val naşr, 2007, s. 6.

¹⁴ Salih Al-düleymi, "Hilafet Muaviye Bin Ebi Süfyan", **Alusra Alislamiyye Dergisi**, sayı 78, Ekim, 2007.

¹⁵ Abu Abdullah Azzahabi, "Redul Buhtan An Muaviye Bin Ebi Süfyan" ,(Erişim)<http://www.saaaid.net/Doat/Althahabi>, 23 Aralık, 2007.

halefleri büyük günah işlemişlerdir ve kâfirdirler.¹⁶ Haricîler de zamanla çeşitli kollara ayrılmışlardır. Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde çeşitli isyanlar çıkarmışlardır. Haricîlerin en ılımlı kolunu İbazîler meydana getirir. Bunlar Sünnîlere yakındırlar.¹⁷ Bugün Kuzey Afrika'da ve Umman'da yaşamaktadırlar, Ayrıca Umman'da devletin resmi mezhebi İbaze mezhebidir.

B. Şiiliğin Nasıl Ortaya Çıktığına İlişkin Farklı Görüşler :

Şiilik aniden ortaya çıkan bir olgu değildir, bugüne gelinceye kadar çeşitli evrelerden geçmiştir. Yavaş yavaş gelişen Şiilik birkaç gruba ayrılmıştır, Şiiliğin nasıl ortaya çıktığına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır, bunları şöyle sıralayabiliriz:

İlk olarak Şii düşünürlerin Şiiliğin ortaya çıkışı hakkındaki görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

Birinci Görüş: Şiiliğin peygamberden önce doğduğunu ve bütün peygamberlerin Ali'nin vilayetine (öncülüğüne, liderliğine) inandığını iddia etmektedir¹⁸. Şiilerin önde gelen âlimleri bu tezi çeşitli yollara başvurarak savunmaktadırlar. Ünlü Şii din adamı ve âlimi El-kuleyni'ye göre "*Ali'nin vilayeti bütün peygamberlerin kitabında yer almaktadır. Hz. Muhammed de Hz. Ali'nin vilayetine inanarak Allah tarafından gönderilmiştir*".¹⁹ El-Kaşani de aynı görüşü paylaşmaktadır: "*Allah'ın gönderdiği bütün peygamberler ve Müslümanların tamamı Hz. Ali'yi seviyorlar. Ali'ye ters düşenlerse, hem Ali'ye*

¹⁶ Cafer Murtaza Al-amili, **Tarih Va Dirase: Ali Va Alhavariç**, I.cilt, Beyrut, Al-gadir yayınevi, 2002, s.10.

¹⁷ Al-kasım, **a.g.e.**, s. 278.

¹⁸ Omer Kemal, vd. , **Mesacit Fi Vacihinnar: Dirase Tarihiye Akaidiyye Meydaniye Tahliliye Şamile**, Fuad Albeyno yayın evi, Beyrut, 2007, s.37.

¹⁹ Ebu Cafer Muhammed Bin Yakup Bin İshak Elkuleyni, **Alusul Min Alkafi**, 4. cilt, Beyrut, Dar Al-arbi Lil ulum Val naşr, 1998, s. 324.

hem onu sevenlere ters düşmektedirler. Cennete sadece Ali'yi sevenler girecektir"²⁰.

İkinci Görüş: Eskiden ve hatta günümüzde de; Şiiliğin peygamber döneminde ortaya çıktığını iddia edenler bulunmaktadır. Bu görüşe göre peygamberin kendisi Şiiliği ortaya atmıştır. Böylece Şiiliği bazı sahabeler desteklemişlerdir, bunlardan; El-Miktad bin El-Asvad, Selman El-Farisi, Ebu zer El-gafari ve Ammar bin Yasir Gibi sahabelere İslamiyet'te Şiilik adını taşıyan ilk Müslümanlardır.²¹ Sonuç olarak bu bilgiler ışığında Şiiliğin tohumunu eken ve temelini oluşturan peygamberin bizzat kendisi olduğu iddia edilmektedir.

Üçüncü Görüş: Bu görüşe göre Şiiliğin Cemel vakasından itibaren ortaya çıktığı iddia edilmektedir.²²

Yukarıda Şiilerin, Şiiliğin ortaya çıkışı hakkındaki görüşleri kısaca inceledikten sonra, Şii olmayan düşünürlerin, Şiiliğin ortaya çıkışı hakkındaki Görüşlerine kısaca değinelim

Birinci Görüş: Şiilik peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan bir olgu olduğunu savunanlar bu grupta yer almaktadırlar. Bu tezi savunanların başında gelenler İbn Haldun, Ahmet Emin ve bazı oryantalist düşünürlerdir.²³ Bu görüşe göre hilafet peygamberden sonra onun akrabası olan ehlibeyte geçmeliydi.

İkinci Görüş: Şiilik, Hz. Osman'ının öldürülmesinden sonra ortaya çıktığını ileri sürenler vardır. Bu görüşe göre Şiilik ideolojisi hilafet tartışmalarının ve mücadelelerinin yapıldığı dönemde yaşayan Abdullah Bin Sebaa adlı bir Yahudi asıllı tarafından ortaya atılmıştır. Abdullah Bin Sebaa, Hz. Ali'yi ilahlaştırıyordu ve sahabelere küfür ediyordu. Böylece Hz. Osman'dan sonraki dönemde Abdullah Bin Sebaa çok aktif bir şekilde

²⁰ Alfayız Alkaşani, **Tefsir Assafi**, I.cilt, Kum, Ruhulemin yayınevi, 1983, s.20.

²¹ Şeyh Muhammed Alhüseyn Alkaşif Alata, **Asıl Aşşia Va Usuluha**, Londra, Müesseset Alimam Ali yayınevi, 1992, s.52.

²² Ömer , vd., **a.g.e.**, s.39.

²³ Ömer, vd., **a.g.e.**, s.20.

çalışmalarına başlamış ve bazı olayları değerlendirerek ortalığı iyice karıştırmayı başarmıştır.²⁴

Üçüncü Görüş: Bu görüş, Şiilik ideolojisinin ortaya çıkışının Sıffin savaşı sırasında 657 yılında olduğunu iddia etmektedir.²⁵

Dördüncü Görüş: Hz. Hüseyin'inin Kerbale'de Şehit edilme olayı Şiiliğin doğuşu olarak iddia edenler bulunmaktadır. Bu görüşün öncülerinden olan oryantalist Shtruman, "*Hüseyin'inin kanı Şiilik inancının ilk tohumudur.*"²⁶ Şeklinde bir ifade kullanmaktadır.

Şia ve Şiilik kavramlarını şöyle açıklayabiliriz:

Şia kelimesi lügatte, bir yolu yahut belirli bir kişinin fikrini izleyenler grubu, yardımcı veya taraftar anlamını taşımaktadır.²⁷

Şiilik, İslam dininde Hz. Ali'nin nas ve vasiyet ile imam ve halife olduğunu, imametın ancak onun soyundan gelenlere ait olduğunu kabul eden inanç yoludur.²⁸ Şiiliğin başlıca kolları şunlardır:

1- Şia-ı ula (ilk şiiiler). Halifelik için Ali'ye yardım eden ashap ve tabiinin bağlandığı inanç yoludur.

2- Usul-i Şia (Şiilerin ayrıldığı üç kol): a) Mufaddıla: Bu grup Hz. Ali'yi ashabdan üstün saymaktadır. b) Sabbe ve Taberraiye: Ashaba sövenler veya onlardan kendilerini uzak tutanlar c) Galiye veya Müelliha: Hz. Ali'ye sevgide aşırılığa varanlar veya onu tanrılaştırırlar.²⁹

Hz. Ali'nin ölümünden sonra gelişen başlıca şiiilik kolları ise, Kesaniye, Zeydiye, İmamiye, Galiye'dir. Bunlar dışında da marjinal gruplar bulunmaktadır.³⁰

²⁴ Hasan Al-hazal, "İbni Sebaa Alyahudi: Müesis Alfirka Arrafidiyye", (Erişim) <http://arabicislamicweb.com/shia/historyfitna.html>, 13 Kasım 2007.

²⁵ Ömer, **a.g.e.**, s.40.

²⁶ Alakik Alyamani, "Aşşia Va Mezahibiha", (Erişim) <http://www.ghrib.net/vb/showthread.php?t=1640>, 3 Ocak, 2008.

²⁷ Meydan Larousse; Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 18.Cilt, Ed. Şükrü Baban vd., **Sabah Gazetesi Yayınları**, s.522.,1992.

²⁸ Ömer vd., **a.g.e.**, s.61.

²⁹ Zahir, **a.g.e.**, s.34.

³⁰ Zahir, **a.g.e.**, s.54.

Şiiliğin hemen bütün kollarında ortak olan temel inançlar şunlardır: Halifelik, allah emriyle Hz. Ali'ye verilmiştir. Onun soyundan gelenler de halife sayılmalıdır. Hz. Ali'nin soyundan gelenler (On İki İmamlar), kutsal bir kişilik taşır. Hz. Ali'yi sevenleri sevmek onu sevmeyenleri sevmemek gerekir. Onikinci imam olan Mehdi ölmemiştir; Tanrı buyruğuyla yeniden dünyaya gelecektir. Küfe'de Hz. Ali'nin, Kerbela'da Hüseyin'in, Kazımiye'de Musa Kazım'ın, Samara'da Hasan-Ül-Askeri'nin makamları kutsal yerlerdir.³¹

Şia, Hz. Ali'nin dostları, Peygamberimizin vefatından sonra Ehl-i Beyt'in hakkını ihya etmek için hilafet ve ilmi mercilik hususunda itirazda bulunup çoğunluktan kopmuş olanlardır. Şia, Hulefa-i Raşidin zamanında mazlumcasına ve devamlı sıkıntı içerisinde yaşadıklarını iddia etmektedirler, daha sonra Ümeyye oğullarının hilafeti döneminde tamamıyla mal ve can güvenlikleri kalmamıştır.³²

Ama Şiilere göre üzerlerindeki zulüm çoğaldıkça inançları sabitleşmiş özellikle mazlumiyetlerinden, inançlarını güçlendirme ve ilerletmede çok yararlanmışlardır. Şiiler ikinci yüzyılın ortalarında Abbasi halifelerinin, İslam hükümetini ele geçirdiği sırada gerçekleşen serbestlik ve boşluktan yararlanmış ve biraz olsun rahatlamışlardır. Ama bu durum pek fazla sürmemiş, Şiilerin hakları yeniden kısıtlanmış ve üçüncü yüzyılın sonlarına dek kısıtlama gün geçtikçe artmıştır.

Dördüncü yüzyılın ilk dönemlerinde Şii mezhebine mensup, nüfuzlu Al-i Büveyh padişahlarının yönetime gelmesiyle Şiiler kuvvetlenmiş, serbest faaliyet yapma fırsatı elde etmiş ve bir sürü ayaklanmalar düzenlemişler.

Beşinci yüzyılın sonlarına kadar durum bu şekilde devam etmiştir. Altıncı yüzyılın başlarında Moğolların saldırısı sonucunda oluşan genel ve umumi sıkıntılar ve Haçlı seferlerinin sürüp gitmesinden dolayı, İslam hükümetleri tarafından Şii âlemine önemli kısıtlamalar olmamıştır. Özellikle İran'da Moğol padişahlarından bir kısmının Şii mezhebini kabullenmesi, Şiilerin nüfuzunun artmasında ve güçlenmesinde, İslam devletlerinin dört bir yanında özellikle İran'da milyonlarca Şii'nin fark edilecek şekilde bir araya

³¹ Meydan Larousse, 18. Cilt, a.g.e.,s.525.

³² Ömer vd., a.g.e.,s.31.

gelmesine neden olmuştur. Bu durum, dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Onuncu yüzyılın başlarında, Safavi saltanatının ortaya çıkmasıyla Şii mezhebi resmiyet kazanmış ve günümüze kadarda resmiyetini korumuştur. Bunun yanı sıra dünyanın neredeyse her bir köşesinde on milyonlarca Şii yaşamaktadır.³³

C. İmamet Kavramının Ortaya Çıkışı ve Aktif Siyasi Şiilik (İmamlar Dönemi) :

İmamet kavramının ortaya çıkışı sırasında yaşanan olaylar ve İmamet'in taşıdığı anlama ilişkin farklı yaklaşımları, Şiiiler arasında günümüzde de devam eden rekabeti anlamak açısından önemlidir.

Bir topluma öncülük yapıp onlara, siyasi veya içtimai yahut ilmi veya dini açıdan önderlik yapan kimseye imam veya lider denir. Elbette bu konuların ortamına bağlı olarak, liderin hareket alanı da daralır veya genişler.³⁴

İmamet sadece zahiri bir iktidar ve yönetim makamından ibaret değildir, aynı zamanda manevi ve ruhani bir makamdır. İmam, İslam devletini yönetmenin yanısıra, insanların din ve dünya işlerinin de tamamını yönetmek ve idare etmek anlamını taşımaktadır. İslam peygamberinin şeriat ve sünnetini her türlü sapma ve bozulmadan korur. Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendiriş nedeni olan ilahi gaye ve ülküleri gerçekleştirir.³⁵ Yani kısacası imamlar peygamberlerin görevlerini üstlenmektedirler.

İmamet makamına ulaşabilmenin oldukça ağır şartları vardır. Hem takva açısından (ki bu takva hiç bir günaha bulaşmayacak ve asla günah işlemeyecek, yani masumluğunu tamamen koruyacak ölçüde olmalıdır) hem de ilim ve bilgi açısından, dinin bütün emir ve bütün hükümlerine eksiksiz

³³ Allame Muhammed Hüseyin Tabatabai, **İslam'da Şia**, çev. Kadir Akaras, Abbas Kazimi, Kevser Yayınları, t.y, s.102- 112.

³⁴ Tabatabai, **a.g.e.**, s.220.

³⁵ Tabatabai, **a.g.e.**, s.234.

şekilde vakıf olmalıdır. Ayrıca bütün zaman, mekân ve şartlarda insanların sorunlarına vakıf olup, bu sorunlara Allah'ın hükümleri çerçevesinde en mükemmel çözümleri getirebilecek birisi olmalı ve bu şartları taşıyabilmelidir.³⁶

İmamet'in ilk olarak ortaya çıkışı, Hz. Muaviye şura yöntemini terk ederek oğlu Yezid'i kendinden sonra halife ilan etmesi ve bunun ardından başlayan tartışmalar sonucunda gerçekleştirmiştir.

İslamiyet'in temel ilkelerinden biri olan şura yönteminin peygamberin döneminde ve sonrasında benimsendiğini söyleyebiliriz. Peygamberin vefatından sonra seçilen dört halife şura yoluyla seçilmiştir. Hz. Muaviye'nin oğlu Yezid'i şuraya gerek görmeden doğrudan halife olarak ilan etmesi, bazı ehli beyit yanlısı Şiiler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu grup Yezid'in halife seçilmesine karşı çıkarak, halifenin şura'yla seçilmediği takdirde bu makama en layık olanların Hz. Ali'nin soyundan gelen imamlar olduğunu savunmuşlardır.

Şiiler arasında Siyasi Şiilik kavramı, ilk olarak Hz. Ali'nin döneminde ortaya çıkmıştır. Bu fikri ortaya atan ve geliştiren Yahudi asıllı ve daha sonradan Müslümanlığını ilan eden Abdullah Bin Sebaa idi. Abdullah'ın Yahudi iken de buna benzer bir iddiası vardı. Sebaa, Hz. Musa'nın vasisi olarak Biyuşa Bin Nun'u göstermişti. Müslüman olduktan sonra ise, peygamberin vasisinin Hz. Ali olduğu fikrini ortaya atmıştır. Hatta daha da ileri giderek Hz. Ali'yi ilahlaştırmıştır. Bu olaylar Hz. Ali hayatta iken meydana gelmiştir. Bunları Hz. Ali duyunca sert bir şekilde tepki gösterip Sebaa ve taraftarlarını yok etmeye çalışmıştır.³⁷ Sonradan Hz. Muaviye, oğlu Yezid'i ölümünden sonra halife olarak ilan etmesi bu grubun tekrar canlanmasını ve kendini göstermesi için iyi bir ortam olmuştur.³⁸

Hz. Ali'nin oğlu ve ehli beyitten olan Hasan ve Hüseyin, Abdullah Bin Sebaa ve onu destekleyen Şii grubuna karşı çıktılar. Ancak Hüseyin'in

³⁶ Ahmet Alkatib, **Tatavur Al-fikir As-siyasi Aş-şii Min Aş-şura İla Vilayet Al-fakih**, Beyrut, Ad-dar Al-arabiye Lil ulum Naşirun, 2005, s.103.

³⁷ Sadi Al-haşimi, İbn Sebaa Hakika La Hayal, **Ar-raşed Dergisi**, sayı 98, Ekim, 2006, s. 34.

³⁸ Ahmet Cubburi, "Abdullah Bin Sebaa Hakika Am Hayal", (Erişim)http://arabic.islamicweb.com/shia/history_fitne.htm, 13 Kasım, 2007.

oğullarından Ali Bin Hüseyin siyaseti bıraktıktan sonra Sebailer tekrar ortaya çıkarak Kesani Şiilere sızmışlardır. Kesaniler, Hz. Hüseyin'in katillerini cezalandırmak için yola çıkan bir Şii grubtu. Bu Şii grubu da Almuhtar Bin Ubeyde Alsakafi yönetmekteydi. Alsakafi ilk üç halifeyi (Hz. Ebubekir'i, Hz. Ömer'i ve Hz. Osman'ı) kâfir ilan etmiyor, sadece Siffin ve Cemel savaşlarında yer alanları kâfir olarak ilan ediyordu.³⁹

Aktif siyasetten uzaklaşan Ali Bin Hüseyin 716 yılında vefat etmiş ve yerine oğlu Muhammed Bin Ali Al-bakır geçmiştir. Büyük bir mücadeleden sonra imameti amcası oğlu Abi Haşim Bin Abdullah'tan almayı başarmıştır. Babasının tersine yeniden Emevilere karşı mücadele etmeye başlamış ve bu da İmam'ın tekrar aktif siyasete dönmesi anlamını taşımaktaydı. Albakır'a göre, Hüseyin'in öcünü alma görevi Hüseyin'in torunlarından başka hiç bir kimseye düşmez, hem Hasan'ının hem de Abbas'ın soyundan gelenlerin bu öcü almaya hakları yoktur. Bu yüzden imamlık makamına geçmek yine Hüseyin'in torunlarının doğal bir hakkıdır. Ama bunları savunurken imamlığın nas veya vilayet yoluyla olduğunu vurgulamamaktaydı, imam olabilmenin şartlarını şöyle sıralamaktaydı:

1) İlim, yani imamın dini bilgisi eksiksiz olmalıdır.

2) İmamın yanında peygamberin silahı bulunmalıdır.

3) Mazlumun varis olma hakkı (Hz. Hüseyin Mazlumdur, bu zulmu gidermekte Hüseyin'in torunlarına düşmektedir).⁴⁰

Al-bakır'ın vefatından sonra, oğlu Cafer Bin Muhammed As-sadık şiiilerin yeni imamı olmuştur. Albakır'ın vasiyetnamesinde yeni İmamın, As-sadık olacağını belirtmemiştir. Albakır'ın vasiyetnamesi çok sade ve kişisel konuları içermekteydi hatta vasiyetin büyük bir bölümü peygamberlerden Hz. Yakub'un oğluna vasiyet ettiği hususlar içermekteydi. Albakır'ın vasiyetnamesinin içeriği bizi şu sonuca götürmektedir; imam'ın seçilmesi meselesinde bugün iddia edildiği gibi Allah tarafından veya vesayet yoluyla seçilmemiştir.⁴¹ Hatta As-sadık kendisinin imam olmasının nedenini

³⁹ Sami Ata Hasan, **Abdullah Bin Sebaa Alyamani**, Ürdün, Albeyit Yayınevi, 2003, s.11.

⁴⁰ Al-katib, **a.g.e.**, s.69-85.

⁴¹ Al-katib, **a.g.e.**, s. 90.

peygamberin silahının kendisinde bulunduğuna bağlamaktaydı. Çünkü aynı zamanda amcası Zeyd ve amcası oğlu ile imamet mücadelesi vermekteydi. Onlarda ilimli ve peygamberin silahına sahip olduklarını söylüyorlardı.

Görüldüğü gibi VII. Yüzyılda imamet, peygamberden, Hz. Ali'ye Ali'den de Hasan ve Hüseyin'e, onlardan da Muhammed bin Hanefiye, Hanife'den de oğlu Ebu Haşim'e geçmiştir. Fakat imamlık Ebu Haşim'e geçtiğinde Şiiler kendi aralarında farklı gruplara ve fırkalara ayrılmış, bunun üzerine yeni bir grup şii'nin desteklediği bambaşka bir tez ortaya atılmıştır. Bu yeni teze göre artık imamet sadece Hüseyin'in soyunda kalacak, imamların en büyük oğullarına geçecek fakat Allah tarafından tayin ve masum olmak şartıyla.⁴² Bu yeni tezin ortaya çıkmasının nedenine bakarsak, Emevilerin halife seçme sistemini şura'dan babadan oğla geçmesine sağlamalarıyla doğduğundan kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

İlahi imamet* fikri yavaş yavaş gelişmeye başlamış ve artık imam'ın seçilmesi için aşağıdaki şartlar aranmaya başlanmıştır:⁴³

- 1) İmamlar Allah tarafından belirlenecektir.
- 2) Ehli beyitten olacak, ama Hüseyin'in soyundan, bu durum kıyamet gününe kadar devam edecektir.
- 3) İmam'ın tespit edilmesi veya seçilmesi, ya nas'la ya vasiyetle veya gaybi mucizelerle olacaktır.

İmamiyye tezi Muhammed Bin Al-Bakır ve Cafer Bin Muhammed As-sadık tarafından ortaya atıldığı iddia etmektedirler. Diğer ilk dört imamlar ise imam olduklarını Allah tarafından belirlendiklerini bilmelerine rağmen takkiye* haklarını kullanmışlar ve kendileri bilinçli olarak Allah tarafından belirlenmelerini gizlemekteydiler.

İmamiyye tezini öne sürenler, birinin, imam olabilmesi için, Allah tarafından seçilmesi gerekli, bütün günahlardan masum olmalıdır, Kuran'ı kerimin bütün ayetlerini ilahi bilgiye dayanarak tefsir edebilme yeteneği

⁴² Elkuleyni, a.g.e.,s.372.

* **İlahi İmamet**, İmamın Allah tarafından seçilmesi anlamına gelir.

⁴³ Ali Bin Babaviye Assadık, **Alimama Min Attabsire Min Elhire**, Ruhulemin Yayınevi, Tahran,1987, s. 165.

* **Takkiye**, kendilerinden olmayanların yanında, inancını gizlemek anlamına gelir

olmalıdır ayrıca imam bulunduğu dönemde bütün insanların en iyileri ve en üstünü olmalıdır.⁴⁴

İmamiyye teorisi bazı sorunlarla karşılanmaya başlamış, özellikle yedinci imam'ın imam olarak tayin edilmesi konusu çok şüpheleri beraberinde getirmektedir, çünkü altıncı imam As-sadık vefatından önce kendisinden sonraki imam'ı belirlememiştir. Bu durumu çözmek için önde gelen şii imamlar As-sadık'ın oğlu Musa Bin Cafer Al-kazim'in bazı olağan üstü yeteneklere sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Bu olağan üstü yetenekleri ise şöyle olduğu iddia edilmektedir; insan'ın ne zaman öleceğini bilmekteydi ayrıca ölü bir ineği diriltmiş ve Bağdat'tayken hapisten zindanın kapılarını ve direklerini kırarak kaçabilmiştir. Hatta bir gecede Medine'ye gidip ve geri dönmüştür gibi mucizevî olayları gerçekleştirdiğini Şiilerin önde gelen din adamları savunulmaktadır. Bütün bunlara karşı Al-kazım, gaybı bilmediğini açıklamasına rağmen onun bazı olağanüstü yeteneklere sahip olduğu iddia edilmektedir.⁴⁵ Bu olaylardan yola çıkarak şu sonucu elde edilecektir; eğer imamlar daha önce babaları tarafından belirlenmemişlerse veya imamlıklarına dair herhangi somut bir kanıt yoksa o zaman imam olabilmeleri için bazı olağanüstü (müziceler) yeteneklere sahip olmaları yeterlidir.

İmamiyye teorisinin başka bir sorunu ise, imamlar öldükten sonra, çocuklarının reşit olmama meselesidir. Bu problem sekizinci imam'ın vefatından sonra ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü Ali Bin Musa Al-rıza'nın ölümü sırasında çocuğu daha yedi yaşındaydı. Ama yedi yaşında olan yeni imam'ın gerçekten imam olduğuna inanlar, Kuran-ı Kerim'deki bazı ayetlere dayanarak, onları birer kanıt niteliğinde ileri sürerek tezlerini güçlendirmeye çalışımlar, bu ayetler ise Yahya ve Musa'ya çocukken verilen nübüvvet ve Davud'a nübüvvet verildiğinde daha reşit olmadığını kanıt olarak sunmaktadırlar.⁴⁶

---

⁴⁴ Al-katib, **a.g.e.**, s. 110.

⁴⁵ Elkuleyni, **a.g.e.**, s.285.

⁴⁶ Al-katib, **a.g.e.**, s.146.

1. On iki İmam Teorisinin Doğuşu ve Gelişmesi (İsna Aşeriyye) :

VII. ve VIII. Yüzyılda, Şiiler, o dönemlerde Ehli beytin öncülüğünde meydana gelen devrim ve ayaklanmaların hemen hemen tamamına destek vermişlerdir. Bu ayaklanmalar sırasında Şiiler sadece Hüseyin'i veya onun sülalesinden gelenleri değil bütün Ehlibeyte mensup olan liderlerin yanında yer almışlardır. Ayrıca o dönemde İmamet'in, Hz. Hüseyin'in sülalesinden babadan oğla olmak suretiyle kıyamete kadar devam edeceği düşüncesi hâkimdi. Yani İmamın Allah tarafından belirlendiği inancı henüz ortaya çıkmamıştı.⁴⁷

X. Yüzyıla kadar imametın kıyamet gününe kadar devam edeceği, fakat belirli bir zaman dilimi için ve belirli kişilere tahsis edilen bir makam olmadığı görüşü hâkimdi. Özellikle Hasan Al-askeri'nin vefatından sonra bir çocuğunun bulunmaması imamların sonu anlamına gelmekteydi. Ama imamiyye teorisinin savunucuları Hasan Al-askeri'nin, Muhammed El-mehdi adında bir oğlunun olduğunu iddia etmişlerdir. Al-mehdi gizlenmiştir ve tekrar geri döneceği iddia edilmiş ve bu görüş günümüze kadar devam etmektedir.⁴⁸

X. Yüzyılda imamiyye tezinde köklü bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişikliğin içeriği ise; imamların sayıları Onikidir, bu imamlar peygamber tarafından belirlenen bir listede yer almaktadır. Bunlar Ali bin Ebi Talib, Hasan bin Ali, Hüseyin bin Ali, Ali Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Cafer Es-sadık, Musa El-Kazım, Ali El-rıza, Muhammed Cevad, Ali El-Hadi, Hasan El Askeri ve Muhammed El-Mehdi'dir. On ikinci İmam olan Muhammed Mehdi, 869 tarihinde doğmuş, 873'de, öldürülme korkusundan Küçük Gizlilik (Gaybet-i Suğra) dönemine girmiştir. Bu dönem 940 tarihine kadar devam etmiştir. Bu zaman diliminde, İmam ile ona uyanlar arasında, dört sefir (Süfera-i Erbaa) iletişimi sağlamıştır. 940 tarihinden itibaren Büyük Gizlilik (Gaybet-i Kübra) dönemi başlamıştır. 12. İmam halen sağdır; günü geldiği

⁴⁷ Altabatabai, **a.g.e.**, s.78.

⁴⁸ Alkatib, **a.g.e.**, s.152.

zaman tekrar taraftarlarına dönecek ve yeryüzünü adaletle dolduracaktır.⁴⁹ Bu ifadeler dördüncü asırda ortaya çıkan yeni imamet tezin temelini oluşturmaktadır.

2. Pasif Siyasi Şiilik (kayıp imam teorisi) Dönemi :

Şiilerin 11. imamı olan Hasan El-askeri'nin vefatından sonra, kimin imam olacağı konusunu tartışılmaya başlanmıştır. El-askeri'nin çocuğu olmadığı için, imamlıkta babadan oğla geçtiği için yeni vefat eden El-skeri'nin yerine geçebilecek birisi yoktu. Bunun üzerine El-askeri'nin kardeşi Cafer kendisini yeni imam ilan etmiştir. Ama kardeşinin kendisini imam ilan etmesi imamiyye sistemine aykırıydı, Hasan ve Hüseyin'den sonra iki kardeşin imam olması imamiyye teorisini çürütecekti. Şiiler bu meseleden dolayı bir kaç gruba ayrıldı:

1) Bir grup Şii Cafer'in imam olduğunu kabul etmiştir.

2) İmamların atanması Allah tarafından durdurulduğunu iddia edenler vardı. Peygamberlerin gönderilmelerinde kesintiler olduğu gibi Şiilerin de böyle bir döneme girdiklerini ileri sürenler bu grubu oluşturuyordu.⁵⁰

3) El-askeri'nin imam olmadığını savunan bir grupta vardı. Bunlar El-askeri'nin çocuğunun olmamasını onun imamlığı hak etmemesi olarak yorumluyorlardı. Bu gruba göre imamlık babadan oğla intikal etmelidir, kardeşe, yeğene, amcaya veya amcaoğluna intikal etmesi imkânsızdır.⁵¹

4) Muhammediyye denilen yeni bir Şii grubu ortaya çıkmıştı. Bunlara göre El-askeri'nin kardeşi Muhammed ölmemiştir ve onun Mehdi olduğunu iddia ediyorlardı. Çünkü El-askeri'nin babası Muhammed'in ölümünden önce onu imam ilan etmiş daha sonra da gizlemiştir.⁵²

⁴⁹ Onat, **a.g.e.**, s. 7.

⁵⁰ Elkuleyni, **a.g.e.**, s.343.

⁵¹ El-Hüsyin Bin Alruh Al-nobahti, **Firak Aşşia**, Necaf, Almatbaa Alhayderiyye, 1959, s.114.

⁵² Al-nobahti, **a.g.e.**, s.101.

5) El-askeri ölmemiştir diyen başka bir grup daha ortaya çıkmıştır. El-askeri, beklenen Mehdi'dir ve kendini gizlemiştir.⁵³

6) Kararsız olan bir grupta, yorumsuz kalarak krizin aşılmasını beklidiler.

7) El-askeri'nin, cariyelerinden (kölesi) biri, imamdan hamile olduğunu iddia ediyordu. Fakat cariyenin doğurmaması herkesi hayal kırıklığına uğratmıştı. Bir grup Şii cariyeye imamdan hamile olduğu için normal şekilde doğurmayacağını ve çocuğun anasının karnında saklı kalarak, Allah ne zaman isterse o zaman dünyaya geleceğine inanıyordu.⁵⁴

8) El-askeri'nin vefatından sonra çıkan tartışmalar esnasında, ölen imamın bazı arkadaşları, imam'ın bir erkek oğlu olduğunun propagandasını yapıyorlardı. El-askeri'nin bir erkek çocuğunun var olduğu vurgulanmış ve babası onu Mehdi olduğu için saklamıştır. Bu yüzden kimse onun nerde, adının ne olduğu gibi soruları da günah olduğu için sormaması gerekiyordu.⁵⁵

Yukarıda anlatılan tartışmalar Şiiilerin bir şaşkınlık dönemine girmesine ve Siyasi Şiiliğin pasifleşmesine yol açmıştır. El-askeri'nin ölümünden sonra, bir erkek çocuğunun olması, ilk olarak gizli bir şekilde tutulmaktaydı. Halka sızdırılan gizli çocuk meselesi, genel bir şekilde Şii toplumu içinde tam olarak kabul görmemişti. Yeni bir imamın yokluğunu ve ortaya çıkan boşluğa nasıl bir çözüm bulunacağı arayışlarına gidilmekteydi. Hatta dönemin önde gelen Şii âlimleri bu şaşkınlık döneminden nasıl çıkabileceklerini kitaplarında incelemeye başlamışlardır. Örneğin Şeyh Ali Bin Babaviye Assıdduk, (Al imama va Al tabsira Min Al hira) adlı kitabında şaşkınlık döneminden çıkma yollarını aramıştır.

X. yüzyılın ikinci yarısında, (süfarayi arbaa) dört temsilciler veya gaybeti suğra düşüncesi yavaş yavaş Şii toplumu içinde oturmaya başlamıştır. İmamın bazı çevrelerinden, El-askeri'nin bir oğlu olduğunun propagandasını yapmaya başlamışlardır. Bunların başında Osman Bin El-umeyri geliyordu. El-umeyri, onuncu ve Onbirinci imamlar olan Muhammed

⁵³ Alnobahti, **a.g.e.**, s.96–98.

⁵⁴ Alaşari, **Almakalat Va Alfirak**, Tahkik Mahmut Meşkur Feyruz, Tahran, Kuddus matbaları, 1963, s. 115.

⁵⁵ Al-katib, **a.g.e.**, s.112.

El-hadi ve Hasan El-askeri'nin çok yakın dostlarıydı. Aynı zamanda bu iki imam hayattayken mali işlerinden sorumluydu. Hatta iki imam El-umeyri'ye çok güvendikleri için bazen mesajlarını ve isteklerini bizzat onunla Şii toplumuna iletmişlerdir. El-umeyri Şii toplumu içinde bu itibarını iyi bir şekilde değerlendirmeye çalışmış ve *'El-askeri'nin bir oğlu var, o beklenen mehdî'dir, ben onunla iletişimdeyim artık bundan sonra imamınızla aranızda ben varım, mesajlarınızı imama, imamında mesajlarını size ben iletirim*⁵⁶ diye söylemeye başlamıştır. Böylece gaybeti süğra dönemi başlamıştır. Gaybeti Suğra dönemi 881–950 yıllar arası devam etmiştir. Bu döneme hâkim olan görüş ise; Mehdi kısa bir süreliğine gizlenmiştir, tekrar belirli bir süreden sonra ortaya çıkacaktır.

Osman Bin El-Umeyri, Hasan El-askeri'nin ölümünden iki yıl sonra ölmüş, yerine oğlu Muhammed Bin Osman El-umeyri ikinci sefir(temsilci) olarak geçmiştir. Böylece Mehdi ile Mehdi'ye inanlar arasında iletişimi sağlayan bir köprü haline gelmiştir. Muhammed bu göreve babasının vasiyetnamesinde yer alan vasiyete dayanarak gelmiştir. Görevinde yaklaşık eli yıl kalmış ve 926 yılında ölen Muhammed kendinden sonraki vekili belirlemiştir. Bağdat'taki on vekilinden biri olan El-Hüseyn Bin Ruh Al-Nobahti kendinden sonraki sefir olarak belirlemiştir. Al-Nobahti de bu görevde yirmi yıl kalmış ve 946 ölen Al-Nobahti ölümünden önce yerine dördüncü sefir olarak Ali Bin Muhammed Esamri'nin geçmesini istemiştir.⁵⁷

Dördüncü sefirin 950 vefatından önce, Mehdi imzalı bir mektupta artık Gaybeti suğra döneminin bittiğini ve Gaybeti kübra dönemi başladığını açıklamıştır. Bu aşamada herkesin bir Şii din adamına (Ayetullah'a) tabi olması gerektiğini, Mehdinin zulüm ve kötülükler çoğaldığında Allah'ın emriyle dünyaya adaleti yaymak için ortaya çıkacağını söylediği dördüncü sefir tarafından iddia edilmiştir.⁵⁸

⁵⁶ Hadi El-fukeyki, "Bahas Temhidi Fi Inkisam Al Gaybe", (Erişim)<http://www.ansar-journal.com/tarekgreat1.htm>, 29 Aralık, 2007.

⁵⁷ Şeyh Fazıl Al-maliki, **Algaybe Assuğra Va Asufara Alaraba**, Bayrut, Dar Al-arabi Lil naşr, 1987, s. 67.

⁵⁸ Al-maliki, **a.g.e.**, s.113.

Gaybeti suğradan, Gaybeti kübraya geçmenin nedenlerini şu ana başlıklar altında toplayabiliriz:⁵⁹

1) Şii kamuoyunu, imamın gaybetine (gizlenmesine) hazırlamak.

2) Gün gittikçe sefirler üzerinde baskılar artmaya başlamıştı. Bu yüzden görevlerini rahatça yapamıyorlardı. Dördüncü sefirin görev süresi çok azdı ve aktivitesi o dönemki yetkililer tarafından çok kısıtlanmıştı.

3) Sefir ile imam arasındaki gizli görüşmeler tehlikeye girdiği için, gaybeti suğra dönemi fazla uzatılmamıştır. Bu dönem hakkında Şii yazar Ahmet Alkatib şöyle diyor: “Bu dönemi araştırdığım zaman hiçbir açık ve bilimsel belge bulamadım. Ayrıca birçok Şii din adamından bu konu hakkında bana net ve bilimsel belge sunup iddiamı çökertmelerini ısrarla istememe rağmen, önde gelen Şii din âlimi Muhammed Aş-şirazi dâhil hiçbir kimse bana Mehdi'nin varlığı hakkında bilimsel bir belge sunmadı”.⁶⁰

950 yılından itibaren günümüzde de devam eden gaybeti kubra dönemi başlamıştır. Şii inancına göre İmam Mehdi'nin dördüncü sefir ile gönderdiği son mektubu olarak kabul edilen, ancak varlığına dair ortada herhangi bir kanıt bulunmayan bu mektupta yer alan önemli bir hususun yer aldığı iddia edilmektedir. Bu mektuba göre Mahdi artık vekillerin yerini merciiyyelerin (Ayetullah mertebesine ulaşan Şii din adamları) alacağını bildirmiştir. Doğru, dürüst, dindar, Allah'ın emirlerine boyun eğen, özelliklere sahip kişiler, şii toplumu tarafından taklit edilmelidirler. İşte bu taklit edilen kişilere merciiyye denilmektedir. Her şii mutlaka bir merciiyyeye sahip olmalıdır. Bu merciiyyenin de hayatta bulunması temel şartlardan biridir. Ölen bir merciiyye taklit edilemez. Aynı anda bir merciiyyeden fazla olabilir. Bu ilkeler doğrultusunda günümüzde Irak'ta dört tane merciiyye vardır. Bunlar sırasıyla: a) Ali Sistani, b) Muhammed El-yakubi, c) İshak El-fayyaz ve d) Beşir El-necefi. Bu Merciiyyelerin hem Irak'ta hemde dünyada Şii mükalileri bulunmaktadır.⁶¹

⁵⁹ Ahmet Al-katib, **Al merciiyye Addiniyye Va Afak Atatavur; ALimam Muhammed Aşşirazi Nemuzecen**, 2.baskı, Beyrut, Addar Alarabiyye Lilnaşır Va Alulum, 2007, s. 156.

⁶⁰ Al-katib, **Al merciiyye Addiniyye Va Afak Atatavur**, s.161-165.

⁶¹ Fdıl Alrubeyi, “Adaavur Assiyasi li Havzat Annacef”, **Almerkez Al Iraki lildirasat Alstraticie**, Dimeşik, sayı 23, Temmuz, 2006.

Merciiyelerin seçimlerinde çok özel bir yöntem kullanılmaktadır. Hangi Şii din adamanın en fazla mukallidi varsa ve bu önde gelen Şii din adamının diğer Şii âlimleri tarafından kabul ediliyorsa o kişi merciiye seçilir. Merciiye kendini aday göstermez ve kardeşe, amcaya, oğla, yeğene geçmez, her Şii, yukarıdaki koşulları yerine getiren din adamları arasından birini merciiye olarak seçmelidir.⁶²

Kayıp imam meselesi ortaya çıktıktan sonra imamiye teorisi ve dolayısıyla Şiiler derin bir darbe almıştır. Bundan sonra Şiiler tamamen politikadan ve devlet işlerinden geri çekildiler ve bir durgunluk dönemi başladı. Bu yüzden şii âlimler artık sadece fıkhi (dini) işlerle ilgilenmeye başladılar. Beklenen imam Mehdi'nin işlerini ve görevlerini hiç bir kimsenin yapamayacağını altı çizildi. Çünkü Şii inancıya göre Şiilerin başında imam olmazsa devlette yer almaları ve politika yapmaları haramdır. Şiilerin siyasetteki pasiflik dönemi arada meydana gelen bazı istisnalar hariç XVI. Yüzyılda Safevi Devleti'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir.

3. Şiiliğin Aktif Siyasete Dönüşü (Vilayeti Fakih) dönemi :

Dördüncü sefirden sonra, kayıp imamın imzasını taşıyan mektup uyarınca artık Şiiler tamamen aktif siyasetten geri çekilmişler ve Mehdi'nin tekrar ortaya çıkmasını beklemeye başlamışlardır. X. yüzyılın başından başlayan bu durum miladi 16. asrın başına kadar devam etmiştir. 1501 yılında kurulan Safevi devleti bu durumu değiştirmiştir. Şah İsmail Safevi (İsna Aşariye) Şii mezhebini yeni kurulan devletin resmi mezhebi olduğunu ilan etmiştir. Uzun bir aradan sonra Şiilik ideolojisi tekrar bir devletin resmi ideolojisi olarak canlanmaya başlamıştır. Buna karşı Osmanlı Devleti Hanefi mezhebini kabul etmişti. Yani Sünnilik ideolojisini üstlenmekteydi. Her iki tarafında Türk olmalarına rağmen aralarında çok kanlı çatışmalar meydana

⁶² Maad Alfeyyaz, "Almerciyye Aşiiye Menzu Algayibe Alkübura Hatta Annecef; Attusi Akdem Al merajih Va Sistani Ebrez Alhaliyyin", (Erişim)<http://www.asharqalawsat.com/details.asp?section=45&issue=9614&article=289991>, 29 Aralık, 2007

gelmiştir. Çünkü bir taraf kendini Şiilerin diğeri ise Sünnilerin koruyucusu olduğunu açıklamıştır. Bu anlaşmazlıklardan en zararlı taraf ise iki tarafın çatışması arasında kalan Bağdat şehri olmuştur.⁶³

Osmanlı-Safevi çatışması sonucu yaklaşık 30-40 bin kişi hayatını kayıp etmiş, Bağdat'ta iki defa hayat tamamen durmuş ve altyapı yıkılmıştır. İlki 1508–1534 ve ikincisi 1623–1638 yıllarında meydana gelen iki büyük savaşta Bağdat yerle bir edilmiştir. 1508 yılında Şah İsmail Bağdat'ı ele geçirdiğinde birçok Sünniyi öldürmüştü ve İmam Azam'ın kabrini tahrip etmiştir. Buna karşılık sultan Selim Anadolu'daki Şii'leri öldürmeye başlamıştır. Sultan Selim'in ölümünden sonra tahta geçen Kanuni Sultan Süleyman babası kadar sertlik politikası uygulamamıştır. 1534 yılında Bağdat'a girdiğinde hiç kan dökmemiştir. Kanuni, Kerbale ve Necef'teki kutsal yerlerin onarılmasını istemiş ayrıca bu iki kutsal şehre Fırat nehrinin suyunu düzenli olarak akıtılmasını emretmiştir. Bağdat'a geri döndüğünde hem İmam Azam'ın hem de Kazimiyye'deki, yapımları yarı bırakılan iki imamın mezarlarının yapımlarının tamamlanmasını emretmiştir.⁶⁴

Safevi hükümdarı Şah Abbas 1623 yılında Bağdat'ın çevresindeki şehirleri ele geçirdikten sonra Bağdat'ı ablukaya almıştır. Safeviler Bağdat'ın kontrolünü yeniden ele geçirdikten sonra Şah Abbas Safevi elinin ulaşabileceği bütün Sünnileri öldürmüştü ve Abdulkadir Geylani'nin ve İmam Azamın mezarları gibi Sünnilerce kutsal sayılan mekânların yıkımını emretmiştir.⁶⁵

1635 yılına gelince, dördüncü Murat ordusuyla Bağdat'a doğru hareket etmiş, kanlı bir çatışmadan sonra Bağdat'ın kontrolünü ele geçirmiştir. Böylece 19. yüzyıla kadar Irak Osmanlıların kontrolünde kalmıştır. Bu savaşlar sırasında Osmanlılar buldukları Şii kitaplarını yok etmeye başlamışlardır. Buna karşılık, Safevilerinde eline geçen Sünnilerin kitaplarını yakıp Dicle suyuna atmışlar, böylece iki tarafında birçok önemli kaynakları

⁶³ Nasır Hüseyin Nasır, **Mihnetul Aksariye Fil İrak: Safahat Min Melef Atayifiyye As-siyasiye**, Beyrut, Dar Muatafa Lİtibati Val Naşir, 2005,s.33.

⁶⁴ Hasan Alavi, **Aşia Va Adavle Al-Kvniyye Fil İrak 1914-1990**, İnan, Subhan Yayınevi, 1991, s. 28.

⁶⁵ Süheyil Ahmet Bahcet, "Al teşeyu Min Al Ahd Alosmani İla Al karın Alişrin", (Erişim)http://www.iraqoftomorrow.org/wesima_articles/civil_studies-20071122-50394.html, 5 Ocak, 2008,s.2.

yok olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da yaşanan bir dini bağnazlığın ve mezhep çatışmalarının bir benzeri de Bağdat'ta yaşanmıştır.⁶⁶

19. Asırda “Merc-i Taklid” adı verilen bir müessese yavaş yavaş Şii toplumu içinde yerleşmeye başlamıştır. Humeyni'nin “Vilayet-i Fakih” doktrinini bu tarihlerde olgunlaştırarak ortaya gelmiştir. Humeyni'ye göre ulema, 12. İmam'ın Gaybet-i döneminde onun görevlerini yerine getirecek ve siyasi açıdan da etkin bir rol oynayacaktır. Ulemanın rolü, Peygamberin rolüyle eşdeğerdedir.⁶⁷ Humeyni Velayet-i Fakih doktrinini şöyle özetlemiştir: “Resul-i Ekrem'in devlet başkanı sıfatı ile haiz bulunduğu yetkilerin Hz. Emir'den (Hz. Ali) ve Hz. Emir'in yetkilerinin de fakihten fazla olduğunu düşünmek yanlıştır.”⁶⁸

Humeyni'ni ortaya attığı yeni ideoloji çerçevesinde, artık kayıp 12. imamın ortaya çıkışını beklemeden, ona Şii bir din adamı vekâlet ederek, Şiiilikte siyasal anlamda yeni bir dönem başlatılacaktır. XIX. yüzyılda büyük Şii din adamı Muhammet El-Hüseyni Eş-Şirazi tarafından ortaya atılan ve Humeyni tarafından uygulamaya geçirilen yeni Vilayeti Fakih ideolojisi, günümüzde Şiiler ile ilgili birçok güncel olayın dayandığı temel felsefi tabanı oluşturmaktadır. Böylece Şiiler pasif siyasi konumlarından çıkarak, kayıp imamın velisi liderliğinde aktif katılım safhasına geçmektedirler⁶⁹.

Safevilerden sonra, genel olarak dünyada ve özel olarak İslam âleminde büyük yankılar uyandıran bir olay meydana gelmiştir. O da İran'da 1979 yılında Şah yönetimine karşı yapılan ve sonunu getiren İran İslam devrimidir. Bu olayda bizim konumuzu ilgilendiren daha sonra İran'ın anayasasında da yer alan Vilayet-i Fakih kavramıdır.

Kavram devrim lideri Humeyni tarafından 1960'larda geliştirilmiş ve Tanrı'nın mutlak otoritesini yeryüzünde uygulayan kurum olarak

⁶⁶ Selah Abdulrezzak, “Halet Altayuş Fi Advle Alİrakiyye Alhadise”, (Erişim)http://www.alzawraa.net/home/index.php?Itemid=75&id=14371&option=com_content&task=view, 9 Ocak, 2008, s.2.

⁶⁷ Hasan Onat, **Yirminci Asırda Şiiilik ve İran İslam Devrimi**, Ankara, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, 1995, s.22.

⁶⁸ Ruhullah Humeyni, **Al-hüküme Al-islamiye**, Amman, Dar Ammar Lil naşr, 1988, s. 38.

⁶⁹ Alşeyh Muhammed Abdulkadir Azad, **Al Fitne Al Humayniye: Hakikat Asavra Al İraniyye**, Riyad, Melik Fahad yayınevi, 2007, s.47.

tanımlanmıştır. Şii anlayışına göre Tanrının yeryüzündeki temsilcisi Hz. Muhammed'den sonra peş peşe gelen 12 imam olmuştur. 12. İmam Mehdi yeryüzünden kaybolduktan sonra geri dönene kadar yeryüzünde tanrı adında yönetme görevi Vilayet-i Fakih'e verilmiştir.⁷⁰

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'na göre kurum, sadece dini liderliği değil aynı zamanda siyasi liderliği de elinde bulundurmaktadır. Yani İran'da 1979'da gerçekleşen devrim dini olduğu kadar siyasi bir devrimdir. İran anayasasına göre Vilayet-i Fakih, Tanrının yeryüzündeki dolaylı temsilcisi olarak dinsel meşruiyeti, eşzamanlı olarak iki aşamalı seçimle halk tarafından seçilerek siyasal meşruiyeti kendi elinde toplar.⁷¹

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda rehberde veya Vilayeti Fakih'te bulunması gereken bazı önemli hususlar şöyle sıralanmıştır:

- a. Siyasi ve sosyal konularda zeki olmalı, öngörü, cesaret, yönetme yetenekleri ve liderlik için uygun vasıflara sahip olmalıdır.
- b. Adil ve dindar olacak aynı zamanda İslam ümmetine liderlik edebilecek kapasitede olmalı.
- c. Bilgin, farklı alanlarda dini liderlik yapabilecek beceride olmalı.

Bu özelliklere sahip kimseyi halk tespit edemez dolayısıyla halk Şura-yi Hubregan'ı (uzmanlar konseyi) seçer. Şura'da yer alan 86 kişi de rehberi seçer. Konsey aynı zamanda Vilayet-i Fakih'i denetlemekle de görevlidir.⁷²

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 113. maddesi Vilayet-i Fakih'in temel yetki ve görev alanlarını belirler. Anayasanın 113. maddesinin Vilayet-i Fakih'e verdiği yetkiler onun ülkenin siyasi hayatındaki en üst makam olduğunun göstergesidir: Rehberin görev ve yetki alanlarını Anayasa şöyle düzenlemektedir:

- a) Sistemin genel siyaset performansını denetlemek ve tayin etmek

⁷⁰ Şeyh Muhammed Kazim Alhakani, "Vilayet Alfakih Am Şura Al Fukuha?: Nikat Alzaaf Va Avamil Al Kuvva", (Erişim)<http://www.annabaa.org/nba28/faqeh.htm>, 30 Aralık, 2007.

⁷¹ Merve Krediye, "Aduveylet Al Mezhebiye Beyne Vilayet Alfakih Va Alhalafe Al islamiyye", (Erişim)http://www.nashiri.net/index2.php?option=com_content&task=view&id=3497&pop=1&.,30 Aralık, 2007.

⁷² İran Anayasasının 5. maddesi., İran anayasasının tam metni için Bkz: http://ar.wikisource.org/wiki/%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D9%88%D8%B1_%D8%A5%D9%8.

- b) İran İslam Cumhuriyeti'nin genel siyasi sistemini belirlemek (buna iç ve dış siyaset dâhildir).
- c) İran İslam Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin başkumandanlığını yapmak
- ç) Referandum yapılmasına karar vermek.
- d) Anayasa Koruma Konseyi'nin ulema üyelerini, Yüksek Mahkeme Başkanını, Radyo Televizyon Üst Kurulu Başkanını, Genel Kurmay Başkanını, Devrim Muhafızları Komutanını, Polis ve Düzenli Ordu Komutanını tayin veya azletmek veya istifasını kabul etmek.
- e) Seferberlik, savaş veya barış ilan etmek
- f) Halk tarafından seçildikten sonra cumhurbaşkanını tasdik etmek.
- g) Ülkenin üç organı (yasama, yürütme yargı) arasında çıkabilecek sorunları çözmek.
- h) Cumhurbaşkanının görevden almak.⁷³

Humeyni ölümünden önce, vilayeti fakih kavramına önemli bir değişiklik getirmiştir. Oda, rehber mevcut olan veya yeni çıkarılan bir yasayı ve hukuki düzeni devletin hangi kurumundan çıktığına bakmaksızın uygun görmediği zaman iptaline karar verebilir. Bu yeni oluşuma da mutlak vilayet-i fakih adı verildi. Böylece uzun bir süre Şiilerin siyasete karışmama oluşumuna son noktayı koymuş oldu⁷⁴.

II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ VE IRAK KURULUŞUNDA IRAK'TAKİ ŞİİLERİN DURUMU

A. Osmanlı Yönetimi Altında Şiiler :

Sultan Selim, bugünkü Irak topraklarının tamamını Osmanlı devletine katmıştır. Bu tarihten önce bugünkü Irak toprakları ve özellikle Bağdat uzun

⁷³ İran Anayasasının 113. maddesi.

⁷⁴ Cavid Veliev, "İran'da Vilayet-i Fakih Tartışmaları", (Erişim)<http://www.tusam.net/print.asp?id=694&tbl=MAKALELER&fld=makale>, 30 Aralık, 2007.

bir dönem, Safevilerle Osmanlılar arasındaki şiddetli çatışmaların kurbanı olmuştur. Bu çatışmanın temel nedenine bakarsak, açık bir şekilde Şii-Sünni çatışması yatmaktadır. Çünkü Osmanlı devleti Hanefi mezhebini devletin resmi dini mezhebi olarak kabul etmiştir. Hanefi mezhebine göre Müslümanların önderliğini küreyiş ve Arap olmayan Müslümanlar tarafından da üstlenebileceği hususu Osmanlıların bu mezhebi kabul etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Buna karşı Safeviler İran'da iktidarı ele geçirdikten sonra Şii mezhebini devletin resmi dini mezhebi olarak ilan etmiştir. Bu iki önemli ve birbirine zıt olan mezhep arasındaki anlaşmazlıkları daha da çıkmaza götüren bir kaç olay meydana gelmiştir. Osmanlı devletindeki bazı din adamları ve bunların başında gelen Osmanlı müftüsünün Şiileri kâfir ilan etmesi, Sultan Selim döneminde çok Şii'nin ölümüne neden olmuştur. Ayrıca Sünnilerin kırmızı çizgisi niteliğini taşıyan üç halifeye (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman) Safeviler tarafından küfür edilip ve tekfir edilmeleri olayı Şah İsmail'in direktifleriyle başlatılmış ve bu olay anlaşmazlıkları tetikleyen meselelerin başında yer almıştır. Bunlara ek olarak, Irak toprakları her iki tarafında kutsal saydıkları bazı önemli kişilerin mezarlarını barındırmaktadır. Şiilerce kutsal sayılan Necef ve Kerbela'da Ali ve Hüseyin'inin makamlarını bulunmaktadır. Sünnilerin kutsal saydıkları ve özellikle Osmanlıları için büyük anlam taşıyan imam Azam'ın mezarı Bağdat'tadır. Abdulkadir Geylani'nin de mezarı Bağdat'ta bulunduğu için her iki taraf bu yerlerin kontrolünü ele geçirmek istemiştir. Şii-Sünni çatışmasını iyice tetikleyen bu olaylar binlerce Şii ve Sünni'nin canına mal olmuştur. İki devletin Türk kökenli olmaları maalesef mezhep çatışmalarını önleyememiştir.⁷⁵

Dördüncü Murat, Bağdat'ı 1638 yılında Safevileri yenerek ele geçirdikten sonra Şiileri tasfiye etmeye başlamıştır. Safevi Şahı ikinci Tahmasp tahta geçince tekrar Bağdat'ı ele geçirme girişiminde bulduysa da başarılı olamamıştır. Bunu takip eden dönemde Safevilerin iktidarı zayıflaması ve Dördüncü Murat'tan sonra gelen Osmanlı Sultanlarının Şii-

⁷⁵ Farhad İbrahim, *Atayfiyye Va Assiyase Fil Alam Al Arabi: Nemuzec Aşia Fil İrak*, Maktebet Medbuli, 1996, s.40.

Sünni meselesine çok daha ılımlı yaklaşımları nedeniyle Bağdat yavaş yavaş istikrara kavuşmaya başlamıştır.⁷⁶

1747 yılında Necef'te İslam tarihinde bir ilk yaşanmıştır. Nadir Şah, Bağdat Valisi Ahmet Paşa'nın arabuluculuğuyla Sünni-Şii mezheplerini yakınlaştırma ve anlaşmazlıkları giderme amacını taşıyan bir kongrenin yapılmasını kararlaştırmışlardır. Necef'te gerçekleşen kongrede aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

1) Farsların üç halifeye küfür etmeyi kesip onları bir daha reddetmeyeceklerini karara bağlanmıştır.

2) Caferi mezhebine mensupların mezheplerine uygun bir şekilde Mekke'de ibadet etmelerine izin verilecektir.

3) Safevi devleti, her yıl hacca gidecek Şii hacıların başında bir emir tayin edecekti ve belirlenen emir Osmanlı devleti tarafından tanınması karara bağlanmıştı.

Necef kongresi, beklenen sonuçları elde etmemiştir. Çünkü Şiileri temsil eden grup tamamen İranlılardan oluşuyordu. Iraklı Şiilerin görüşlerine başvurulmamıştı. Bu yakınlaşmanın asıl nedenine bakılırsa, Nadir Şah İran'da bulunan Sünnileri kazanmak için böyle bir yola başvurduğunu söyleyebiliriz⁷⁷.

Bütün yukarıdaki olaylardan ve özellikle Dördüncü Murat'tan sonraki sultanlar ve Osmanlı yönetimi, Şiileri devletin bürokrat kadrosundan uzak tutmuşlardır. Buna karşın Şii din merkezleri ve dini mercilerine büyük bir saygı ile yaklaşmıştır. Şiilerin Irak'taki kutsal merkezleri olan Necef ve Kerbela gibi şehirlere bir takım ayrıcalıklar sağlanmıştır. Örneğin, kutsal sayılması nedeniyle, Necef şehri sakinleri zorunlu askerlikten muaf tutulmuşlardır. Buna rağmen Osmanlı yönetimi, kendi vatandaşları olan Şiileri devletin önemli ve hassas yerlerinde görevlendirmemiştir. Şiiler devlet liselerine dahi birçok engeli aştıktan sonra ancak girebilirdi. Bu yüzden Irak'ta iki çeşit eğitim ortaya çıkmıştır. İlki, devletin Osmanlıca eğitim veren okulları,

⁷⁶ Bahcet, a.g.m.

⁷⁷ İbrahim, a.g.e., s.43.

ikincisi ise; halk tarafından açılan ve Arapça eğitim veren resmi olmayan okullardı.⁷⁸

Osmanlı devletinin bazı reformcu politikaları Irak'ta Şii nüfusunun artmasına neden olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarına kadar Şiiler Irak'ta azınlığı teşkil etmekteydi. Osmanlı yönetiminin Kerbela ve Necef etrafında yaşayan göçebe Arap aşiretleri, yerleşik aşiretlere dönüştürme planı çerçevesinde devlet, bölgede toprak ve ziraat ile ilgili bir takım projeler geliştirmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti 1869 yılında arazi kanununu yürürlüğe koymuş, ayrıca Fırat nehri üzerinde Hüseyniye ve Hindiye kanallarını inşa etmiştir. Bu reformlar göçebe Sünni Arapların göçebelikten ziraat hayatına dönüşmelerindeki ana faktördür. Böylece aşiret içi ekonomik sistemin ortak mal varlığı kurulumundan, ferdi toprak sahipliği sistemine geçilmiştir. Bu da aşiret şeyhlerinin aşiret üzerindeki otoritelerini oldukça olumsuz yönde etkilemekteydi. Otoritelerin zayıfladığını anlayan şeyhler bundan sonra devletin yerleştirme politikalarına karşı çıkmaya başlamışlardır. Bu da devlet ile şeyhlerin yönettiği kabileler arasında bir takım isyan olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Geniş dini yetkilere sahip Şii din ulemaları bu çerçevede Osmanlı yönetimi ile Şeyhler arsında çıkan çatışmalarda arabuluculuk yapmışlardır.⁷⁹ Arabuluculuk misyonu, Şii din adamlarının büyük itibar kazanmasına sebep olmuştur. Bu da Şii din adamlarının, bu aşiretleri Şiiliğe davet etmelerini kolaylaştırıcı bir faktör teşkil etmiştir. Kerbela ve Necef'in bu dönemin birer çöl pazarı olması, Şiiliğe davet eden din adamlarının bu aşiret mensuplarıyla irtibata geçişini kolaylaştırmaktaydı. Bu etkenler çerçevesinde, bir azınlık olan Şiilerin nüfusunda bir patlama yaşanmıştır ve 1930'lı yıllarda Şiiler Irak nüfusunun yaklaşık %55'ini teşkil etmişlerdir.⁸⁰

⁷⁸ Alavi, a.g.e.,s.49.

⁷⁹ Yitzhak Nakash, The Conversion of Iraq's Tribes to Shiism, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 26, No. 3, August., 1994, s. 444.

⁸⁰ Hana Batatu, çev.Afif Al Razzaz, **Alirak; Atabakat Al İctimaiye Val Harakat Al Savriyye Fil Alahd Alosmani Hatta Kiyam Alcumhuriye**, I.cilt, Kum, Menşurat Fersat, 2005, s.62.

B. Irak Devletinin kuruluşu ve Irak'taki Şiilerin Durumu :

Siyasi ve dini meselelerde, Osmanlı devleti ile Şiiler arasında bulunan anlaşmazlıklara rağmen, İngilizler Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak topraklarına yaklaşırken, Şiiler, Osmanlı devletiyle olan bütün bu sorunları bir kenara iterek tehlikede olan Osmanlı devletiyle beraber İngilizlere karşı savaşmaya karar vermiştir. Fakat bu işbirliği uzun sürmemiş, 1915 yılında Şuaybiyye savaşından sonra Osmanlı yönetimi ile Şiiler arasındaki işbirliği tekrar sarsılmaya başlamıştır. Özellikle o dönem Şiilerin en yüksek dini merciiyyenin (Havza) başında bulunan büyük Ayetullah Kazım El-yezidi'nin İngilizlere karşı olduğuna dair bir fetva çıkarmaması, Osmanlı ile Şiilerin arasındaki güvensizliğin hala devam ettiğinin bir göstergesiydi.⁸¹

Bugünkü coğrafyasıyla bilinen Irak toprakları Osmanlı devletinin kontrolünden çıktıktan sonra Şii âlimlerin oluşabilecek yeni düzen hakkında fikir ayrılığı yaşadıklarını söyleyebiliriz. Irak'ta o tarihte Havza'nın başında bulunan Ayetullah Kazım El-yezidi'nin işgalci İngilizlere karşı bazı tutumları onun İngilizleri kabul ettiği anlamını taşımaktaydı.⁸² El-yezidi'nin böyle bir tutum sergilemesi, Sünnilerin birçok kabile Şeyhi ve önde gelenlerinin yeni oluşan düzene ve İngilizlere sıcak bakmalarına bağlayabiliriz. Ayrıca Şiiler oluşan yeni düzende, Osmanlı devletinde olduğu gibi baskıya maruz kalmamak ve iktidardan pay almak düşüncesiyle hareket etmişlerdir.

El-yezidi'nin bu tutumuna birçok Şii din adamı da karşı çıkmıştır. Bunların başında, El-yezidi'nin ölümünden sonra yerine geçen, Muhammed Taki Eş-şirazi gelmekteydi. Aslına bakılırsa İngilizler Irak'ı işgal ettiği sırada Şii âlimleri kendi aralarında oluşması gereken yeni düzen hakkında bir kaç gruba ayrılmıştı. Bunları şöyle sıralayabiliriz:⁸³

- 1) Irak'ı İran'a ilhak etme görüşünü savunanlar
- 2) Yeni bir cumhuriyet kurulmasını isteyenler

⁸¹ Alavi, **a.g.e.**, s.90.

⁸² Ali Alverdi, **Lemahat İctimaiye Min Tarih Alirak Alhadis**, 2.bs., 5.Cilt, Beyrut, Dar-alraşid, 2005,s 98.

⁸³ Alavi, **a.g.e.**, 1991, s.77

3) Bir Arap emir'in hâkim olması şartıyla bir emirlik oluşturulmasını isteyenler

4) Irak'ın doğrudan İngilizlerin kontrolünde kalmasını isteyenler.

1919 yılında bu görüşler tartışılırken, Irak'ta en yüksek Şii eğitim kurumu olan Havza'nın başına El-yezidi'nin ölümünden sonra, İngilizlere karşıtlığıyla bilinen Muhammed Taki Eş-şirazi geçmiştir. Eş-şirazi, El-yezidi'nin tersine İngilizlerle işbirliğinin yapılmasını yasaklayan ve İngilizlere karşı silahlı mücadelenin başlatılmasını gerekli kılan bir fetva çıkarmıştır.⁸⁴ Bu fetva, Irak devletini şekillendiren ve İngilizlerin Şiilere karşı izleyecekleri politikaları belirleyen, Irak'ta 1920 yılında gerçekleşen devrimin ortaya çıkmasında büyük rol oynayacaktır.

San Remo konferansından sonra, Ortadoğu'da manda rejimi oluşturulmuştur. Şiiler artık Irak'ın bağımsızlık kazanmasının çok zor olduğunu anlamışlardı. Bunlara ek olarak İngilizlerin, yeni vergi düzeni özellikle Şii kesimini derinden etkilemiştir. Çünkü çiftçiler ürünlerinin ve mahsullerinin %20'sini İngilizlere, %20'sini toprak sahiplerine, İngilizler vergi toplama görevini kabile reislerine verdiği için de %10'u kabile reislerine gitmekteydi. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı Şiiler İngilizlere karşı silahlı mücadeleye başvurmuşlardır. Bunun da bedelini, manda sisteminde oluşan devlet meclisinin başına Sünni El-nakip El-gaylani getirilerek ödemişlerdir. Devlet meclisinde Şiilere, Hıristiyan ve Yahudi azınlıkları gibi sadece bir sandalye verilmiştir.⁸⁵ Ayrıca Şii eyaletlerinin başına Sünni temsilciler atanmıştır. Bu da Şii din adamlarının ve siyasetçilerinin tepkisine neden olmuştur.⁸⁶ İngilizlerin böyle bir yola başvurmalarının nedenleri arasındaki başat faktör, Eş-şirazi'nin İngilizlere karşı çıkardığı fetva olduğunu söyleyebiliriz.

İngiltere, 1921 yılında Kahire konferansında, Kral Faysal'ı, Irak'ın başına getirmiştir.(Bkz. Ek 1) Çünkü Kral Faysal da, o dönemki hükümet başkanı olan El-nakip El-geylani gibi İngilizlerin Irak'ta kalmalarına itiraz

⁸⁴ Selah Abdulrezzak, **a.g.m.**, s.4.

⁸⁵ Nasır Hüseyin Nasır, **a.g.e.**, s.112.

⁸⁶ Abdullah Fahad El-nüfeysi, **Davr Eş-şia Fil Tatavur İrak Es-siyasi Al-hadis**, 2.bs., Kuveyt, Zat Al-selasil Lil Naşr Va tavzi, 1990, s. 163.

etmiyordu. Ayrıca bir kısım Şiiler de hem 1919 yılında yapılan referandumda hem de 1920 yılında İngilizlere karşı gerçekleşen devrimde, Mekke'nin önde gelen ailelerinden birinin Irak'ın başına getirilmesi talebinde bulunmuşlardı. Kral Faysal'ın devletin başına geçmesi Şiileri yine ikiye ayırmıştı; Eş-şirazi'nin ölümünden sonra Havza'nın başına geçen Ayetullah Abu Al-hasan Al-asfahani ve Muhammed Hüseyin Al-nayi gibi önemli isimler, İngiliz İşgaline karşı çıkmamasından dolayı Kral Faysal'ı desteklemeyeceklerini açıklamışlardı.⁸⁷ İşin ilginç tarafı ise Al-asfahani Havza başına geçince, İngilizlere karşı silahlı mücadeleyi desteklemeyeceğini açıklamıştı. Buna karşı bazı önde gelen diğer din adamları Muhammed Mehdi Al-halisi ve Muhammed Sadr gibi müçtehitler, başta Kral Faysal'ı desteklediklerini bildirmişlerdi.

Kral Faysal, Irak'ın başına geçer geçmez 10 Ekim 1922'de, İngiltere ile Irak'ın ilişkilerini düzenleyen manda rejimini kabul eden ve İngiltere'nin siyasi, askeri ve ekonomik çıkarlarını tanıyan bir antlaşma imzalamıştır.⁸⁸ Bu antlaşmayı kabul etmek Irak'ın bağımsızlığını hemen ilan etmeme anlamına gelmekteydi. Bu yüzden Kral Faysal'ın işi hiçte kolay değildi. Bir yandan İngilizlerin baskısı, diğer yandan Şiilerin ve Havza'nın baskısıyla karşı karşıya kalmıştı. Özellikle Faysal yeni Kral ilan edildiğinde bazı Şii Müçtehitlerin desteğini kazanmıştı ama daha sonra bu desteği yavaş yavaş kayıp etmeye başlamıştı. Çünkü Al-nayini ve Al-halisi, Al-asfahani'yla beraber çıkardıkları fetvada, Müslümanların ve özellikle Şiilerin 1922'de yapılması düşünülen seçimlere katılımlarını haram kılmıştı. Bu baskılar sonuç getirmiş ve El-nakip El-geylani'nin hükümeti seçimleri yapamadığı için istifa etmek zorunda kalmıştır.⁸⁹ Böylece Şiilerin bir hükümeti görevden edebilecek güçte oldukları anlaşılmıştı. Bu olay Şiiler için bir başarı sayılmaktadır, başarının nedenini ise Şiilerin birlikte hareket etmelerine bağlayabiliriz. Daha önceki olayların tersine

---

⁸⁷ Alavi, **a.g.e.**, s. 117.

⁸⁸ Türel Yılmaz, **Uluslar arası Politikada Ortadoğu: Birinci Dünya Savaşından 2000'e**, Ankara, Akçağ Basım Yayın Pazarlama A.Ş.,2004, s.21.

⁸⁹ Nasr, **a.g.e.**, s. 112.

ilk kez El-nakip El-geylani hükümetinin devrilmesinde hemen hemen bütün merciiyyeler ve müçtehitler hep birlikte hareket etmişlerdir.⁹⁰

El-nakip El-geylani hükümetinin düşmesinin ardından Irak'ta Abdul Muhsin As-sadun başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Yeni hükümetin Şiiilere karşı yapılan baskısı eski hükümete göre çok daha sert bir şekildeydi. Çünkü As-sadun seçimleri Şii âlimlerinin fetvalarına rağmen en kısa zamanda yapılmasından yanaydı. Kamuoyunu da lehine çevirebilmesi için, Musul meselesini iyi bir şekilde değerlendirmişti. Eğer seçimlere gidilip, manda rejimi kabul edilmezse, kesinlikle Irak'ın Musul'u kaybedeceği propagandasını çok kapsamlı bir şekilde yapmıştır.⁹¹ Bunun yanında Şii muhalefeti yok etmek için, Şiiilerin bahanelerini teker teker çürütmeye başlamıştır. Şiiiler, İngilizler tarihi belli olmayan bir zamana kadar Irak'ı mandater sistemle yöneteceğine itiraz ediyordu. As-sadun, İngilizlerle yaptığı bir dizi görüşmelerden sonra, Irak'taki İngiliz mandasının sona ermesini takvime bağlamayı başarabilmiştir. Varılan mutabakata göre İngiliz mandası Türklerle barış antlaşması imzalandıktan sonra dört yıl sürecek ve sona erdirilecekti. Bunun yanında, bağımsız Irak'la İngiltere arasındaki ilişkilerini ve Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine geçme meselelerini düzenleyen bir madde eklendi.⁹²

Abdul Muhsin As-sadun İngilizlerle yaptığı anlaşma yanında Kabile Şeyhlerinin desteğini alabilmek için de bir takım akıllı adımlar atmıştır. Arazi dağıtım görevini Şii din adamlarının elinden alarak kabile şeyhlerine vermiştir.⁹³ Böylece birçok aşiret, kabile reisi ve şeyh bu yeni düzenlemeden dolayı yeni hükümetin, dolayısıyla İngilizlerin yanında yer almaya başlamışlardır.

Abdulmuhsin As-sadun, Havza'yı nüfuzundan soyutlamak için attığı bunca adımlara rağmen, Al-asfahani çıkardığı fetvayı iptal etmemiştir. İşte bu yüzden As-sadun, Şii din adamlarının durumlarını ve etkilerini azaltma çalışmalarına başvurmayla karar vermiştir. Aslında doğrudan hukuksal

⁹⁰ İbrahim, **a.g.e.**, s.99.

⁹¹ Nasr, **a.g.e.**, s. 45.

⁹² İbrahim, **a.g.e.**, s.101

⁹³ Batatu, **a.g.e.**, I.cilt, s. 87.

yollardan Havza'ya dokunamazdı. Çünkü Havza'nın Şii halk içinde dokunulmazlığı vardır. Ama bu dokunulmazlıkları başka yollardan ihlal ederek radikal bazı adımlar daha atmıştır. As-sadun, bir yasa çıkartarak Irak'taki Arap milliyetçiliği duygusunu öne sürerek kimsenin Irak'taki yeni atılan adımlara ve yeniliklere dolayısıyla içişlerine karışmaya hakkı olmadığını ilan ederek İran asıllı bir grup Şii müçtehid hakkında sınır dışı etme kararı almıştır. Bunların arasında Mehdi Al-halisi gibi bazı Arap asıllı müçtehitler de bulunmaktaydı.⁹⁴ Böylece Şiiler tekrar yönetim tarafından dışlanmışlardır. Irak'ın yeni kurulan sistemi Osmanlı devletinden kalan politikanın bir tamamlayıcısı niteliğindedir. Çünkü yeni düzeni ve yönetimi oluşturanların birçoğu Osmanlı müesseselerinde yetişmiş politikacılar ve idarecilerden oluşmaktaydı. Bunların tamamına yakını Sünni mezhebine mensup politikacılarıdır. Şiilerin deyimiyle, kendilerinin çoğunluğu oluşturmalarına rağmen, azınlığı oluşturan Sünniler, İngilizlerin yardımı ile yeni kurulan çağdaş Irak devletinde iktidarı ele geçirmişlerdir.⁹⁵

C. Kraliyet Döneminde Şiiler :

İngilizler tarafından 1921 yılında Kral Faysal Irak Krallığına getirildikten sonra yeni Krala meşruiyet kazandırmak için bir referandum yapılmıştır. Referandum sonucu Irak halkı Kral Faysal'ı ezici çoğunlukla kabul etmiştir.⁹⁶ Genel olarak Irak halkı ve özel olarak Şiiler yeni Krallarından çok şeyler beklemekteydiler. Beklentilerin başında Irak'ın Bağımsızlığı geliyordu. Fakat Faysal'ın tahta oturur oturmaz İngilizlerin baskısıyla manda sistemini kabul etmesi ve Irak'ı İngiltere'nin koruması altına koyan anlaşmayı imzalaması Şiilerle Kralın arasının açılmasına neden oldu.

1921 yılında Irak devleti kurulduğunda, Şiiler kendi aralarındaki görüş ayrılıklarından dolayı güçlü bir grup teşkil etmiyorlardı. Irak'ta diğer topluluklar

⁹⁴ Alverdi, **a.g.e.**, v.cilt, s. 78.

⁹⁵ İbrahim, **a.g.e.**,s.103.

⁹⁶ Alverdi, **a.g.e.**, v.cilt, s. 92.

gibi Şiiler için de aşiret ve kabile bağları öncelik taşıyordu. Örneğin, Necef Şiiler için kutsal ve siyasi bir anlam taşımasına rağmen bu ilde bile Şiiler, kabile ve mahalle bağına öncelik veriyorlardı. Osmanlı'nın son döneminde Şii halkı tarafından, Osmanlı devletine karşı Necef'te başlatılan ayaklanma sonucu Necef kendi kendini yönetmeye başlamıştı. Necef şehri 1915 yılından itibaren kendini yönetiyordu. Fakat bu özgürlük sadece iki yıl 1917'de İngilizlerin Necef'i işgaline kadar devam edebilmiştir. Necef'in iki yıl süren özgürlük döneminde dahi Şiiler, Necef'i İslami veya Şii felsefesi temeline dayanan bir devlet yönetimi anlayışıyla yönetmemişlerdir. Necef dört mahalleye ayrılmıştı ve her mahallenin kendine özgü bir anayasası vardı.⁹⁷ Bu durumu iyice incelediğimizde ve o günkü koşulları da göz önünde bulundurduğumuzda Şiilerin Osmanlı'nın son döneminde ve çağdaş Irak devletinin oluşumunda dini ve Şiilik ideolojisini içeren herhangi bir devletin kurulması çabasında bulunmadıkları açık ve net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şiiler, sadece kabile hatta mahalle bağlarıyla kabile ve aşiret reislerine bağlanmaktaydılar.⁹⁸ Ama bu durum 2003 yılından sonra birçok değişikliğe uğramıştır.

Irak'ta her ne kadar, yeni kurulan düzen İngilizlerin oluşturduğu bir sistem olsa da özellikle kral Faysal Şii-Sünni çatışmasını ortadan kaldırmanın yollarını aramıştır. Faysal, yeni devletin temellerini sağlam atılması için eğitim sektörüne büyük yatırımlar yapmıştır. Bu yatırımlar, hem Sünni hem de Şiilerin buldukları bölgelerde ciddi bir şekilde gerçekleşmiştir. Müfredatlar hazırlanırken özellikle Arap milliyetçiliği öne sürülerek Şii-Sünni çatışmasını önleyen hususlara yer verilmiştir. Ayrıca Şii gençler için, yoğun eğitim programları hazırlanmıştır. Ama en önemli girişimi ise Irak'ta artık zorunlu askerlik sistemini hayata geçirmektir. Çünkü eğer Irak 'ta güçlü bir ordu kurulursa ve bu ordu da her kesimden asker bulunursa, birçok sorun

⁹⁷ 1915'te Necef'te bir otorite boşluğu doğdu, Çünkü Necef'liler Osmanlı devletine karşı direndiler, Osmanlı Devleti de o aralar I. Dünya Savaşıyla İlgilendiği için Necef'ten geri çekilmek zorunda kaldı. 1917'ye kadar durum böyle devam ederken, Necef şehrine baktığımızda Dört Mahalleye bölünmüştü, bu Mahallelerin anayasaları bile vardı. Bunlara örnek olarak Albarrak Mahallesini verebiliriz. Bu da Şii toplumun ne kadar aşiret ve kabile sistemine bağlı olduğunu görebiliriz. Albarrak Mahallesinin anayasa metninin tamamı için, BKZ; Hanna Batatu, Alirak, I. Cilt, s.38.

⁹⁸ Batatu, a.g.e., I. Cilt, s.200.

kendiliğinden çözülmüş olacaktı. Bu projelerinde başarılı olabilmesi için, kabile ve aşiret reislerinin nüfuzlarını azaltmak zorunluydu.⁹⁹ Kral Faysal, bu yönde de adımlar atarak Irak'ta yaşayan bütün kesimleri Irak devletine Iraklılık duygusuyla bağlamak istemiştir.¹⁰⁰

Krallık 1941 yılından itibaren politikalarında köklü değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Çünkü 1941'de bir grup subay Raşit Ali El-geylani liderliğinde yönetimi ele geçirmiştir. Vasi Abdulillah, İngilizlerin Habaniye'deki üssüne sığınmış daha sonra onların yardımıyla Ürdün'e kaçmıştır. Bu askeri darbeyi; kral, ordu ve İngilizler sert bir biçimde bastırmıştır. Kral'ın yıllardır, orduyu birleştirici bir faktör olarak Irak'ın farklı milletlerini kendi çatısı altında toplamaya çalışması ve bunu büyük bir ölçüde başarmasına rağmen bu darbeden sonra ordunun ve Kralın, halkla olan güveni sarsılmıştır. Çünkü darbeyi bastırmak için ordu halka karşı kullanılmıştır. Krallığın kuruluşundan bu yana izlenen toplumu birleştirmeye ve Iraklılık kavramını geliştirmeye çalışan yönetim artık bu olaylardan sonra, Krallık rejiminin politikasında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. 1941 yılından itibaren kabile reislerinin imtiyazları ve kaliteli bölgelerde toprak elde edebilmelerinin yolu açılmıştır. Siyasi durumu dengelemek içinde kral, aşiret şeyhlerine bir dizi imtiyazlar tanımaya başlamış ve Arazi dağıtımını, kontrolünü kabile ve aşiret şeyhlerine bırakmıştır. Bunun bir sonucu olarak ta köylerde tekrar aşiret ve kabile reisleri hâkim olmaya başlamıştır. Buna rağmen yönetim petrolden elde ettiği gelirlerin artışı sayesinde yine Irak'ın altyapısını geliştirmeye devam ederek Yol yapımı, baraj yapımı, güvenlik birimleri ve devletin idari birimlerinin genişletilmesi gibi birçok proje hazırlanıp uygulamaya sokulmuştur.¹⁰¹

1949'da, Irak'taki Yahudilerin ülke dışına sınır dışı edilmeleriyle birlikte, Şii kesimi içinde, işadamlarının ve esnafın sayıları göze görülür bir şekilde artmıştır. Örneğin, 1935 yılında, Bağdat Ticaret Odası'nın yönetim kurulunun toplam sayısı on sekiz olan üyelerinden sadece ikisi Şiiyken, bu sayı 1957'de ondört'e çıkmıştır (Bkz. Tablo 1). Şiiler Irak'taki siyasi hayatta

⁹⁹ İbrahim, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁰⁰ Batatu, **a.g.e.**, I. Cilt, s.44.

¹⁰¹ Batatu, I. Cilt, **a.g.e.**, s.48.

kendilerine yer bulamadıkları için bütün güçleriyle, özellikle Yahudilerin yokluğunu da fırsat bilerek, ticaret işini iyi bir biçimde yapmaya başlamışlardır. Şiilerin ticaretteki başarıları birçok yöne olumlu bir biçimde yansıdığını söyleyebiliriz. Zengin işadamlarının etkisiyle Şii toplumu içindeki eğitilmiş ve yüksek tahsil yapanların oranı da artmıştır.¹⁰² Bu değişim zamanla Şiilerin yönetim içerisindeki konumlarının da güçlenmesine neden olmuştur. Krallık döneminin ilk yıllarındaki, Şiilerin hükümetteki oranı %17,7 idi, fakat bu oran Krallık döneminin son yıllarında %43,7'ye yükselmiştir. (Bkz. Tablo 2) Bunların yanında Şiilerin Irak parlamentosundaki oranı da artmaktaydı. (Bkz. Tablo 3). Şiilerin hükümetteki sayılarının artması, rollerinin arttığını ve Irak'taki politikanın belirlenmesinde söz sahibi olduğu anlamına gelmez. Çünkü Krallığın son dönemindeki hükümetlerde bulunan Şiiler, genelde Sünnilerden oluşan ve iktidarı gerçek anlamıyla elinde bulunduran kesiminin kontrolünde olan Şiilerdi.¹⁰³

Ç. Şii hareketi-İngiltere ilişkileri :

Osmanlı devletinin son dönemlerinde XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İngilizler, Osmanlı'daki farklı etnik ve dini grupları tahrik etmeye başlamıştır. XIX. yüzyılın başında Bağdat'taki İngiltere'nin daimi temsilcisi, bazı Şii din adamları ve müçtehitleriyle görüşmüştür. Bu görüşmelerin en önemli özelliği, Şii-İngiliz arasındaki ilk resmi temas niteliğini taşımasıdır. Görüşmelerin nedeni ise, Hindistan'daki Müslümanlar tarafından toplanan mali yardımların, Necef ve Kerbela'daki Şii din adamlarına ve Havza'daki öğrencilere ulaştırılması hususuydu. O dönemde banka sistemi dünyada ve özellikle Irak'ta yaygın olmadığı için bu yardımlar İngilizlerin arabuluculuğuyla Şii âlimlerine ve Havza öğrencilerine ulaştırılmaktaydı. İngiliz diplomatları bu mali yardımlarının iletilmesinde arabuluculuk üstlenmelerinin altında Şiilerin

¹⁰² Marion Farouk-Sluglett, "The Historiography of Modern Iraq", Peter Sluglett, **The American Historical Review**, Vol. 96, No. 5, December, 1991, s. 1413.

¹⁰³ İbrahim, a.g.e., s. 140.

dini müesseselerine sızmaları ve onlarla ilişki kurmak ve yakınlaşmak arzusu yatmaktaydı.¹⁰⁴

İngiltere aracılığıyla, Hindistan'dan gelen yardımları alan din adamları, Necef'teki hane halkından ve hatta bazı Şii âlimlerden sert bir şekilde eleştirilmiştir. Çünkü yabancı bir taraftan gelen para ve yardım hiç bir biçimde kabul edilemez tezini savunanlar vardı. Yardımları ve paraları alanlar ise bu tezi çürütmek için; "yardımların ve gönderilen paranın kaynağı Müslümanlardır, İngiltere'nin görevi sadece postacı niteliğini taşımaktan ibarettir." şeklinde bir argüman geliştirmişlerdi.¹⁰⁵

Bütün bu gelişmeler ışığında, İngiltere bazı önde gelen Şii din adamlarını, kendi kontrolüne alabilmiştir. O kadar derinlere sızmış ki, Havza'nın başında bulunan Ayetullah Kazım El-yezidi'yi işgali kınamaması için ikna etmiştir. Dolayısıyla El-yezidi hiç bir zaman açık ve net cümlelerle İngiltere'nin işgalini kınamamış ve Tam tersine bütün davranışları ve attığı adımlar, işgali destekler nitelikteydi. Eğer halkın tepkisinden çekinmeseydi işgalci güçleri desteklediğini açıklardı. Ama yine de, halkı ve özellikle Şiileri, düşman olan ve Müslümanların topraklarını işgal eden İngiltere'ye karşı veya İngiltere'yi kınayan herhangi bir fetva çıkarmamıştır. El-yezidi'den başka, İngilizlerle işbirliği yapan önemli bir isim de Atia Ebu Kelal'di. İngilizlerden Basra'dan gelen ticari kervanlardan vergi toplama imtiyazını almıştı. Bunun yanında Necef'in yakınlarında bulunan Anza aşireti şeyhi Fahad El-hezzal, Necef'in yanından geçen ticari kervanlardan vergi toplamaktaydı. Bu vergi toplama işlemi de İngilizlerin onayıyla gerçekleşmekteydi. Zamanla El-hazzal ile Ebu Kelal'ın çıkarları çatışmaya başlamıştır. İki şeyhinde İngiliz yanlısı olmaları anlaşmazlıkları önlemeye yetmemiştir. Bu anlaşmazlıkları gidermek için İngiliz yetkilileri duruma el koymaya çalıştıysa da başarılı olamamışlardır.¹⁰⁶

Necef'te, bu olayların gelişmesiyle, İngilizler, Türklere satılması yasaklanan bazı maddeler sattığını bahane göstererek Ebu Kelal'i Türklere

¹⁰⁴ Alavi, **a.g.e.**, s.80.

¹⁰⁵ Alavi, **a.g.e.**, s.83.

¹⁰⁶ Alverdi, **a.g.e.**, III.cilt, s.208.

işbirliği yaptığı gerekçesiyle yakalamak istemişse de Ebu Kelal kaçıp çöle sığınmayı başarmıştır.¹⁰⁷

Necef'in bu kadar rahat hareket etmesini, 1915'te Osmanlı devletinin kontrolünden çıkıp, bağımsız bir biçimde kendini yönetmeye bağlayabiliriz. 19 Mart 1917'de Bağdat'ın, İngilizler tarafından işgal edilmesi haberi, Necef'te endişe ve tepkiyle karşılanmıştır. Şii din adamı Muhammed El-mehdi Al-haydari, Bağdat'ın işgalini "İslam'ın gökten yere düşmesine benzemektedir" şeklinde yorumladı.¹⁰⁸ Ebu Kelal ile Al-hazzal arasında çıkan anlaşmazlıklardan sonra Necef'te meydana gelen ayaklanmalar ve istikrarsızlıkların yanında da Bağdat'ın, İngilizler tarafından işgali eklenince, Necef'teki Şii din adamları artık bir İslami, Arap, birleşik ve bağımsız niteliklerini taşıyan bir devletin kurulmasının temelini atmaya karar verdiler. Bu emellerini gerçekleştirmek için İslami siyasi ve askeri kollarını içeren bir siyasi partinin kurulmasına karar vermişlerdir. O dönemde genelde partilere, dernek adı verilmekteydi. Onun için kurulan yeni partiye "İslami Nahda Derneği" adı verilmiştir. Dernek iki kanattan oluşuyordu: siyasi kanat Şii din adamlarından oluşmaktaydı ve bu kanadın başkanlığını Şii din adamı ve Müçtehid Muhammed Ali Bahır Al-ulum yapmaktaydı. Askeri kanadı ise; partinin tabanını oluşturan Necef'teki yerel Şii halkı oluşturmaktaydı. Hacı Nacim Al-bakkal bu kanadın başkanlığını yapmaktaydı.¹⁰⁹

19 Mart 1918'de, Nahda Derneğinin askeri kanadı İngilizlerin siyasi yöneticilerini hedef alan bazı başarılı operasyonlar düzenlemiştir. Bunların ilki bölgede İngiliz siyasi lideri General Marshall'ı öldürmektir. Marshall'ın yanında yardımcısı da ağır yaralanmış ve Necef'te gerçekleşen bu ayaklanma 45 gün sürmüştür. Nahda derneği tarafından bu ayaklanmaya katılanların sayısı 10 bin militandı. Buna karşılık İngilizler Necef'i sekiz bin askerle kuşatmıştı. Kanlı çatışmaların sonunda Necef şehri İngiliz askerleri tarafından işgal edilmiştir. Nahda Derneğinin askeri kanattaki liderlerinin tamamı idam

¹⁰⁷ Alavi, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁰⁸ Alverdi, **a.g.e.**, III.cilt, s. 54.

¹⁰⁹ Alavi, **a.g.e.**, s.85.

edilmiş, siyasi kanattaki liderlerinin birçoğu Irak'ın dışına sürgüne gönderilmiştir.¹¹⁰

1918 yılındaki ayaklanma sırasında Necef'teki Havza'nın başında Ayetullah Kazım El-yezidi bulunuyordu. El-yezidi'nin tavrı İngilizlerden yana olduğunu daha öncede söylemiştik. Yani yine Şii din adamlarının arasında bir uzlaşma bulunmuyordu. Her ne kadar birçok Şii din adamı İngiltere'nin işgaline karşı durduklarını açıkça ilan etseler de Havza'nın başında bulunan El-yezidi'nin tutumu çok önemliydi. El-yezidi, belki Osmanlı döneminde olduğu gibi iktidardan dışlanmak istemiyordu. Daha sonra El-yezidi'nin tahminleri doğru çıkmış ve İngilizler Şiileri yeni oluşturulan düzenden uzak tutmuşlardır. El-yezidi 1919 yılında ölmüştür. Eğer El-yezidi biraz daha fazla yaşasaydı belki Sistani'nin ABD ile yaptığı işbirliğine benzer, İngiltere'ye verdiği desteğin karşılığını Şiilerin iktidara geçmelerini sağlayarak alırdı.¹¹¹

İngilizlerle Şiilerin ilişkilerinde 1918'de yaşanan olaylar gibi birçok gergin anlar bulunmaktadır. Bu gergin anlara birçok olayı örnek olarak gösterebiliriz. 1920 yılındaki ayaklanma bunların başında gelir. 1920 devriminde halkı kıskırtan ve işgalci güçlere karşı cihat yapılmasının farz olduğunu içeren fetva Havza'nın başında bulunan Muhammed Taki Eş-şirazi tarafından ilan edilmiştir. Yine bir ayaklanma yine bir Şii din adamının fetvası ve desteği sahnesi tekrarlanmıştır. İşte bu önemli olayların daha sonra İngilizlerin himayesinde kurulacak olan yeni devletin yönetiminde ve ülkenin kaderini tayin edecek kritik meselelerde, İngiltere Şiileri tamamen dışlamaya karar verecektir.¹¹²

¹¹⁰ Cafer Mhbuha, **Mazi Alnecef Va Haziruha**, Necef, Necef yayınevi, 1958, s.347.

¹¹¹ Alavi, **a.g.e.**, s.90.

¹¹² Ahmet Al-hatib, **Tecrubet Alsavra Alislamiyye Fil Irak Minzu 1920 Va Hatta 1980**, Tahran, Ruhulemin Yayınları, 1981, s.20.

D. Cumhuriyet Döneminde Şiiler :

General Abdülkerim Kasım liderliğinde 14 Temmuz 1958'de Irak'ta rejimi değiştiren bir askeri darbe gerçekleşmiştir.¹¹³ Darbenin başarılı bir şekilde gerçekleşme haberi Irak ulusal radyo ve televizyon binasını ele geçiren, daha sonra Irak cumhuriyetinin başına geçecek olan Abdulselam Arif tarafından okunmuştur.¹¹⁴

General Kasım, darbeden sonra ilk hükümeti teşkil etmiştir. Krallıktan sonra oluşan birinci hükümette görev alan toplam 16 bakandan sadece beş bakanlık Şiilere verilmiş, Bu da krallıktan süre gelen geleneği bozmamaktaydı. İkinci hükümette Şiilerin sayılarının artması beklenirken tam tersine bir tabloyla karşılanmıştır. Bu sefer toplam 14 bakanlıktan sadece 3'ü Şiilere verilmiştir. Şiilere verilen bakanlıklar hem birinci hem de ikinci hükümette, savunma, dışişleri, içişleri gibi önemli ve hassas bakanlıkların dışındaki bakanlıklardı. Fakat bütün bunlara rağmen General Kasım, etnik ve mezhepsel olgulara karşı tavır almıştır. Hükümetindeki bakanları, mezhep ve etnik ayrımcılığa dayanmadan, yeteneğe ve toplum içinde ağır başlı ve kariyerli kişilere vermektedir. Özellikle devletin müesseselerinde kadrolar atanırken mezhep ve etnik temellere dayanmadan sadece yetenek ve atanacağı görevi tam anlamıyla hak edip edilmemesi şartını koşmuştu. Buna örnek olarak Hıristiyan olmasına rağmen, fizikçi bir profesörü Bağdat üniversitesi rektörlüğüne getirmesinde ısrar etmesini gösterebiliriz. Ayrıca askeri akademilere öğrenci kabulü için oluşturulan komisyonlara mezhep ve etnik ayrımcılık yapılmamalarını içeren bir genelge yayınlamıştır. Ordudaki subay-asker ilişkilerini yeniden düzenlemiştir. Çünkü eski düzenlemeye göre askerler nerdeyse subayların köleleri haline gelmişti. Subaylar askerleri kendi evlerinde özel işlerinde bile kullanmaktaydılar. Şii mezhebine mensup olanlar artık askeri akademilere girip orduda normal ve diğer mezheplere mensup olanlar gibi terfi şansları doğmuştur. Böylece Irak'ta ordu tekrar, Iraklılık çatısı

¹¹³ Yılmaz, a.g.e., s.122.

¹¹⁴ Tevkif Alsuveydi, **Muzakarati: Nısf Karın Min Trih Alirak Va Al Kaziye Alarabiye**, Beyrut, DarAlkatıb Alarabi, 1969, s.320.

altında birleştirici bir unsur olmaya başlamış ve toplum içinde önemi gün gittikçe artmıştır.¹¹⁵

Cumhuriyet sisteminin getirdiği en önemli yeniliklerden biri de toprak reformudur. Bu yeni düzenlemeye göre, fakir sınıfını oluşturan Şii çiftçiler yavaş yavaş kendi topraklarının sahibi olmaya başlamıştır. Çünkü General Kasım Irak'ta eşitlik ilkesini temel alan bir anayasa düzenini temelinin atmıştır. Artık herkes devletin kuralları ve hukuku karşısında eşit olacaktı. Bu yüzden Hükümetteki Şiilerin yeteri kadar temsil edilmesine çok fazla itiraz edilmemiştir. Ayrıca seçilen kadroların neredeyse tamamını Osmanlı devletinin müesseselerinde yetişmemiş elemanlar oluşturuyordu. Bu tutum da hem Şii, hem de diğer gruplar tarafından olumlu karşılanmıştır.¹¹⁶

Cumhuriyete geçiş süreci, Şii din adamları ve özellikle Havza tarafından olumlu karşılanmıştır. Birçok din adamı yeni oluşturulan cumhuriyet düzenini çıkardıkları beyanlarda ve dağıttıkları broşürlerde açık ve net bir şekilde kutlamışlardır. Bu kutlamaların yanında bütün Müslümanların da bu yeni rejimi desteklemeleri için çağrıda bulunmuşlardır. Özellikle toprak reformundan sonra yeni rejim çok büyük bir taban elde etmeye başlamıştır. Çünkü cumhuriyetin getirdiği yeni reformlardan, birçok çiftçi, işçi ve asker memnun kalmıştı.¹¹⁷

Fakat General Kasım'ın yeni bir medeni hukuk yürürlüğe koyması bütün bu olumlu havayı tersine çevirdi. Yeni medeni kanun, Kuran-ı Kerimde bulunan düzenlemenin tersine miras paylaşımında erkekle kadını eşit tutuyordu. Bu düzenleme Şii din adamlarının tepkilerine neden olmuştur. Şii din adamlarının darbeye verdikleri destek artık yavaş yavaş muhalefete döndü.¹¹⁸

Şii din adamlarını kızdıran yalnızca bu düzenleme olduğunu söylemek yanıltıcı olur. Bunun yanında başka nedenlerde mevcuttu. En önemli olanı da komünizmin aşırı derecede Irak'ta ve özellikle Şiilerin buldukları ve kutsal saydıkları şehirlerde bile ciddi bir şekilde artmaya başlamasıydı. Bu iki önemli

¹¹⁵ Alavi, **a.g.e.**, s.192.

¹¹⁶ Hasan Alavi, **Abdülkerim Kasım: Ruye Bade Alaşrin**, Londra, 1983,s.32.

¹¹⁷ Alavi, **Abdülkerim Kasım: Ruye Bade Alaşrin**, s. 54.

¹¹⁸ Aladdin Hurufa, **Kanun Alahval Alşahsiye**, I.cilt, Bağdat, Dar Al-nahda s.23.

olaydan dolayı meydana gelen anlaşmazlıklar sonucunda, Şiiler kendi aralarında yine ikiye bölünmüşlerdir. Şii din adamlarının ve Havza yanında yer alanlar ki bunlar Şii toplumunun azınlığını oluşturmaktaydı, birinci grubu oluşturuyordu. General Kasım, komünist partisi ve devrimin getirdiği yeniliklerin yanında yer alan Şii toplumunun birçoğu ikinci grubu oluşturmaktaydı. İkinci gruba göre Havza'nın General Kasım'a ve yeni düzene karşı çıkmalarının sebebi, Kuran-ı Kerimde yer alan ayetin tersine gerçekleşen miras düzenlemesi değil, yapılan toprak reformuydu. Çünkü eskiden toprak ağaları elde ettikleri gelirin bir bölümünü Havza'ya bağışlamaktaydılar. Reform hareketi başladıktan sonra, toprak ağalarının imtiyazı sona ermiş ve dolayısıyla Havza'ya bağışlanan paralarda kesilmiştir. İkinci grup bu nedenden dolayı Havza'nın yeni düzene karşı çıktığını ileri sürmüştü. Bütün bunlara rağmen General Kasım hiçbir zaman mezhepsel ayrımcılığa yönelmemiştir. O dönemde Havza'nın başında bulunan Ayetullah Muhsin El-hekim hastalanınca, General Kasım, hem telefon açarak hem de yanına hastaneye giderek geçmiş olsun dileklerinde bulunmuştur. General Kasım bunu yaparken zayıf olduğu bir dönemde yapmamış tam tersine çok güçlü olduğunda yapmıştır. General Kasım'ın Temel hedefi Iraklıları Iraklılık çatısı altında birleştirmektir.¹¹⁹

General Kasım, gerçekleştirdiği reformları ve mezhepsel çatışmaları önlemeye çalışırken karşısına dikilen ve daha sonra sonunu getiren; Arap milliyetçiliği(Baas partisi), Şii din adamları(Havza başta olmak üzere) ve Sünni İslamcılarından (Müslüman kardeşler) oluşan tuhaf bir muhalefet grubuyla karşılaşmıştır. Bu üç tarafın hiçbir bir zaman işbirliği yapacakları akla asla gelmezdi. Daha sonra iktidarı ele geçirirken, Baas partisi her iki tarafı yani hem Sünnileri hem de Şiileri tereddüt etmeden ezip geçecektir.

Bu üçlü ittifakı, pekiştirmek için de 2 Şubat 1960'ta, Numan Abdulrazak'ın liderliğinde, Irak İslami Partisi adını taşıyan bir partinin kurulması için, Irak içişleri bakanlığına bir başvuruda bulunulmuştur. Ama bakanlık bu talebi reddedince parti kurucuları temyize başvurmuşlardır. Üst

---

¹¹⁹ İbrahim, a.g.e., s.253.

mahkeme partinin açılmasından yana karar vermiştir. Irak İslami Partisi, o dönemde Havza'nın başında bulunan Muhsin El-hakim tarafından da desteklendiği iddia edilmektedir.¹²⁰

12 Şubat 1960'da Havza'nın başında bulunan Muhsin El-hakim komünist partisi hakkında çok radikal bir karar alarak, Komünist partisine üye olmanın haram olduğunu içeren bir fetva çıkarmıştır. El-hakim'e göre komünist partisine üye olmak İslam'ın özüne aykırıydı. Böylece komünistlere çok ağır bir darbe Havza'dan gelmekteydi. Havza'nın Şiilere çok yakın olan ve mezhep ayrımcılığı ortadan kaldıran General Kasım'a böyle ağır bir darbeyi niçin vurmuş olabileceği sorusu akıllara gelebilir. Bu soruyu ikinci grubu oluşturanlar şöyle yanıtlamaktadırlar: "*Havza'ya bağış yapan toprak ağaların yardımları ve bağışları toprak reformundan sonra kesilince, Havza'nın maddi durumunu sıkıntıya soktuğundan yeni düzene, komünistlere ve General Kasım'a karşı çıkmaya başlamıştır.*"¹²¹

Bu soruya birinci grubun yanıtı ise; İslam kurallarına aykırı olan miras düzenlemesi ve komünistlerin aşırı derecede Irak'ta ve özellikle Şiilerin kutsal şehirlerinde çoğalmalarından dolayı, böyle bir adım atılmak zorunda kalındığını şeklindedir. Çünkü İslam'ın özüne dokunmak, özel olarak Şiiler için genel olarak tüm Müslümanlar için bir kırmızıçizgi niteliğindedir.

Osmanlı devleti her ne kadar Şiilerle birçok sorun yaşadıysa da İngilizler, Müslüman olan Osmanlı devletini işgal edince, Şiiler, Osmanlı devletiyle işbirliği yaparak işgalci olan güçlere karşı savaşmıştı. General Kasım'ın döneminde bu durumun tam tersi yaşanmıştır. Her ne kadar General Kasım, Şiilerle iyi geçinip ve mezhep ayrımcılığını önlemeye çalıştıysa da İslam'ın özüne aykırı bir düzenleme gerçekleştirdiği için ve komunizimin güçlenmesinin önünü açtığı için Şii din adamları ve Havza'nın başında bulunan Muhsin El-hakim Kasım'a karşı çıkmışlardır.¹²²

¹²⁰ Gassan Selama, **Almucteme Va Aldavle Fil Maşrık Val Mağrip**, Beyrut, Al-gadir yayınevi, 1978, s.92.

¹²¹ Batatu, **a.g.e.**, II. Cilt, s. 219.

¹²² Alavi, **a.g.e.**, s.204.

E. Baas iktidarı ve Şii Hareketi :

8 Şubat 1963'te, General Kasım'ın iktidarı, Baas partisi tarafından askeri bir darbeyle son bulmuştur. Darbe sonucunda, askeri bir heyet radyo ve televizyon binasında, bir mahkeme kurup hem Kasım'ı hem de yardımcılarını hakkında idam cezası çıkartarak burada idam edilmişlerdir. Baas partisi darbeden sonra dokuz ay iktidarda kalabilmiştir. Ama bu sürede çok sert bir şekilde, komünistleri yakalayıp sorgulamaya çekmiştir. Hatta yüzlercesi, Baas partisinin özel soruşturma bürosu tarafından idam edilmiştir. Dokuz ay süre içinde Baas partisi tarafından yaklaşık 10.000 kişi soruşturmak üzere tutuklanmıştır.¹²³

Ancak Baas partisinin iktidarı uzun sürmemiş, 18 Kasım 1963'te Devrim Yürütme Konseyinin başında bulunan Abdulselam Muhammed Arif yeni bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir. Bundan sonra Baas partisinin komünistlere karşı sert tutumu yumuşamıştır. Bu arada Havza'nın başında bulunan Muhsin El-hakim; komünistlere yapılan bu kadar baskıdan ve gerçekleşen idam olaylarından, ayrıca Şii toplumuna yapılan baskıdan dolayı rahatsız olmaya başlamış ve baskının sona ermesini istemiştir. Kasım döneminde çıkarılan miras düzenleyen kanunu yürürlükten kaldırılmasını ve diyanet işleri bakanlığı aracılığıyla Havza'ya maddi yardımın tahsis edilmesi taleplerinin gerçekleşmesi için Baas iktidarıyla temasa geçtiyse de bu taleplerin hiçbirisi olumlu karşılanmamıştır.¹²⁴

Baas partisinden sonra iktidarı tamamen eline geçiren Abdulselam Arif, Şiilerin nüfuzunu azaltmak için bütün imkânlarını seferber etmiştir. İlk olarak; Irak devletini Mısır'la birleştirmeye çalışmıştır. Arif'e göre Mısır'la birleşme gerçekleşirse Şiiler çoğunluktan azınlık durumuna düşecekti. Şiilerin ticaretteki üstünlüklerini önlemek için de Abdulselam Arif ticaret odalarını kaldırıp yerine Sünnilerin hâkim olduğu başka bir kurum oluşturmuştur.¹²⁵

¹²³ Celal Al-nayimi, **Hükkam Alirak**, Bağdat, DarulNahda, 2001, s.59.

¹²⁴ Alavi, **Aşia Va Adavle Al-Kvniyye Fil İrak 1914-1990**, s. 120.

¹²⁵ Batatu, **a.g.e.**, s. 310.

1964 Geçici Anayasanın 41. maddesine göre; Irak'ta bir vatandaşın cumhurbaşkanı seçilebilmesi için 1900'da Osmanlı vatandaşı olma koşulunu getirmiştir. 1900 yılına baktığımızda, Basra vilayetinde yaşayan Şiilerin çoğunluğu İran vatandaşıydı. Böyle bir yola başvurmalarının nedeni hem Farsların himayesini sağlamak hem de Osmanlı ordusunda askerlik yapmamak içindi. Anayasadaki bu düzenleme Şiilerin birçoğunun cumhurbaşkanı seçilebilmesini engellemektedir. Ama bundan daha tehlikelisi ise; 1964 yılında çıkarılan 43 sayılı vatandaşlık kanunudur. Bu kanununa göre, daha sonradan Irak vatandaşlığına geçenler, eğer Irak cumhuriyeti için bir tehdit oluşturlarsa, verilen vatandaşlık, İçişleri Bakanı tarafından geri alınabilirdi. Daha sonradan ibaresini incelediğimiz zaman; bu husus sadece Şiiler için geçerlidir. Çünkü Şiilerin çoğunluğu 1900'den sonra Irak vatandaşı olmuşlardı.

Arif döneminde Şiileri rahatsız bir başka mesele de, vergi düzenlemeleri olmuştur. Şii din adamları, devlete vakfedilen mallardan bir bölümünü Şiiler için tahsis edilmesini talep ediyorlardı. Ama hiçbir zaman bu istek gerçekleşmemiştir. Arif döneminde de Şii müesseselere yardım edilmemesine rağmen Sünni müesseseleri eski imtiyazlarını korumaya devam etmiştir.¹²⁶

Abduselam Arif döneminde 1963'ten 1966 yılına kadar devam etmiştir. Şiileri temsilen Muhsin El-hakim her şeyi kontrol etmekteydi. Özellikle Arif'in mezhep ayrımcılığına dayanan politikasını sert ve açık bir şekilde eleştirmiştir. 1964 yılında Kuzey Irak'ta ortaya çıkan Kürt isyanını kontrol etmek ve zayıflatmak için, devlet yetkilileri Muhsin El-hakim'den devlete karşı gelenler hakkında, rejime karşı çıkan grubu tekfir ilan etmesini talep etmiştir. El-hakim böyle bir fetva çıkarmayı reddetmiştir. Çünkü El-hakim'e göre Irak'ta yaşayan herkes eşit haklara sahiptir. Dolayısıyla Kürtlerin yaptıkları mücadelenin meşru olduğunun altını çizmiştir.¹²⁷ Bu açıklamalarla El-hakim,

¹²⁶ İbrahim, a.g.e., s.298.

¹²⁷ İbrahim, a.g.e., s.299. El-hakim'in bu tutumu Irak'lı Kürtlerin 1991'den itibaren elde ettikleri görece bağımsızlık döneminde Erbil'in büyük caddelerinden birine onun adını vermelerinde belirleyici olmuştur.

devlete mezhepsel ayrımcılık ve halk arasında eşit davranmıyorsunuz mesajını iletmeye çalışıyordu.

1966 yılında, Abduselam Arif bir uçak kazasında hayatını kaybettikten sonra yerine kardeşi Abdurahaman Arif geçmiştir.¹²⁸ Abdurrahman Arif'in döneminde Şiiler iyi bir şekilde organize olamaya çalışarak yeni cumhurbaşkanının zayıflığından doğan boşluktan yararlanmaya başlamışlardır. Ancak mücadelelerini sürdürebilmeleri için de iki partiyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bunlar Baas Partisi ve Komünist Partileriydi. Bunlarla da mücadele etmek siyasi örgütlenmek gerektiriyordu.

1968'de Şiileri derinden etkileyen olay ise Sosyalist Arap Baas partisinin tekrar iktidarı ele geçirmesi oldu. Ahmet Hasan Bekir cumhurbaşkanı olduktan sonra Baas partisi rakiplerini yine tasfiye etmeye başlamıştır.¹²⁹ 1968–1977 yılları arasında kurulan hükümetlerin hiçbirinde, Şiilere yer verilmemiş (Bkz. Tablo 4) ve 1970 yılında çıkarılan geçici anayasada bile Şiilerin görüşleri dikkate alınmamıştır. Yaklaşık 9 yıl boyunca alınan siyasi kararlarda ve yapılan düzenlemelerde Şiilere ne danışılmış ne de göze çarpacak bir rol tanınmıştır.

Havza ile Baas yönetiminin ilişkilerine gelince; 1969'un sonbaharına kadar, Ayetullah Muhsin El-hakim ile yönetim arasında gerçekleşmiş bir görüşmenin veya bir temasın bulunduğu dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Her ne kadar bazı Şii kaynaklar, Ahmet Hasan Bekir ile El-hakim'in görüştüğünü iddia etseler de, yine de ilk etapta ilişkiler hemen gerginleşmeye başlamamıştır. Çünkü Baas yönetimi hem dış hem de iç tepkiden çekinmekteydi. Bunun yanında Baas iktidarıyla Şah'ın arası açılınca Baas, El-hakim'i dış politikasında kullanmaya çalışmıştır. El-hakim'le Şah yönetiminin ilişkilerinin iyi olması nedeniyle Baas onu devreye sokarak arabuluculuk yapmasını istemiştir. Çünkü o tarihlerde İranla İran'ının arası açılmış ve Irak'la imzaladığı Şatularap anlaşmasını feshettiğini ilan etmişti.¹³⁰

¹²⁸ John Galvani, "The Baathi Revolution in Iraq", **MERIP Reports**, No. 12, September - October, 1972, s. 15. (pp. 3-11+14-22)

¹²⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s.143.

¹³⁰ İbrahim, **a.g.e.**, s.299.

Öte yandan Havza ile Baas iktidarı arasında bir güvensizlik nedeniyle ilişkilerdeki sükûnet dönemi uzun sürmemiştir. Baas iktidarı yavaş yavaş her iki mezhebe mensup İslamcı hareketlerini bastırmaya başlamıştır. Şii müesseselerine yönelik olarak yürütülen baskı politikasından Küfe'de Şii Üniversitesi'ni kapatma kararı almış ki, bu üniversitenin daha açılışı yapılmamıştı ve bu Üniversite için tahsis edilen fona el konulmuştur. Necef ve Kerbela'da dini eğitim gören İranlı öğrenciler sınır dışı edilmiştir. Risalet El-İslam adlı dini ve Şii dergiyi kapatma kararı alınmış ve Şii'lere zorunlu askerlik yapma kararı çıkarılmıştır. Osmanlı döneminden beri askerlikten muaf tutulan Necef ve Kerbela'daki Şii'ler böylece askere alınmaya başlanmıştı. Bardağı taşıran son damla ve Havza'ya ihanet etme anlamını taşıyan uygulama ise; Irak'taki bütün Şii'lere ait olan bütün kutsal mekânların yönetiminin ve idari işlerinin diyanet işlerine bağlanması olmuştur. Çünkü kutsal mekânlar yıllardır Havza'nın devletten bağımsız olarak kontrolündeydi.¹³¹

Bu kadar gerginliğe rağmen, El-hakim 1969'ün sonlarında, Baas iktidarıyla bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme sırasında yapılan baskılar şikâyet edilmiş ve özellikle kutsal mekânların kontrolü tekrar Havza'ya geri verilmesini talep etmiştir. Ama bu görüşmeden olumlu bir sonuç çıkmayınca, El-hakim, Necef'te bütün önde gelen Şii âlimleri toplayarak oğlu Muhammed Mehdi El-hakim'in aracılığıyla aşağıdaki hususların gerçekleşmesi talebinde bulunmuştur:¹³²

1) Irak devleti Müslüman bir ülke olduğu için, yapılan bütün hukuki düzenlemelerde şeriat temel alınmalıdır.

2) Halka karşı haksız yere birçok suç işlenmiştir. Suçlular derhal tutuklanıp cezalandırılmalı ve hükümet tarafından halka karşı yapılan silahlı saldırılar sona erdirilmelidir.

3) Kutsal mekânlar bütün Müslümanların mülküdür, ne iktidarda olan hükümet ne de gelecekteki hükümetlerin bu kutsal yerlere ziyarete gelenleri engelleyip yasaklar uygulayamaz.

¹³¹ T.M. Aziz, "The Rol Of Muhammad Baqir Al-Sadr İn Shii Political Ativism İn Iraq From 1958 to 1980", *International Journal Of Middle East Studies*, Vol.25.,No.2., May, 1993, s.211- 212.

¹³² Hani Alfukeyki, *Avkar Alhezime*, Londra, Riyad El Reyis Yayınları, 1993, s.351.

4) Necef, Kerbela, Samara ve Kazımmiye gibi kutsal şehirler, bilimsel ve dini okulların merkezi sayılır. Bu okullarda uyruklarına bakılmaksızın herkesin eğitim görme hakkı vardır.

El-hakim bu isteklerinde ciddi olduğunu kanıtlamak ve destek toplamak için, Necef'ten Bağdat'a hareket etmiştir. Havza'nın başında bulunan bir Ayetullah'ın Necef'i terk etmesi, mevcut iktidarın politikasını eleştirme anlamına gelmektedir.¹³³ Buna karşılık Baas iktidarı, El-hakim'in tekrar Necef'e geri dönmesi için oğlunu vatan haini ilan etmiştir. Yönetim, Muhammed Mehdi El-hekim'in yönetimi devirmek için bir darbe hazırlığında bulunduğunu açıklamıştır. Ama bütün bunlara rağmen El-hekim, Baas iktidarına karşı mücadelesini ölene kadar devam etmiştir. 1970'te El-hakim öldükten sonra, yönetim bunu bir fırsat bilerek ve Şii din adamlarında bilgisiyle saygın bir kişiyi Havza'nın başına getirmeye çalışmıştır. Ayetullah Abu Kasım Musevi El-huyi, Havza'nın başına El-hekim'in ölümünden sonra geçmiştir. El-huyi, El-hakim'in tersine politikayla hiç uğraşmamıştır. Çünkü El-huyi'ye göre, Havza'nın işi dini meselelere açıklık getirmekle sınırlı olduğunu açıklamıştır. El-huyi'nin bu tutumu Havza'nın pasifleşmesi ve Baas iktidarının işine çok yaradığını söyleyebiliriz.

El-hakim'in ölümünden sonra, Baas partisi, Şiiler üzerindeki baskılarını artırarak Dava partisi üyelerini tutuklamaya başlamıştır. Tutuklanan üyelere sert bir şekilde işkence uygulanmıştı, hatta 1973'te Dava partisinin Bağdat il sorumlusu Sahip Dahil adlı kişi zindanda işkence sırasında hayatını kaybetmiştir. 75 kişi hakkında tutuklama emri çıktıktan sonra, beşi idam cezasına çaptırılmıştır. Tutuklananların birçoğu ileride Dava partisinde hassas yerlere gelebilenlerden oluşuyordu¹³⁴.

El-huyi ile Muhammed Bakır Sadr arasında Havza'nın politik bir çizgi izleyip izlememesi konusunda fikir ayrılığı yaşanmıştır. Çünkü El-huyi, Havza'nın hiçbir şekilde politikayla ilgilenmeme görüşünü savunmaktaydı. Bunun tersini düşünen Sadr'a göre; "*İster siyasi ister ekonomi ister genel hak*

¹³³ Hadi Alavi, **Fi Assiyase Alislamiye**, 2.baskı, Yudaeast, 1991, s.28.

¹³⁴ Rodger Shanahan, "Shi'a Political Development; the Case Of The Islamic Da'wa Party", **Third World Quarterly**, Vol 25, No.5., P.945.

ve özgürlükler olsun Havza, halkın bütün haklarını savunmalıdır. Havza Şii toplumuyla iç içe olmalıdır." ¹³⁵1977'de, Baas partisi çok cesur bir adım daha atarak, Nefce ve Kerbela'da Şiilerin kutsal ve her yıl gerçekleştirdikleri dini törenlerin gerçekleşmesini yasaklamıştır. Baas partisi bu törenleri engellemek için 1970'ten beri uğraşıyordu ama bu defa olaya çok kararlı bir biçimde yaklaşmıştır. Gerekirse zor kullanılarak bu törenlerin gerçekleşmesi durdurulacaktı. Kerbela şehrine girişleri yasaklamasına rağmen birçok Şii vatandaş Kerbela'ya girmeyi başarmıştır. Asker, subayların ve merkezin emirlerine uymayarak, sivil halka karşı ateş aç emrini yerine getirmemişlerdir. Kerbela'ya sızanlar emniyet ve güvenlik güçleriyle karşı karşıya gelince, birçok insan tutuklanmış bir o kadarda yaralanmıştır. Bu olaylar üzerine Baas partisi, olaylardan sorumlu olanları yargılamak üzere devrim mahkemesi oluşturmuştur. Devrim mahkemesi; 7 kişiyi hakkında idam 75 kişi hakkında da tutuklama karar çıkarmıştır. Olaylardan genel olarak Dava partisi ve Sadr sorumlu tutulmuştur. ¹³⁶

Bu gelişmeler ışığında, Baas partisi liderleri arasında, olayı kontrol etme biçimi hakkında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Kimileri olaylara çok sert müdahale edildiği kanısındaydı. Saddam-Bekir ikilisinin görüşü ise olaylara daha sert müdahale olmalıydı ki sonunda bu ikilinin görüşleri ağır basmıştır. Çünkü diğerleri Saddam tarafından tek tek tasfiye edilmiştir. ¹³⁷

1979'da İran'da meydana gelen devrim, Irak'lı Şiileri etkilemeye başlamış ve Sadr, Humeyni liderliğinde gerçekleşen devrimi kutlamak için, Humeyni'ye bir kutlama mesajı göndermiştir. İran'daki devrimden de cesaret alarak, Sadr, Baas iktidarına karşı olduğunu açık kelimelerle ifade etmiştir. Daha ileri giderek Baas partisine üye olmayı çıkardığı bir fetvayla haram kıldığını açıklamıştır. Bunun üzerine iktidarda bulunan yetkililer Sadr'ın yapabileceği bir hatayı beklemeye başlamıştır. 1 Nisan 1980'de Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'e başarısız bir suikast girişiminde bulunulması ve bu operasyonu Dava partisinin üstlenmesi Baas yönetimine aradığı fırsatı

¹³⁵ "Muktada Sadr Alrak;Unsur Tahrip Am İstikrar", **International Crisis Group**, Tahrir Alşark Alavsat, Report No.55, 11 Temmuz, 2006, s.7.

¹³⁶ Aziz, **a.g.m.**, s. 213.

¹³⁷ Alavi, **Aşia Va Adavle Al-Kvniyye Fil İrak 1914-1990**, s. 224.

vermiştir.¹³⁸ 5 Nisan 1980'de, Muhammed Bakır Sadr ve kız kardeşi Emine Sadr emniyet güçleri tarafından tutuklanarak Bağdat'a götürülmüşlerdir. 8 Nisan 1980'de ise, ikisi de idam edilmiştir. Baas partisi idam olayını ört pas etmek için Devrim Yürütme Konseyi tarafından bir karar çıkararak, Dava partisine her kimin üyeliği tesbit edilirse, idama çaptırılacaktır. Böylece hem Dava partisine üyeliği yasaklamış hem de Sadr'ın idamına bir neden göstermiştir.¹³⁹ Sadr'ın idamıyla Şii muhalefet büyük bir darbe almıştır. Çünkü Sadr'dan sonra muhalefet hareketlerinde gözle görülür bir şekilde azalma meydana gelmiştir.

Irak-İran savaşı sırasında, Şii muhalefetin neredeyse tamamı İran'a sığınmış ve faaliyetlerini İran'dan yürütmeye başlamıştır. 1980'den itibaren Şii muhalefet gruplarının sayıları artmıştır. İlk etapta sadece Dava partisi faaliyetlerini sürdürmekteydi, ama İran devriminden sonra, Muhammed Taki Eş-şirazi liderliğinde İslami Eylem Örgütü kurmuştur. Bu örgütün merkezi Tahran'dı. Saddam rejimi Şii muhalefetin akıl hocası ve muhalefeti tetikleyen kişi olan Muhammed Bakır Sadr'ı idam ettikten sonra Irak'ın topraklarını neredeyse Şii muhalefetinden arındırmıştır. Bu yüzden Şiiilerin birçok siyasetçileri, İran'ın ve özellikle Humeyni'nin desteğinden yararlanmaya çalışmıştır. Humeyni açıkça Iraklı Şiiileri kâfir yönetim olan Baas ve Saddam rejimine karşı ayaklanmaya davet ediyordu. Iraklı Şii muhalefetin böylece mücadele etmeleri Irak halkı içinde ve Baas iktidarının da propagandasıyla hoş karşılanmamışlardı. Irak'ın dışında yabancı bir ülkenin himayesinde gerçekleşen eylemler, devlete ihanet anlamını taşımaktaydı. Bunun yanında Saddam daha fazla Arap milliyetçiliği öne sürerek Iraklı Şiiileri kontrol etmeye çalışmıştır.¹⁴⁰

Irak'ta bir Şii devrimin gerçekleşmeme nedenini, Irak ordusunda bulunan yüksek rütbeli subaylara bazı imtiyazlar tanınmasına bağlayabiliriz. Bunun için subaylar başka örgüte veya siyasi İslami herhangi bir tarafa yönelmemekteydi. Ayrıca orduda bulunan güçlü istihbarat teşkilatları hemen

¹³⁸ "Muktada Sadr Alırak:Unsur Tahrip Am İstikrar", **İnternational Crisis Group**, s.9.

¹³⁹ T.M. Aziz, **a.g.m.**, s.218.

¹⁴⁰ Ahmet Al-katib, **Muzekkerat Ahmet Alkatip: Sireti Alfikriyye Val Siyasiye Min Nazariye Alimamiye İla Aşşura**, Beyrut, DarAl-arabi Lil Naşr Val Ulum, 2006, s.12

hemen her şeyden haberdardı. Bu yüzden Iraklı Şii muhalefet, Irak'ta temellerini sağlam bir şekilde oturtamamıştır. İran'ı bir merkezi haline getirmiş, Fakat İran'da faaliyetlerini sürdürdükleri zaman İran'daki rejimin kontrolünde her şeyi yürütmekteydi hatta daha ileri giderek, Iraklı Şii muhalefet grupları, Humeyni'nin geliştirdiği ve uygulamaya soktuğu Vilayet-i Fakih'i zorunlu olarak kabul etmeleri gerekirdi. Irak-İran savaşının başlangıç safhasında Iraklı muhalefetlerin başında Dava partisi gelmekteydi. Yavaş yavaş Şii muhalefet grupları artmaya başlamış, İslami Eylem Örgütü, Muhammed Taki Eş-Şirazi'nin liderliğinde kurulan Irak'taki Şii muhalif örgütlerden biridir. Bu gruplar artınca, 1982'de bütün Şii muhalefetini bir çatı altında toplamayı hedefleyen, Muhammed Bakır El-hakim liderliğinde Yüksek İslami Devrim Konseyi oluşturulmuştu.¹⁴¹ Konseyin amacı bütün Şii muhalifleri bir arada toplamaktı ama ileride bu amacını gerçekleştiremediğini açık ve net bir şekilde ortaya çıkacaktır. (Bkz. Tablo 5)

Bu sırada Havza'nın başında, Abu Kasım El-huyi Usuli okulunun felsefesi doğrultusunda sadece fıkhi işlerle uğraşmakta ve siyasete karışmamaktaydı. Bu grup siyasette aktif rol alabilmek için Mehdi'nin ortaya çıkmasını şart koşuyor. El-huyi, Yüksek İslami Devrim Konseyi'ne karşı çıktığı gibi Vilayet-i Fakih'e de karşıydı.

1988–1990 yılları arasında, genel olarak Iraklı özel olarak Şii muhalefet hayal kırıklığına uğramışlardır. Çünkü muhalefetin tamamı, Irak-İran savaşı sırasında Irak'ın yenilmesini dört gözle bekliyorlardı. Ama Şiiler hayal kırıklığına 1988'de uğramışlardı. Çünkü Sekiz yıllık savaşın ardından Saddam Hüseyin hem Şii muhalefeti hem de kuzeyde Kürtleri tasfiye etmiştir. Dağılan Şii muhalefetin birçoğu, İran'dan ayrılıp Avrupa ülkelerine yönelmişlerdir.¹⁴²

2 ağustos 1990 yılında Irak, Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu işgale karşı Amerika Birleşik Devletlerinin liderliğinde, Irak ordusunu Kuveyt'ten çıkarmak için ve batılı hatta bazı Arap ülkelerinde yer aldığı bir koalisyon gücü

¹⁴¹ Faleh A. Cabbar, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, çev. Hikmet Halis, İstanbul, Agorakitaplığı, 2004, s.333.

¹⁴² Alavi, **Aşia Va Adavle Al-Kvniyye Fil İrak 1914-1990**, s. 183.

oluşturulmuştur. 19 Ocak 1991 yılında koalisyon güçleri tarafından başlatılan saldırı sonucunda Irak ordusu hezimete uğrayarak Kuveyt'ten çıkarıldı.¹⁴³

Tahrip olan ve yıkılıp dağılan Irak birlikleri, geri çekilirken güneyde Saddam'a ve Baas rejimine karşı isyan etmeye başlamıştır. Tam olarak isyan Irak'ın güneyindeki şehirlerden hangisinde başladığı konusunda fikir birliği yoktur. Bu isyan kimilerine göre Basra'da, kimilerine göre Necef'te bazılarında göre de Kerbela'da başlamıştır. Nerde başlamış olduğu önemli değil önemli olan Şiilerin ağırlıklı olduğu bir bölge olan Irak'ın güneyinde bir ayaklanma, Baas ve Saddam iktidarına karşı meydana gelmiş bulunmaktadır. Ayaklanma ilk olarak savaştan yenik çıkan Irak ordusundaki Şiiler ve Sünniler tarafından başlatılmıştır. Daha sonra bu ayaklanmaya, Şiilerin önde gelen ve İran sınırından içeri sızan İslami Yüksek Devrim Konseyi'ne bağlı olan Bedir Tugaylarının militanları da katılmıştır. Baas partinin, Emniyet müdürlükleri ve İstihbarat birimlerinin karargâhları gibi stratejik öneme sahip devletin bütün müesseseleri isyancı Şiiler ve Bedir Tugayı tarafından ele geçirilmiştir. Birçok devlet yetkilileri öldürülmüş ve bir o kadarı da yaralanmıştır.¹⁴⁴

Basra, Amare, Kut, Hille, Necef, Kerbela, Nasıriye ve baştan sona kadar bütün Güney şehirleri isyan etmiştir. Ayaklanmalar, düzenli bir şekilde yürütülmemekteydi. Durumlar o kadar kötü cereyan etmiş ki, isyancıların kendi aralarındaki silahlı çatışmaları sonucunda çok sayıda sivil ve isyancılar hayatını kaybetmiştir. Şii muhalefet ayaklanmalarının Bağdat'a kadar devam edeceğinin sinyallerini vermesine rağmen Bağdat'a kadar gidilememiştir. Bunda muhalefetin, genel olarak eylemlerini gerçekleştirirken planlı ve birlikte hareket edememesi etkili olmuştur. Her ne kadar ellerinde geri dönen ordudan kalan silah ve ağır toplar bulduysa da güneyin dışına çıkılamamıştır. Çünkü ayaklanmalar komuta ve kontrol sisteminden yoksundu.¹⁴⁵

Özgürlük havası ayaklanan illerde sadece iki hafta devam edebilmiştir. Irak ordusunun yavaş yavaş toparlanmaya başlamasıyla kontrolünü

¹⁴³ Yılmaz, **a.g.e.**, s.276-s.277.

¹⁴⁴ Faleh A. Cabbar, **a.g.e.**, s.381.

¹⁴⁵ İbrahim, **a.g.e.**, s.444.

kaybettiği illeri tek tek ele geçirip isyancı grupları sert bir biçimde bastırmıştır. Bunun yanında Baas partisinin yayın organları, Güneyde meydana gelen olayları, dış güçler tarafından desteklendiğini ve isyan eylemlerini gerçekleştirenler ise bir demagojik sürüsü olduklarını iddia etmiştir.

Ayaklanmalar sırasında, Necef'te bulunan Büyük Ayetullah Abu Kasım El-Huyi, kargaşa dönemi boyunca boşluğu dolduracak bir komite oluşturmuştur. Ayaklanmalar bastırılırken de Bağdat'a çağırılmış ve Irak ulusal televizyonunda Saddam'la bir araya gelirken görüntülenmiştir.¹⁴⁶

1992'de El-huyi'nin ölümüyle beraber, Havza'nın başına kimin geçeceği sorunuyla karşılanmıştır. Çünkü o sıralarda Necef'te birden fazla Ayetullah bu makama geçmek için adeta birbiriyle yarışa girmişti. Rekabet o kadar kızışmıştı ki Ayetullah Ali Alğaruri meçhul bir kişi tarafından öldürülmüştür. Rekabetçiler arasında Muhammed Sadık Sadr da vardı. Ama El-huyi'den sonra Havza'nın başına Ayetullah Abdul Ala Al Sebzvari geçmiştir. Al Sebzvari bu makamda sadece 8 ay kalmıştır. Çok yaşlı olan Sebzvari'nin vefatı ile boşalan Havza'nın başına geçmek için Sadr çok uğraşmasına rağmen başarılı olamamıştır. Diğer Ayetullahların itirazı Sadr'ın bu makama geçmesine engel olmuştur. Uzun tartışmalardan sonra Ayetullah Ali Hüseyini Sistani 1993 yılından itibaren Havza'nın başına geçmiştir.¹⁴⁷

Sadr Havza'nın başına geçmemesine rağmen bazı reformları gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Her şeyden önce, Havza'nın kapısını herkese açılmasını istemiştir. Toplumla iç içe yaşamaya başlamış ve Bunun yanında bazı radikal adımlar da atmıştır. Şii felsefesine göre bütün Şiilerin hayatta bulunan bir merciiyye'ye yani Ayetullah'a bağlı olması gerekiyordu. Sadr bu geleneği bozup yerine ölümünden sonra kendisinin çıkardığı fetvaları yorumlamak için birini belirlemiştir. Sadr'ın hayatına mal olan diğer önemli fetvası ise kendi imamlığında Irak'ta da Cuma namazının kılınabileceği yönündeki açıklaması olmuştur. Şii felsefesine göre, Cuma namazı sadece adil bir hâkimin başında bulunduğu bir devlette kılınabilir. Yeryüzünde

¹⁴⁶ Faleh A. Cabbar, **a.g.e.**, s.383.

¹⁴⁷ Fadıl Alrubayi, "Almeraciyyul İzam: Aktab Alsira Alfesad Almalı Va Aliyat Atnafus", (Erişim)<http://www.fadilalrubaiee.com/viewtopic?t=66>, 23 Kasım, 2007.

Şiilerce, sadece İran bu tarife uyan bir devlet olarak kabul edildiği için Şiiler sadece orada Cuma namazı kılabilirdi. Sadr'ın Necef'te Cuma namazı kıldırılmaya başlaması hem İran'ın hem Saddam'ın hem de Necef Havza'sının tepkilerini çekmiştir. Öte yandan bu gelişme Sadr'ın Kum ve Necef Havzaları yanında üçüncü bir güç merkezi haline dönüşmesine neden olmuştur¹⁴⁸.

İranlılara göre dünyadaki Şiilerin merkezi, Kum şehridir. Böylece Cuma namazını kıldırılmak sadece İran'daki velayet-i Fakih ve vekillerine düşmektedir. Saddam'ın tepkisi ise; Sadr Cuma namazını kıldıracağını açıklar açıklamaz binlerce Şii Necef'e Cuma namazı ve hutbesi için akın etmeye başlamasından endişelenmiştir. Sadr Şii toplum içinde Şiilerin ve özellikle ezilenlerin savunucusu haline gelmiştir.¹⁴⁹ Sadr'ın nüfuzu Şiiler içinde artınca, Baas iktidarı olayların daha geniş boyut kazanmasından çekinerek, 1999'da, Sadr'ı iki oğluyla beraber suikast düzenlenerek öldürdü.¹⁵⁰

---

¹⁴⁸ Aziz, **a.g.m.**, s. 214.

¹⁴⁹ “Muktada Assadr Alırak:Unsur Tahrip Am İstikrar”, **International Crisis Group**, s.4.

¹⁵⁰ Fazıl Alrubayi, **a.g.m.**, s.13.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP KÖRFEZİ ÜLKELERİNDE Şİİ HAREKETİ

I. SUUDİ ARABİSTAN'DA Şİİ HAREKETİ:

Şii faktörü özellikle Irak'ın işgalinden sonra Körfez ülkelerinde, mevcut iktidarlara karşı bir baskı unsuru haline geldi. Bunların başında kuşkusuz Suudi Arabistan gelmektedir. Çünkü bu ülkenin yönetimi radikal İslami Sünni olan Vehhabiler ile uzun bir iş birliğine girmiştir. Körfezin siyasi dengesini şüphesiz ki büyük bir ölçüde Suudi Arabistan sağlamıştır. Bu ülkede herhangi bir iç savaş veya yönetimin kabuk değişimi halinde körfez ülkelerinin istikrarı ciddi bir şekilde etkilenecektir. Suudi Arabistan'ı iyi anlayabilmemiz için ana hatlarıyla siyasi tarihine ve Vehhabilerin Suudi Arabistan'ının kuruluş aşmasındaki rollerine değinmekte yarar var. Çünkü Vehhabi doktrinine göre Şiiler hatta Vehhabi olmayan diğer Sünni mezheplerine mensup olanlar kâfirdir. İşte bu anlayış Şii-Vehhabi anlaşmazlığın başlangıcını teşkil etmektedir.

A. Vehhabiliğin Ortaya çıkışı:

Muahmmmed Bin Abdülvehab, XVII. yüzyılın ortalarında, Tevhid kelimesine alışılmışın dışında bir tanım getirmiştir. Abdülvehab'a göre Lailaha illallah'ın anlamı; sadece Allah'a ortak koşmamakla bitmez, aynı zamanda ibadetler de sırf Allah için yapılmalı ve mümin insan ibadetini Allah'tan başka bir varlığa yaparsa o zaman Allah'a şirk(ortak) koşmuştur.³⁰⁹ Vehhabilere göre; Allah'a araçsız ibadet edilmelidir. Dinin gerektirdiği ibadetleri bırakmak

---

³⁰⁹ Al-katib, **Kiraa Tahliliyye Lilmezhep Alvehhabi**, s.6.

küfürdür. Namazı terk edenler kâfirdir. Peygamberden ve evliyalardan yardım talep etmek Allah'a ortak koşmak anlamına gelir. Türbe yapmak, kandil yakmak, ölüleri ziyaret etmek, evliyaya adak adamak, tütün, afyon içmek ve tespih çekmek yasaktır. Vehhabi doktrinine göre Bu kurallara uymayan Müslümanlar ister Sünni olsun ister Şii, kâfirdir bu yüzden onları yeniden İslam'a davet etmek lazımdır. Eğer İslam'a daveti kabul etmezlerse o zaman onları öldürmek ve mallarına el koymak helal sayılır.³¹⁰

Abdülvehab'ın yeni öğretisi Sünnilikten inanış yönünden değil, ibadet yönünden ayrılır. Abdülvehab'ın ortaya attığı bu yeni öğretiye Vehhabilik adı verilmektedir. Vehhabilik, Muhammed Bin Abdülvehab tarafından kullanılan bir kavram değildi. Vehhabilik Abdülvehab'in öğretisine karşı çıkanlar tarafından kullanılmış ve günümüze kadar hala devam etmektedir. Muhammed Bin Abdülvehab ve taraftarları kendilerine Selefi adını vermekteydi. Yani Peygamberden sonra yaşayan insanlara verilen adı kendilerine layık görmüşlerdir. Bu yüzden genelde Suudi Arabistan'da Vehhabilere Selefiler adı ile anılmaktadırlar.³¹¹

Vehhabilerin bir başka iddiaları ise; onlara göre kâfir olan toplumdan uzak durulmalıdır ve Müslümanlardan oluşan (yani Vehhabilerden) yeni bir İslam devleti kurulmalıydı. Vehhabiler bu isteklerini gerçeğe dönüştürmüşlerdir. 1745 yılında diğer mezheplere mensup olan Müslümanlardan ayrılıp Dariye'ye* yerleşmişlerdir. Bu eylemlerine hicret adı verdiler.³¹²

Vehhabiliğin özetle nasıl ortaya çıktığını ve neye dayandığını açıklığa kavuşturduktan sonra, Muhammed Bin Abdülvehab'la Muhammed Bin Suud arasındaki ittifakı ayrı bir başlık altında incelemeye geçelim.

³¹⁰ Meydan Larousse, **a.g.e.**, 20.Cilt, s.106.

³¹¹ Simon Anderson, Saudi Election In Regional Perspective ' The Shiite Threat Theory', **Policy Watch**, Sayı 970, Ağustos, 2005, s. 15.

* 1745li yıllarda Arap yarımadasında bulunan dokuz emirliklerinden biri.

³¹² Alkatib, **Kira Tahliliye lilmezhep Alvehhabi**, s. 30.

B. Muhammed Bin Abdülvehab – Muhammed Bin Suud Antlaşması:

Muhammed Bin Abdülvehab, Vehhabiliği yaymaya başlayınca birçok engele takılmıştır. Tek başına öğretisini geniş çapta yayabilmesinin mümkün olmadığını anlayınca Kendine bir üs oluşturmak ve faaliyetlerini bu merkezden yürütmek istemiştir. Bu çabalarını o dönemde bulunan emirliklerden birinin desteğini alarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. İlk deneyimini Abdülvehab'ın doğum yeri olan Ayniyye emirliği idi. Ayniyye Emiri Osman Bin Muammer ile anlaşmaya çalışmıştır. Emir'e biatı karşılığı Abdülvehab Ayniyye'yi Vehhabiliğin merkezi haline getirecekti. Emirlik ordusuyla beraber diğer emirlikleri ele geçirip Ayniyye Emirliği genişletilecekti. Fakat Şeyh Abdülvehab'la Osman Bin Muammer arasındaki bu anlaşma ancak iki yıl devam etmiştir. Özellikle Al-ihsaa Ve Al-katif emirliğinin başında bulunan Süleyman Al-humeydi tarafından Muammer üzerine baskılar artınca, Abdülvehab'la Osman Bin Muammer arasındaki anlaşma sona ermiş ve Abdülvehab Dariyye emirliğine sığınmak zorunda kalmıştır.³¹³

Dariyye'ye geçtikten sonra, Abdülvehab, Dariyye'deki emir Muhammed Bin Suud ile bir anlaşma yapmaya çalışmıştır. Sonunda Abdülvehab ile Suud mutabakata varmışlar ve etkisini günümüze kadar koruyan Suud-Abdülvehab anlaşması gerçekleşmiştir.

Bu anlaşmaya göre; Abdülvehab Suud'a biat edecek buna karşılık Suud; Vehhabileri ve başında bulunan Abdülvehab'ı koruyup emirliğinde ağırlayacaktı. Fakat Suud'un iki şartı vardı; birincisi eğer Dariyye emirliği genişlerse ve ard arda zaferler kazanılırsa Abdülvehab'ten Dariyye'de kalmasını şart koşmuştu. İkinci koşulu ise, Abdülvehab'ın Dariyye Emirliği tarafından çıkarılan gelirleri dağıtma yasasına uyması halinde Abdülvehab'a

³¹³ Muhammed Cevad Mağniye, **Hazihi Hiye Alvehhabiyye**, Beyrut, Silsilet Alkutub Almualefe Lil Ras Ala İbni Teymiyye Val Vehhabiyye, 1982, s.124.

tam destek vereceğini ve onunla Abdülvehab'ın istediği anlaşmayı imzalayacağını söylemişti.³¹⁴

Suud-Abdülvehab ittifakının en önemli özelliklerinden biri; siyasi ve dini otoritenin iki aile arasında paylaşılmasıydı. Siyasi iktidar Suud Ailesinde günümüze kadar devam etmektedir. Buna karşılık dini otorite bazı istisnalar hariç Abdülvehab'ın ailesinde devam etmektedir.³¹⁵

İkilinin anlaşmasından sonra yavaş yavaş Dariyye Emirliği topraklarını genişletmeye başlamıştır. O dönemde Osmanlı devletinin bölgede her hangi bir askeri varlığının bulunmaması Abdülvehab'ın rahat hareket etmesine neden olmuştur. Necid'te Osmanlı Devleti tarafından atanan vali de bulunmuyordu. Bu emirler, Hicaz ve Al-İhsaa'da bulunan Osmanlı Devletine tabi olan emirlere tabi idiler. Bunun yanında camilerde Cuma hutbelerinde Sultan için dua edilmekteydi. Böylece Osmanlı devletine sadece bu iki bağla bağlıydılar. Böylece Abdülvehab bu küçük bölgeler üzerinde kolaylıkla nüfuzunu oluşturmuştur.³¹⁶

Bu antlaşma aynı zamanda birinci Suudi Arabistan'ın kuruluşu niteliğini taşımaktadır. Oluşan birinci Suudi Arabistan devleti, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim paşa tarafından yıkılmış ve Abdullah Bin Suud'ı yakalayıp İstanbul'a göndermiştir. İbrahim paşa Dariyye'yi ve diğer emirlikleri ele geçirdikten sonra Suud ailesinin tekrar toparlanması biraz zaman almıştır. Hatta emirlikler Suud ailesi içinde el değiştirmiştir. İktidar, Muhammed Bin Suud'un büyük oğlu olan Abdülaziz'in torunlarındaydı. İbrahim Paşa'nın 1817 yılında birinci Suudi Arabistan'ı yıkmasından sonra yönetim, Muhammed Bin Suud'un diğer oğlu olan Abdullah'ın torunlarına geçmiş ve günümüze kadar yönetim Abdullah'ın torunlarındadır.³¹⁷

İbrahim paşa birinci Suudi Arabistan'ı yıktıktan sonra bütün Suud ailesine mensup olan emirleri de tutuklayıp sürgüne göndermişti. 1820 yılında Suud ailesine mensup Turki Bin Abdullah Bin Muhammed Bin Suud ikinci

³¹⁴ Osman Bin Bişir, **İnvan Almecit fi Tarih Alnacid**, 4.bs., Riyad, İsdarat Dar Al-melik Abdülaziz, 1982, s.87.

³¹⁵ Yazar belli değil, **Lamaat Alşahap**, 1898, s.30.

³¹⁶ İbn Ausaymin, **Tarih Almamleke Alarabiye Alsuudsye**, Kahire, t.y, s.37.

³¹⁷ Bin Bişir, **a.g.e.**, s.442.

Suudi Arabistan Devletini kurmuştur. Daha sonra 1825 yılında Necid'i tamamen ele geçirmiştir. Böylece ikinci Suudi Arabistan devletini eskisi gibi genişletmeye çalışmışsa da ikinci Suudi Arabistan devletinin ömrü çok uzun sürmemiştir. Çünkü Mehmet Ali paşa 1837 yılında Arap yarımadasını Mısır'a bağlamak istemiştir. Böylece kendi kontrolünde olan Suud ailesine mensup olan Emir Halid Bin Suud'u Arap yarımadasını ele geçirdikten sonra Emir olarak atamıştır. Ama zayıfta olsa İkinci Suudi Arabistan varlığını 1890 yılına kadar koruyabilmiştir. İkinci Suudi Arabistan devleti birçok taht kavgasına sahne olmuş hatta iç anlaşmazlıklar 1890 yılında yıkılmasına neden olmuştur.³¹⁸

Birinci ve ikinci Suudi Arabistan devletleri, Vehhabiliğin öğretisi çerçevesinde, Muhammed Bin Abdülvehab ve oğulları tarafından yönetimlere sağlanan destekler sonucunda kurulup ve genişletilmiştir. Ama tarihler 1902'yi gösterdiğinde, ikinci devletin son Emiri olan Abdurrahman'ın oğlu Abdülaziz, bu günkü başkent Riyad'ı ele geçirmiştir. Bu zafer üçüncü Suud Arabistan devletinin kuruluşunun başlangıcı idi.³¹⁹

1902 yılında Abdülaziz her ne kadar Riyad'ı ele geçirdikten sonra Osmanlı devletine sadık kalacağını altını çizdiyse de, asıl amacı İngilizlerin desteğini alarak hayal ettiği emirliği kurmaktı. 1913'te Abdülaziz, Şiilerin çoğunlukla buldukları Al-İhsaa emirliğini, kendi emirliğine kattıktan sonra yine Osmanlı'ya sadık kalacağını tekrarlamıştır.

1914'te Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Osmanlı devletinin zayıflığını fırsat bilen Abdülaziz hayalini gerçekleştirmek için iyi bir ortam hazırlanmıştı. Hemen İngilizlerin desteğini alarak Osmanlı devletine karşı savaşmaya başlamıştır.

Abdülaziz ilişkilerini İngilizlerle sağlam bir zemine oturtmak için, 5 Aralık 1915'te Darin Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre İngilizler Abdülaziz'i Hicaz'ın başına getirecekti ve iktidar kendisinden sonra torunlarına geçecekti. Buna karşılık Abdülaziz İngilizlere danışmadan hiç bir ülkeyle temasa geçmeyeceğini vaat etmiştir. Anlaşmaya göre Hicaz'ın dış

³¹⁸ Ahmet Alhasin, **Davet Alimam: Selefîye La Vehhabiyye**, Kahire, Darneşir Alislami, 1978, s.231.

³¹⁹ Abdulaziz Alraşid, **Tarih Alkuveyt**, 3.bs., Kuveyt, Dar Al-kurtas Lil naşr, 1999, s.179.

ilişkileri İngilizlerin kontrolünde olacak ve körfezdeki emirlikler üzerindeki egemenlik İngiltere'de kalacaktı.³²⁰

Bu sıralarda Vehhabi Şeyhlerinden, Abdülkerim Almağribi, Alartaviyye bölgesine çekilip Muhammed Bin Abdülvehab'ın öğretisini ve eski günlerini tekrar canlandırmaya çalışmıştır. Almağribi'nin davetine katılanlar artınca ve yavaş yavaş büyümeye başlayınca Abdülaziz Bin Suud'un dikkatini çekmiştir. Zaten dedesinin, Şeyh Muhammed Abdülvehab'la bir antlaşması vardı ve iki tarafın ilişkileri gayet yüksek seviyede idi. Arap Yarımadasında bir devlet kurma peşinde olan Abdülaziz'in Vehhabilerin güçlerine çok ihtiyacı vardı. Ayrıca eğer Vehhabileri yeni kuracağı devletten dışlarsa başına bela olabilirdi. Almağribi grubuna Alihvan (kardeşler) adını vermiş ve hedefi hak yolundan sapmış olan Müslümanları tekrar Müslümanlığa zorla davet etmekte. Eğer Müslümanlığı (Vehhabiliği) kabul etmezlerse hem canları hem de malları helaldi.³²¹

1916'da, Abdülaziz Bin Suud, kendini Alihvan (Vehhabilerin) grubunun oluşturduğu birliklerin başkanı ilan etmiştir. Almağribi ile anlaşarak emirliğindeki silahlıları bu gruba katmıştır. Abdülaziz dedesi Muhammed Bin Suud ile Muhammed Abdülvehab arasındaki ittifakını geçerli sayıyordu. Ancak yapılan yeni anlaşmada eski ittifaktan farklı olarak Abdülaziz'in yetkisi daha fazlaydı. Abdülaziz yeni oluşturduğu devletin temellerini atarak Vehhabilerin gücünü kendi lehine iyi bir biçimde kullanmıştır. Böylece 1920'de ise çok güçlü bir orduya sahip olmuştur. İngilizler de Suud ailesi ve Vehhabiler, Osmanlıya karşı oldukları için, hem Abdülaziz'i hem de onu destekleyen grupları destekliyordu.³²² İngilizlerin de desteğiyle Zafer üstüne zafer kazanan Abdülaziz ve Alihvan grubu Vehhabiliği diğer emirliklere de yaymaya başlamışlardır. Hatta 1918 yılında Kuveyt'e saldırmışlardır. Saldırdıkları yerlere saldırmanın nedeni olarak, İslam dininin(Vehhabiliği) yayması olduğunu göstermişlerdir.

³²⁰ Nasır Alfaraj, **Kiyam Alarş Assudi**, 2.baskı, Riyad, Dar Al-saffar Lil naşr, 1988, s. 59.

³²¹ Muhammed Celal Kuşk, **Alsuudyun Val Hal Alislami**, Beyrut, Alsaki, 1990, s.556.

³²² Ahmet Alreyhani, **Mucize Favkal Rimal, Kahire**, Beyrut, Al-matabii Alahliyye El-lübnaniye, 1971, s.64.

17 Ocak 1927'de önde gelen Vehhabi Şeyh'nin liderliğinde gerçekleşen bir toplantı sonucunda 14 Vehhabi Âlim'inin de imzası bulunan Şiileri kâfir ilan eden bir karar almışlardır. Aslında bu karar bir fetva niteliğindedir. Karara göre Şiiler İslam dinine mensup değiller, onun için gerçekleştirdikleri törenler de haramdır. Abdülaziz Bin Suud onları Müslümanlığa davet etmelidir.³²³

Abdülaziz son olarak Hicaz'ı 1925 yılında ele geçirdikten sonra, İngilizlerle 1915 yılında yaptığı antlaşmalara göre Irak, Ürdün, Bahreyn, Kuveyt ve Katar'la barış içinde yaşayıp bu ülkelere saldırmamalıdır. Ama bu durumu Vehhabilere anlatmak hiçte kolay olmamış, Abdülaziz büyük uğraşlarından sonra durumu kontrol etmiştir. Ayrıca Al-ihvan grubunun gücünü tamamen kendi elinde bulundurması için, Abdülaziz'e karşı gelen bazı Vehhabi Şeyhlerini yavaş yavaş tasfiye etmeye başlamıştır. Abdülaziz'in bu eylemi Vehhabilerle yaptığı antlaşmanın sona erdiği anlamına gelmiyordu. Sadece Vehhabilerin bazı radikal hareketlerini önleme amacını taşıyordu.³²⁴

Bütün bu baskılara rağmen Vehhabilerin askeri kanadı, Abdülaziz'e itaat etmekte diremiştir. Vehhabiler 1930 yılında Suud ailesine karşı geniş çaplı bir isyan harekâtı başlatmıştır. Vehhabilerin birçoğu Kuveyt ve Irak'a geçerek silahlı çatışmalara girmişlerdir. Fakat İngilizlerin yardımıyla isyan bastırılmış ve böylece isyancı Vehhabiler Abdülaziz'in otoritesini kabul etmek zorunda kalmışlardır. İsyan olayları sırasında Abdülaziz önde gelen Vehhabi din adamlarını yanına çekmek için uğraşmış ve büyük ölçüde bunda başarılı olmuştur.³²⁵

1902 ile 1932 yılları arasında Abdülaziz, İngilizlerinde yardımıyla (1916'dan itibaren) Arap yarım adasındaki bütün rakiplerini yenmeyi başarabilmiştir. Doğuda Al-ihjaa'yı 1913'te, Güney'de Al asiri 1922'de ve Batıda Hicaz bölgelerini kendi kontrolüne alabilmiştir. Sonunda 1932'de üçüncü ve bugünde devam eden Suudi Arabistan'ı ilan etmiştir.(Bkz. Ek 2) Üçüncü Suudi Arabistan krallığı kurulurken XVII. yüzyılda temeli atılan Suud-

³²³ Hafız Vehbe, **Ceziret Alarap Fil Karn Ališrin**, Kahire, Dar Al-ahram, 1935, s. 227.

³²⁴ Kuşk, **Alsuudyun Val Hal Alislami**, s.527.

³²⁵ Enver Abdullah, **Alulama Val Ariş**, Beyrut, Daralarabi lilneşir, 1997, s.471.

Abdülvehab ittifakı ve işbirliği antlaşması bu krallığın oluşumunda başat faktör olduğunu söyleyebiliriz.³²⁶

1745'ten itibaren günümüze kadar kesintilerle varlığını devam ettiren Suudi Arabistan Krallığı, Vehhabi temeller üzerine kurulmuştur. Her ne kadar zaman zaman Suud ailesi ile Şeyh ailesi arasında bazı anlaşmazlıklar yaşandıysa da devletin önemli müesseselerinde Vehhabi varlığı sürekli olmuştur. Vehhabiler devlet yapısından dışlanmayarak onları hedef alan herhangi ciddi bir düzenleme yapılmamıştır.

C. Vehhabi-Şii Hareketinin Çatışması:

Vehhabilik öğretisine göre, Abu Bekir'e ve Ömer'e hakaret ettikleri için bütün Şiiler kâfirdir. Vehhabiler Şiilik felsefesini reddetmekte ve Şiilerin gerçekleştirdikleri bütün törenlerini Allah'a ortak koşmak olarak görmektedirler.

Muhammed Bin Abdülvehab'a göre Şiiler Müslüman olmadığı için tekrar İslam'a davet edilmelidirler. Kabul edenler hak yolunu seçmiş olur. Kabul etmeyenler ise zorla Müslümanlığa davet edilmelidirler. Aksi takdirde canları ve malları helaldir.

Bu noktadan hareket ederek Abdülaziz Bin Muhammed Bin Suud'un döneminde 20 Nisan 1802'de Suudi Arabiatan topraklarından Şiilerce kutsal sayılan Kerbela şehrine bir saldırı düzenlenmişlerdir. Bu saldırı sonucunda yaklaşık iki bin Şii hayatını kaybetmiştir. Vahhabiler mezarlar üzerinde bulunan bütün kubbeleri yıkmışlar ve Hz. Hüseyin'in makamını tahrip edip bütün kutsal emanetleri ve değerli eşyaları yağmalamışlardır. Bunları gerçekleştirdikten sonra tekrar Suudi Arabistan topraklarına geri çekilmişlerdir.³²⁷

³²⁶ Hal tastati Alsuudşye Min İslah Nefsiha, **International Crisis Group**, Report No:28, Kahire , Brüksel, 2004, s. 5.

³²⁷ Nasr, "Regional İmplication Of Shia Revival İn İraq", s.4.

Bu saldırının nedeni kâfir olan Şiilere bir gözdağı vermektir. Vehhabilere uymayanların malı ve canı helal olduğu için Kerbela'da bulunan Şiilerin mallarına el koyarak ve birçoğunu öldürerek amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır.

Abdülaziz Bin Suud, İhvan cemaatiyle uzlaşmak için Riyad'da 1927'de gerçekleşen toplantıda Vehhabilerin lehine bazı önlemlerin alınmasını kabul etmiştir. Bu önlemler ise şöyledir:³²⁸

- a) Şiileri rafıda * diye adlandırılmıştır.
- b) Şiiler İslam'a davet edilecek.
- c) Al-ihasa'daki Şiileri, Al-ihasa şeyhi önünde Abdülaziz'e ve İslam'a biat edeceler.
- d) Al-katif'teki Şiilerin yanına Al-ihasa'nın Şeyhi gidip biat edecek.
- e) Irak'taki Şiilerinden kesinlikle uzak durulacak. Onların da Müslüman olan Suud (Vehhabi) topraklarına girişleri yasaklanacaktır. Özel olarak Iraklı Şiilere karşı cihad etme emri vermek ve genel olarak cihat kararı, Abdülaziz'de olacak.
- f) Şiiler beş vakit namaz kılıp Sünni imamlara tabi olacaklardır. Şiilerin özel törenleri ise yasaklanacaktır.

Yukarıdaki şartlara uymayan Şiiler, Müslüman ülkeden (Vehhabilerin) uzaklaştırılacaktır.

Arabistan'da Şii-Sünni ilişkileri bu gergin temeller üzerinde inşa edilmiştir. Bu gerginliği yanıtı bir örneği günümüzden de verebiliriz; 2003'te ünlü Vehhabi din adamı şeyh Sefer Havalı'nın, Suudi Arabistan devletinin kontrolünde gerçekleşen Şiilerle Sünniler arasındaki ilk uzlaşma toplantısına davet edilmesine rağmen katılmamıştır. Havalı katılmama nedenini, kendisinin Şii din adamlarına muhatap olmak istememesini göstermiştir. Çünkü Şeyh Havalı'ye göre Şiiler kâfirdir ve onlarla muhatap olmak doğru olmaz ve İslam'a aykırıdır.³²⁹

³²⁸ Alkatib, **Kıra Tahliye ilmezhep Alvehhabi**, s. 85.

* **Rafıda**: Şiilere ilk üç halifeyi reddettikleri için radikal Sünnilerce verilen addır. İuğat anlamı ise reddetmektir.

³²⁹ The Shiite Question In Saudi Arabia, **İnternational Crisis Group**, Middle East Report, No: 45, 2005, s.3

2003'te Irak'ın işgalinden sonra, hem işgalci güçlere karşı hem de işgalcilerle işbirliği yapan Şiilere karşı birçok Suudi Arabistanlı genç cihada katılmış ve hala katılmaktadır. Bu kadar gencin cihada katılmasını sağlayan ise bazı Vehhabi din adamlarının çıkardıkları fetvalardı. Özellikle Al kaide'yi destekleyen bazı din adamları bu meselede etkili olmuştur.³³⁰

Ç. 2003 Yılı Öncesi Suudi Arabistan'da Şii Hareketi:

1932'de Suudi Arabistan kurulduktan sonra, Şiiler tamamen dışlanmaya başlanmış ve Şiilerin dini eğitim gördükleri okulların tamamı kapatılmıştır. Buna rağmen din adamları devletle karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır. Daha sonra yavaş yavaş dini eğitim görmek için bazı öğrencileri yurt dışına göndermeye başlamışlardır. Çünkü Al-katif ve Al-ihsa bölgelerinde dini otoriteyi elinde bulunduran din adamları ve müçtehitlerin neredeyse tamamı yok olmuştu. Eskiden Şiilerin çoğunlukta bulunduğu illerde Al-ihsa ve Al-katif'e küçük Nefes denilirdi. Çünkü birçok Şii din okulunu barındırmaktaydı. Ama bütün bu dini eğitim veren yerler kapatıldıktan sonra Arabistan'daki Şiiler dini eğitim alabilecek okullardan yoksun kalmışlardır.³³¹

Arabistan'da Şii nüfusu hakkında net ve açık bir rakam bulunmamakla birlikte, Şiilerin sayıları genelde tahmin edilmektedir. Şii nüfusu toplam nüfusun yaklaşık %10'nu oluşturmaktadır.³³² Jeopolitik açıdan bakıldığında Suudi Arabistanlı Şiilerin buldukları bölgeler, Şii ağırlıklı olan bölgelere (Irak, İran, Şam, Kuveyt ve Bahreyn) kolayca ulaşılabilme özelliğine sahiptir. (Bkz. Ek 2) Bu ülkelerdeki Şiiler de kolay bir şekilde Arabistanlı Şiileri etkileyebilmektedir.

1960'lı yıllarda Arabistanlı Şiiler de diğer Arap ülkeleri gibi komünizm, Arap milliyetçiliği ve Nasırcı akımlardan etkilenmişlerdir. Ama bu akımların yaygınlaşmasına devlet sert tepki göstermiş ve yaygınlaşmasını başarıyla

³³⁰ Henderson, "Saudi Arabia", s. 12.

³³¹ İbrahim, a.g.e. s. 9.

³³² Vali Nasr, Şii Yükselişi, Çev. Serkan Ergül, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007, s.102.

engellemiştir. 1969'da yüzlerce Şii bu akımlara ve özellikle komünizmi yaymaktan dolayı tutuklanmışlardır.³³³

Bugünkü Suudi Şii din adamlarının birçoğunu Necef'te dini eğitimi görmüş müçtehitlerden oluşmaktadır. Fakat 1973'ten itibaren Irak'ta yabancı Şii din adamları hakkında sert önlemler alınmış ve Necef'te bütün yabancı uyruklu öğrenciler sınır dışı edilmiştir. Sınır dışı edilenlerin arasında Suudi din adamları da bulunmaktaydı. Suudilerin sınır dışı edilme nedeni ise Irak rejimi tarafından Suudi Arabistan casusları oldukları gerekçesi gösterilmiştir.³³⁴

Sınır dışı edilen Suudi din adamlarının birçoğu Kuveyt'e yerleşmeye başlamıştır. Çünkü 1974'te Irak'ı terk eden önemli isimlerden biri olan büyük Ayetullah Muhammed Hüseyini Eş-şirazi Kuveyt'te Şii mezhebini öğreten dini okul açmıştır. Bu okul sayesinde Eş-şirazi diğer körfez ülkelerinden gelen öğrencileri bu okulun çatısı altında toplamış ve Suudi Arabistanlı Şiiler özellikle Irak ve Bahreyn'den gelen öğrencilerden etkilenmişlerdir.³³⁵

1975'ten itibaren Suudi din adamları, dini eğitimlerini aldıktan sonra Al-katif'e geri dönmeye başlamışlar ve bu grup Şii din adamları ilk siyasi Şii gizli örgütü kurmuşlardır. Başta Çalışma alanları ise: bazı Siyasi içerikli kasetler ve Cuma hutbelerini kitapçık halinde dağıtmakla sınırlıydı.

1977'de hem Suudi Arabistan'daki Şii din adamlarının boşluğunu hem de bazı dış nedenler de eklenince Şii gençlerini bir araya toplamaya çalışan Hasan Al-saffar adlı Şii din adamı liderliğinde toplanmışlardır. Hasan Al-saffar Suudi Arabistanlı Şiileri İslah Hareketi altındaki radikal örgütüne davet etmeye başlamıştır. Görüldüğü gibi bu hareketin başlangıçtaki hedefi Şiilerin dini ve sosyal haklarını savunmak şeklinde kendini göstermiştir.

Dünyayı ve özellikle körfez ülkelerini derinden etkileyen 1979'da İran İslami devrimi ve devrimin başında bulunan Ayetullah Humeyni'nin Arap körfez ülkelerindeki Şiilerini özellikle de Arabistanlı Şiileri iktidarlarına karşı mücadele etmelerini istemesi, Suudi Arabistan'daki Şiilere mevcut yönetime karşı gelmeye teşvik etmiştir. Bunun üzerine İran devriminden hemen sonra

³³³ Hasan Musa Alsaffar, **Almazhep Va Adin**, Beyrut, Almüessese Alarabiye Lildirasat Va Annaşir, 2006, s.65.

³³⁴ "The Shiite Question In Saudi Arabia", **İnernational Crisis Groups**, s.5.

³³⁵ Al-katib, **Almarjeyye Addiniyye Va Afak Attatavur**, s.64.

Safva şehrinde yasak olmasına rağmen Şiiler Aşure törenini düzenlemişler bunun üzerine güvenlik güçleri tarafından Şiilerce gerçekleştirilen Aşure töreni sert bir biçimde bastırılmıştır. Bu olaylardan önce Hasan Al-saffar, İslami İslah Hareketi adını Arap Yarımadasında İslami Devrim örgütü olarak değiştirmiştir. Al-saffar ve bazı Şii din adamları 1980'de Suudi Arabistan'ı terk etmek zorunda kalmışlardır. Çünkü artık çalışmalarını ve isteklerini siyasi ağırlık kazanmaya başlamıştı.³³⁶

Suudi Arabistanlı Şiiler sürgünde de faaliyetlerini ve taleplerini dile getirmeye devam etmişlerdir. Suudi Arabistanlı Şiilerin ülke dışındaki çalışmaları 1988'e kadar radikalliğini korumuştur. Ancak 1988'den sonra Şii muhalifler kendileri için İran'ının yapabileceği fazla bir şeyin olmadığını anlayınca muhalefetin sertliği ılımlı isteklere dönüşmeye başlamıştır. İran'daki devrimi aynen Suudi Arabistan'da uygulamanın hayal olduğunu anlamışlardır. Radikal hareketlerin tersine Suud ailesiyle eğer bazı ciddi düzenlemeler gerçekleştirirse aynı çatı altında iş yapabileceklerinin sinyallerini vermeye başlamışlardır.³³⁷

Suudi Arabistan yetkilileri başlangıçta Şiilerle görüşmeyi reddetmişlerdir. Ancak 1993'te bazı Suudi yetkililerin ABD ve İngiltere'de temaslarda bulunduktan sonra, Kral Fahd, Al-saffar'ın dört arkadaşıyla* Cidde'de görüşmeyi kabul etmiştir.

Görüşmenin sonunda iki taraf önemli sayılabilecek bazı adımlar atmaya karar vermişlerdir. Şii muhaliflerin sürgündeki faaliyetlerine son vermeyi kabul etmişlerdir. Buna karşılık Suudi Arabistan aşağıdaki hususların en kısa zamanda yapılmasına söz vermiştir:³³⁸

- a) 1980'den itibaren Şii siyasi tutuklularını salıvermek,
- b) Sürgünde bulunan yüzlerce Şiilerin tekrar Arabistan'a geri dönmelerine izin vermek,

³³⁶ Maximilian Terhalle, Are The Shia Rising, **Middle East Policy**, Vol. XIV, No.2, Summer 2007, s.54.

³³⁷ "The Shiite Question In Saudi Arabia", **International Crisis Groups**, s.4

* Al-saffar'ın Arkadaşlarının adları şöyledir (Cafer Alşayip, Sadık Alcubran, İsa Almuzel ve Tevfik Seyf).

³³⁸ Graham E. Fuller Ve Rend Rahim Frencke, **The Arab Shia : The Forgotten Muslims**, New York, 1999, s.190.

c) Birçok Şii hakkında yurtdışına seyahat etme yasağı uygulanmaktaydı. Bu görüşmeden sonra artık her Şii vatandaşı pasaport çıkarıp seyahat edebilme hakkına kavuşmuştur.

d) Hepsinden önemlisi; Şii'lere bazı sosyal ve dini özgürlük tanınmasıdır. Bunun üzerine Suudi yetkililer Şii'lere karşı uygulanan bazı mezhepsel ayrımcılıklara son verilme talimatı verilmeye başlanmıştır. Örneğin okul müfredatında yer alan Şii'leri aşağılayıcı maddelerin çıkarılması çalışmalarıydı.

Ama bütün bu vaatlere rağmen, bazı Şii din adamları örneğin Hasan Alsaffar i, bu sözlerin neredeyse hiçbiri yerine getirilmediğini iddia etmektedir. Şii'lerin lehine sağlık sektöründe bazı uygulamaların dışında hiçbir ciddi adım atılmamıştır.³³⁹

Suudi Arabistanlı Şii din adamlarını kaygılandıran mesele ise eğitim sektörüdür. Çünkü Şii'lerin çoğunlukla buldukları bölgelerdeki okullarda din dersine çok radikal Vehhabi öğretmenler girmektedir. Bu radikal hocaların yanına Şii karşıtı müfredatlar da eklenince Şii çocukların psikolojik durumlarını derinden etkilemektedir. Doğal olarak Şii bir ailede yetişen bir çocuk Şii'lik ve dini hakkında ailesinden öğrendiğinin tam tersini okuldaki din dersleri vesilesiyle almaktadır.³⁴⁰

1993'ten beri Yurt dışından geri dönen Suudi Arabistanlı Şii muhalefet genel olarak sosyal hakları bir an önce elde etmek istemişlerdir. Bunun yanında siyasi hayatta daha aktif rol almak için yetkililere baskı uygulamaya çalışmışlardır. Ama ana hatlarıyla doksanlı yıllardan beri Şii'lerin odak noktası olan meseleleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Yargı sisteminde değişikliğe gidilmesi. Çünkü Suudi Arabistan'daki yargıçlar Vehhabi (Hanbelî) doktrine göre kararlarını çıkarmaktadır. Bu konuda dışlananlar sadece Şii'ler değil diğer mezheplere mensup olanlar da Şii'lerle aynı kaderi paylaşmaktadır.³⁴¹

³³⁹ İbarhim, **Alşia Fi Alsuudiyye**, s. 10.

³⁴⁰ "The Shiite Question In Saudi Arabia", **İnernational Crisis Groups**, s.9

³⁴¹ Mey Yamani, " Alsuudiye Va Al-şia Bada Al-irak: Zaval Ad-davle Addiniye", **Mecellet Al-muşahid Assiyasi**, Londra, (Erişim) <http://www.albianah.net/index.aspx?function=İtem&id=1283&Lang=>, 24 Aralık, 2007.s.27.

b) Genel olarak Suudi Arabistan'da ve özel olarak Arabistan'ının Şiilerin ağırlıklı buldukları doğu bölgesinde emniyet teşkilatlarında ve güvenlik birimlerinde Şiilere yer verilmemektedir. Bu birimlerde Şiilere yer verilmesi için ciddi çalışmalar bulunmaktadır. Fakat Suudi Arabistan yetkilileri bu meseleye soğuk bakmaktadırlar.³⁴²

c) Suudi Arabistan'da Şiilerin çoğunluğu ülkenin doğu bölgesinde yaşamaktadırlar. Devletin ekonomisi açısından bu bölge çok stratejik ve önemli bir yere sahiptir. Arabistan'da toplam 70 petrol kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyuların 50 tanesi doğu bölgesinde yani Şiilerin çoğunlukla bulunduğu bölgelerdedir. Bu 50 kuyunun da iki tanesi (Al-ğavar ve Al-katif) dünyanın en büyük kuyusu konumundadır.³⁴³ Böylesine önemli konuma sahip olmasına rağmen, Şiiler istedikleri düzeyde petrol sektöründen yararlanmamışlardır. Diğer bölgelere göre yatırımlar istenilen seviyede değildir. Ayrıca Suudi Arabistan'ının en büyük petrol şirketi olan ARAMCO'da önemli ve yüksek idari görevler alamamışlardır.

Bu haksızlıkları gidermek için de geri dönen Şii muhalefet bu konu üzerinden yönetime bastırmaktadır. Her fırsatta bu meseleyi ortaya atıp devletin yumuşamasını sağlamaya çalışmaktadır.

d) Şiilerin yayınları üzerindeki sansürün kaldırılması. Şii teolojisini anlatan kitapların yayını ve yayımı yasaklı durumdadır.³⁴⁴ Bu yasakların bir an evvel kaldırılması Şii muhalefetin başta gelen taleplerinden biridir.

e) Siyasi açıdan bakıldığında. Bugüne kadar ne bakan seviyesinde ne de vali nezdinde hiçbir Şii'ye görev verilmemiştir.³⁴⁵

f) Şiiler için çok özel bir anlam ifade eden dini törenler, Vehhabi doktrinin katılığından dolayı yasaklanmıştır. Ayrıca Şiilerin mescitleri ve Hüseyiniyye'lerinin* yapımı yasaklanmıştır. Ama buna rağmen 150 mescit ve

³⁴² İbarhim, **Alşia Fi Alsuudiyye**, s.10.

³⁴³ İbarhim, **Alşia Fi Alsuudiyye**, s. 6.

³⁴⁴ Muahammed Abdulati, "Hel Yaiş Şiat Assudiyye Hisaren ilamiyen", (Erişim)<http://www.aljazeera.net/Portal/Templates/Postings/PocketPeDetailedPage.aspx?>, 12 Ekim 2007, s.3.

³⁴⁵ İbarhim, **Alşia Fi Alsuudiyye**, s.10.

* **Hüseyiniyye**: Şiilere özel ibadet yerleridir. Bu ibadet yerlerinde namaz kılınmasının yanında Şiilerin birçok dini törenlerini gerçekleştirmek için yapılan ibadet yerleridir.

Hüseyiniyye'ye yakın devletin izni alınmaksızın gizli bir şekilde inşa edilmiştir ve bunların yapımını halk üstlenmiştir.³⁴⁶ Al-saffar'ın girişimleri sonucu sadece kısıtlı olarak ve Şiilerin çoğunlukla buldukları bazı Şii bölgelerde Aşure törenleri devletin kontrolünde düzenlenmeye başlanmıştır.

Suudi Arabistan'daki siyasi sisteme göre siyasi partilerin resmi bir biçimde faaliyet göstermesi yasaktır. Parti sisteminden yoksun olan Suudi Arabistan'da Şiiler faaliyetlerini sürgünden geri dönen bazı Şii din adamlarının etrafında toplanarak yürütmektedirler. Şiileri resmi olmayan bir çatı altında Hasan Al-saffar liderliğinde Şii İslami İslah Hareketi toplamaktadır. Bu grup üye olma mekanizmasından ve yürütme merkezinden yoksundur fakat çok geniş bir tabana sahip bir Şii harekettir.

Al-saffar'ın liderliğinde oluşan bu grubun kökeni 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. Al-saffar günümüzde, yetmişli yıllarındaki radikal tutumlarından uzaklaşarak ılımlı mesajlar vermektedir. Bugün Suudi Arabistanlı Şii muhalifler haklarını elde ettikten sonra Suud ailesiyle bir arada yaşamının mümkün olduğunun altını çizmektedirler. Al-saffar kendisini Şii toplumuyla Suud ailesi arasında bir köprü haline getirmiş ve devletle yapılan hemen hemen bütün uzlaşma müzakerelerinde aktif bir şekilde katılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Suudi yetkililerin Şiilerin bazı illerde Aşure törenlerini düzenlemelerine izin vermeleri, Al-saffar'ın çabalarıyla gerçekleşmiştir.

Şii İslami İslam Hareketi'ne, Bazen Eş-şiraziler (Eş-şirazyun) adı verilmektedir. Çünkü Hasan Al-saffar ve birçok Suudi Arabistanlı Şiiler 1974'te Kuveyt'te bulunan büyük Ayetullah Muhammed Hüseyini Eş-şirazi'nin kurduğu dini okulda eğitim görüp onu merciyye olarak seçmişlerdi. 2001'de Eş-şirazi öldükten sonra Hasan Al-saffar başta olmak üzere birçok Şii din adamı Ali Sistani'yi kendi merciileri olarak seçmişlerdir.³⁴⁷ Suudi Arabistan'daki Şiilerin birçoğu büyük Ayetullah Ali Sistani'yi, kendi taklit merciileri olarak seçmelerinin anlamı ise: fıkhi meselelerde Sistani'nin fetvalarına başvuracaklardır.

³⁴⁶ İbarhim, **Alşia Fi Alsuudiyye**, s.9.

³⁴⁷ Al-saffar, **a.g.e.** s.148.

Suudi Arabistan'daki Şiilerin ikinci grubu ise İran destekli Hizbullah'ın Suudi Arabistan kanadıdır. Hizbullah Hasan Al-saffar'ın Şii İslami İslah Hareketine göre daha küçük ve daha az tabana sahiptir. Hizbullah diğer ülkelerde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da şiddete meyilli bir politika izlemektedir. Al-saffar'ı barışçıl yolları deneyerek Şiiler için kazanım elde etme politikasını sert bir şekilde eleştirmektedir. Hizbullah, Humeyni'nin Vilayet-i Fakih doktrinine inanmaktadır ve Suud Ailesiyle uzlaşmaktan yana değildir.³⁴⁸ Suudi Arabistan'da Hizbullah'ın adı özellikle 1996'da Hubar şehrinde meydana gelen patlamadan sonra daha sık duyulmaya başlanmıştır. Kesin bilgilere ulaşılmamakla birlikte bu patlamadan Hizbullah'ın Suudi Arabistan kanadı sorumlu olduğu tahmin edilmektedir.

Şiilerin bir diğer siyasi temsilcileri ise bazı laik Şii liderleridir. Laik Şiiler, muhalefetin azınlığını oluşturmaktadır. Çünkü laik Şiiler İslamcılar gibi halkla iletişimleri güçlü değildir. İslamcıların büyük avantajları ise Şii mescitler ve Hüseyinyelerdir. Böylece laikliği savunanların tabanı çok zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca kendi aralarında bile güçlü bir grup oluşturmakta başarısız olmuşlardır. Ama buna rağmen Necip Al-huneyzi gibi bir laik Şii muhalifi, uluslararası arenada sesini dünya kamuoyuna medya yoluyla yetiştirmede başarılı olmuşsa da ülke içinde dışta olduğu gibi taban oluşturamamıştır.

Suudi Arabistan'daki Şii hareketini ana hatlarıyla inceledikten sonra üçüncü bölümde Iraklı Şiilerin Suudi Arabistan Şiileri üzerindeki olası siyasal etkileri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

II. BAHREY'DE Şİİ HAREKETİ :

Bahreyn'in konumuzun önemi açısından körfez ülkeleri arasında Şiilerin ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu bir devlet olmasıdır.(Bkz. Ek 3) Bahreyn, İslamiyet'le peygamber döneminde 629'da tanıştıktan sonra

³⁴⁸ "The Shiite Question In Saudi Arabia", **İnternational Crisis Groups**, s.6.

denizcilik açısından çok önemli bir coğrafyaya sahip olduğundan birçok büyük imparatorlukların hedefi haline gelmiştir.³⁴⁹

Özellikle Osmanlı Devleti'yle Safeviler arasındaki anlaşmazlıklar sonucu Bahreyn Portekizliler ve Perslerin işgaline maruz kalmıştır. Aslında Safeviler Osmanlı Devletinin genişlemesini ve büyümesini engellemek için Portekizliler lehine Bahreyn üzerindeki imtiyazlarından vazgeçmişti. Bu tip anlaşmalar sonucu Bahreyn 1522 ile 1602 yılları arasında Portekizlilerin işgalinde kalmıştır.³⁵⁰

Safeviler 1602'de Portekizlileri Bahreyn'den çıkarmayı başarmışlar ve Safevilerin işgali 1783 yılına kadar devam etmiştir. Arap kabilelerinin liderliğini üstlenen Al-halife ailesi Bahreyn'i İranlılardan temizlemeyi başarmıştır.

Al-halife de diğer Arap kabileleri ve aileleri gibi İngilizlerle güvenlik antlaşmaları imzalamıştır. 1861'de Bahreyn Emiri diğer Arap kabileleriyle savaşmamayı, denizde korsanlık eylemlerinden ve köle ticaretinden vazgeçmek karşılığında İngilizlerin himayesine girmeyi kabul etmiştir. Daha sonra bu güvenlik anlaşması 1880'de ve 1892'de yenilenecek tekrar imzalanmıştır.³⁵¹ Bahreyn emir'ini böyle bir ittifak imzalamaya itten başat faktör, Safevilerin ve Osmanlının tehlikesini önlemek yatmaktadır. İngilizlerin Bahreyn'i himayesi sırasında İran Bahreyn üzerindeki taleplerini defalarca tekrarlamıştır. Ancak İngilizlerle Al-halife ailesi arasındaki güvenlik anlaşmalarından çekindiği için Bahreyn'i kendi topraklarına katmak için zor kullanamamıştır.

İkinci dünya savaşından sonra Bahreyn'de bazı demokratik adımlar atılmaya başlanmıştır. Eğitim ve sağlık meclislerinin üyelerini seçmek için

³⁴⁹ Şefik Şakir, "Attacamuat Assunniye Fi Albahreyn", Şebket Arrasid Assuniye, 2002, (Erişim)<http://www.aljazeera.net>. 24 Ekim 2007.

³⁵⁰ J.B.Kelly, "The Persian Claim To Bahrain, International Affairs", **Royal Institute Of International Affaiars**, Vol.33, No.1, Jan., 1957, s.53.

³⁵¹Fahad Salim, "Alintihabat Albahreyniye: Mahaz Demokrati", (Erişim)<http://www.aljazeera.net/malafat/Bahreyn.aspx>, 12 Ekim, 2007, s.7.

Bahreynliler sandık başına gitmişlerdir.³⁵² Ama bu seçimler Bahreyn’de ilk seçimler değildi çünkü 1919’da belediye meclisi seçimi gerçekleşmişti.

1961’de Şeyh İsa Bin Selman Bahreyn’inin yeni emir’i seçilmiş ve yeni seçilen emir’in attığı en önemli adım ise kuşkusuz Bahreyn’in bağımsızlığını ilan etmektir. 14 Ağustos 1971’te Şeyh İsa Bin Selman Bahreyn’in bağımsızlığını ilan etmiştir. O tarihten itibaren hem BM’de hem de AL’de üyeliği kabul edilmiştir.³⁵³

Bahreyn, bağımsızlığını ilan ettikten sonra İran’ın sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Çünkü İran’a göre Bahreyn İran devletinin bölünmez bir parçasıdır. Bunun üzerine Bahreyn’de BM denetiminde halkın bağımsızlığı kabul edip etmemesini öğrenebilmek için bir referandum düzenlenmiş ve referandumun sonucunda Bahreynliler bağımsızlıktan yana olduklarını açıklamışlardır. Böylece Bahreyn halkı İran’a ilhak edilmek istemediğini dünyaya göstermiştir.³⁵⁴ Bahreyn halkının referandumda bağımsızlıktan yana oy kullanmasından halkın İran Şahını sevmemesi önemli etken olmuştur.

Bahreyn bağımsızlığını elde ettikten sonra devletin yeni adı Bahreyn Emirliği olarak değiştirilmiş ve eskiden Bahreyn hakimi olarak adlandırılan Şeyh İsa, Bahreyn’in Emiri olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Şeyh İsa hemen demokratik adımlar atmaya başlamış ve ilk olarak Bahreyn’in anayasası hazırlatmıştır. Anayasayı hazırlayan komisyonun yarısından fazlası halk tarafından seçilerek çalışmalarını 6 Ocak 1973’te tamamlayarak 109 maddeden oluşan bir anayasa hazırlamıştır.³⁵⁵

Yeni anayasaya göre parlamentonun %74’ü halk tarafından seçilecek, kalan %26 ise bakanlardan ve diğer yetkililerden oluşacaktı. Ancak çoğunluğun halk tarafından seçilmesi yapılan düzenlemelerin demokratik niteliğini göstermesi açısından önemlidir. Ama bu demokratik hava sadece iki yıl sürmüştür. Çünkü 1975’te Şeyh İsa parlamentoyu fesih etme kararı

³⁵² Fallah Almuderis, **Alharakat Va Alcemaat Assiyasiye Fi Albahreyn ‘1938-2002’**, Dar Alkunuz Alaadabiye, 2004, s.31.

³⁵³ “Alintihabat Albahreyniye: Mahaz Demokrati”, s.4.

³⁵⁴ Şakir, **a.g.m.**, s.6.

³⁵⁵ Routine Abuse, Routine Denial: Civil Rights And The Political Crisis In Bahrain, **Human Rights Watch**, New York, 1997, 3. Section.

almıştır.³⁵⁶ Nedeni ise çok açık olmamakla birlikte milli birliğin bozulacağı endişesi olduğu tahmin edilmektedir.

Bahreyn’de sistem bu şekli aldıktan sonra 1979’da hiçbir körfez ülkesi Bahreyn gibi İran İslami devriminden etkilenmemiştir. Bahreyn Şiileri İran İslami Devriminden sonra iki gruba ayrılmışlardır. Azınlık olan birinci grup bazı demokratik adımlar bekliyorlardı ve iktidarı elinde bulunduran ailenin değişiminden yana değildi. Şiilerin çoğunluğunu teşkil eden ikinci grup ise rejimi devirip yerine İran İslami cumhuriyetine benzer bir sistemin kurulmasından yanaydılar.

İkinci akımın oluşumunda Humeyni’nin büyük bir rolü vardı. Humeyni Şah’ın politikasının tam tersine Bahreyn’i ilhak etme politikasını değil rejimin içerden değişimini hedeflemişti. Bu amacına da ulaşmak için Iraklı Şiilerden olan Hadi Al-muderisi liderliğindeki Bahreyn İslami Cephesini desteklemeye karar vermiştir.³⁵⁷ Bahreyn İslami Cephesinin radikal eylemlerinden dolayı güvenlik yetkilileri Hadi Al-muderisi’yi hakkında sınır dışı etme kararı almak zorunda kalmıştır.

Doksanlı yıllarına gelindiğinde, Şii muhalefet reformların yapılması konusunda çalışmalarına devam etmiştir. Bu çerçevede Bahreynli Şiiler tarafından Bahreyn Emiri’ne isteklerini içeren birkaç dilekçe sunmuşlardır. Bu baskılar karşısında Emir, 1992’de bir Şura Meclisinin teşkil edilmesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu meclisin üyeleri seçimle değil atanma sistemiyle seçildiği için Şii muhalefetini tatmin etmemiştir.³⁵⁸ Şura Meclisi’nin kurulması Şii-Sünni(iktidar) çatışmalarını önlemesi yerine tansiyonu daha da yükseltmiştir.

Şii muhalefetin reform istekleri tam hızıyla devam etmesine rağmen Şeyh İsa ölümüne kadar sadece Şura Meclisini teşkil etmeyi kabul etmiştir. 1999’da Şeyh İsa’nın ölümünden sonra yerine oğlu Hamad’ın geçmesiyle Bahreyn’de yeni bir dönem başlamıştır.

³⁵⁶ Joe Stork, “Bahrain’s Crisis Worsens”, **Middle East Report**, No.204, The Arabian Peninsula, Jul-Sep., 1997, s.34.

³⁵⁷ Joe Stork, “Bahrain Regime Stages Confessions, Rejects Compromise”, **Middle East Report**, No.200, Minorities In The Middle East ‘ Power And The Politics Of Difference, Jul-Sep., 1996, s.45.

³⁵⁸ “Alintihabat Albahreyniye: Mahaz Demokrati”, s.3.

1975'ten beri anayasasız kalan Bahreyn'de tekrar referandum yapılarak 2002 yılında yeni bir anayasa hazırlanmış³⁵⁹ ve Bunun yanında Şeyh Hamad özellikle Şiiiler hakkında bazı önemli siyasi kararlar almıştır. Şeyh Hamad'ın aldığı kararları şöyle sıralayabiliriz:

a) 5 Şubat 2001'de genel bir af yasası çıkarmıştır. Çıkarılan Af yasasına göre bütün siyasi Şii ve Sünni tutuklular salıverilmiş ve Siyasi eylemlerinden dolayı birçok önemli Şii liderin tekrar Bahreyn'e geri dönmelerinin önü açılmıştır.³⁶⁰ Bunlardan İsa Kazım Kum Şehri'nden ve Şeyh Ali Selman ise Londra'dan yurda geri dönmüşlerdir.

b) 39 Şii lider siyasi nedenlerden dolayı vatandaşlıktan çıkarılmışlardı. Bu tanınan ve önde gelen kişilere tekrar Bahreyn vatandaşlığı verilmiştir. Bunların 35'i İran'ının Kum şehrinde ikamet ediyorlardı. Diğerleri ise çeşitli Avrupalı ülkelerinde ikamet etmekteydiler.³⁶¹

c) Bahreyn'de demokratik bir havada ilk kez Şii muhalefete rejimin nasıl demokratikleşmesini inceleyen bir konferansın düzenlenmesine izin verilmiştir.

d) 18 Şubat 2001'de devlet güvenlik yasasını yürürlükten kaldırılmış ve devlet güvenlik mahkemesini kapatma kararını almıştır. Bu yasaya ve mahkemeye göre yargılanmaksızın tutuklananlar üç yıla kadar hapsedilebilecekti.

e) Sosyal, politik, insan haklarıyla ilgili çeşitli derneklerin ve örgütlerin açılmasının önü açılmıştır. Bunun üzerine 247 tane örgüt ve derneğin açılışına izin verilmiştir.³⁶² Bu sayılar sürekli artmaktadır. Ama bu derneklerin en önemlileri siyasi nitelikte olanlarıdır. Özellikle Şii muhalefet bu tip dernekleri ve örgütleri açmaya yönelmiştir.

³⁵⁹ "Alintihabat Albahreyniye: Mahaz Demokrati", s.6.

³⁶⁰ Altahadi Attaifi Fi Al Bahreyn, **International Crisis Group**, Middle East Report No. 40, 6 Mayıs, 2005, s.6.

³⁶¹ Amy Hawthorne, "Bahrain's National Charter And Political Reform In The Gulf", **Policy Watch#514**, 25 January 2001, s.3.

³⁶² "Alhayat Alniyabiye Al Bahreyniye: Mahattat Tarihiye", (Erişim)<http://www.aljazeera.net/malafat/bahrain.aspx.html>, 24 Ekim, 2007, s.9.

Demokrasiye geçiş için alınan bu kadar önlemler, şii muhalefetini tamamen yok edememiştir. Aksine daha aktif ve düzenli bir şekilde örgütlenmelerine yardımcı olmuştur.

Bahreyn'deki başta gelen şii siyasi örgütleri şöyle sıralayabiliriz:

A. Vifak Milli İslami rgt:

şiilerin en büyük siyasi örgütüdür. Toplam ye sayısı yaklaşık 65.000 kişiden oluşmaktadır. Vifak'ın liderleri ye sayılarının bu rakamın çok daha üstünde olduğunu iddia etmektedirler.³⁶³

Örgütün yelerinin çoğu dinci şiilerden oluşmasının yanında, birçok şii esnafın ve işadamı da örgütün aktif yeleri arasında yer alır. Bununla beraber fakir şii kesimi de Vifak'ın önemli ye kitlesi içinde yerini korumaktadır. yelerinin çeşitli kesimlere mensup olmalarından, üyelerin veya rgt destekleyenlerin birleşik bir taklit merciiyeleri bulunmamaktadır.³⁶⁴ Ali Sistani, Ali Hamaneyi ve Muhammed Hüseyin Fadılallah gibi çeşitli Ayetullahları kendi dini mercileri olarak kabul etmektedirler.

Vifak Milli İslami rgtnn geniş bir tabana sahip olmasını, doksanlı yıllarda İslami Bahreyn özgürler hareketinden almaktadır. Bu hareket çalışmalarına gizli bir biçimde başlamıştır. Ama şeyh Hamad'ın reform hareketinin başlamasıyla resmi olarak Vifak rgt kabuğunda faaliyete geçti. İslami Bahreyn özgürler hareketi ise azda olsa faaliyetlerine yurtdışında devam etmektedir.

Vifak rgtnde, şiilerin ilk siyasi parti niteliğini taşıyan Irak menşeli Dava partisinin Bahreyn kanadını temsil eden birçok politikacı yer almaktadır.³⁶⁵ Bu grup örgütte alınan kararlarda da önemli bir yere sahiptirler.

Vifak'ın başkanlığını Londra'dan sürgünden geri döndüğünden beri şeyh Ali Selman yapmaktadır. şeyh Ali Selman, şeyh Hamad'ın çıkardığı af

³⁶³ Altahadi Attaifi Fi Al Bahreyn, **İnternational Crisis Group**, s.18.

³⁶⁴ Bakır Selman Alnaccar, **Al hareket Addiniye Fi Al halic Alarabi**, Beyrut, Dar Assaki, 2007,s.71.

³⁶⁵ Al-muderis, **Alharakat Va Alcemaat Assiyasiye Fi Albahreyn**, s.94.

yasasından yararlanarak Bahreyn'e geri dönmüştür.³⁶⁶ Genç Şii liderin örgüt tabanı üzerindeki etkili bir tabana sahip olduğunu söylemek zordur.

1994–1998 yıllarında güvenlik güçleriyle Şiiler arasında çıkan çatışmaların destekçileri ise Vifak'ın birçok önemli üyeleri ve bazı liderleri gelmektedir.³⁶⁷ Ayrıca Vifak, 2002'deki parlamentonun Temsilciler Meclisini belirleyen seçimlere katılmama kararı almıştır. Seçimlere katılmama nedeni ise; 2002'deki yeni anayasaya göre, parlamento iki Meclisten oluşur.³⁶⁸ Birincisi Temsilciler Meclisidir; bu meclise genel seçimler yapılarak 40 tane üye seçilir.³⁶⁹ İkinci meclis ise; Şura Meclisidir. Şura Meclisinin üyeleri atama yöntemiyle seçilir.³⁷⁰ Ama tartışma odağı olan mesele, iki meclis arasında herhangi bir konu üzerinde mutabakata varılmazsa veya oyların eşitliği halinde atama yöntemiyle seçilen Şura Meclisi Başkanı hangi yönde oy kullanırsa o görüş geçerli sayılır.³⁷¹ Buna ek olarak, parlamentonun Kral'ın onay olmaksızın herhangi bir yasa çıkaramaz.³⁷² Bu gibi demokratik olmayan yöntemlere Vifak örgütü sert bir şekilde karşı çıkmaktadır.

Parlamentonun yetkileri ve seçimi konusu rejim ile muhalefet arasında bugünlerde bile üzerinde durulan ve tartışma meselelerin başında gelmektedir. Kısacası Vifak örgütü 2002'deki anayasaya bazı değişikliğin yapılmasının gerekli olduğunun altını çizmektedir.

B. İslami Eylem Örgütü:

Bahreyn'deki Şii muhalefetin ikinci en büyük örgütüdür. Muhammed Ali Mahfuz, Eylem Örgütünün başkanıdır. Eylem Örgütü, radikal ve şiddete başvurma eylemleriyle tanınan Bahreyn İslami Cephesinin bir uzantısıdır.³⁷³

³⁶⁶ Al-muderis, **Alharakat Va Alcemaat Assiyasiye Fi Albahreyn**, s.108.

³⁶⁷ Stork, "Bahrain's Crisis Worsens", s,33.

³⁶⁸ Bahreyn'de 2002 yılında referanduma sunulduktan sonra yürürlüğe giren anayasanın orijinal Arapça metni için Bkz:(Erişim)<http://www.aljazeera.net/NR/exeres/D447668B-D86A-459C-B217-FECAE40D8DC8.ht>, 20 Haziran, 2008, 2002'de Çıkarılan Bahreyn Anayasasının 51. maddesi.

³⁶⁹ 2002'de Çıkarılan Bahreyn Anayasasının 56. maddesi.

³⁷⁰ 2002'de Çıkarılan Bahreyn Anayasasının 52. maddesi.

³⁷¹ 2002'de Çıkarılan Bahreyn Anayasasının 74. maddesi.

³⁷² 2002'de Çıkarılan Bahreyn Anayasasının 35. maddesi.

³⁷³ Al-muderis, **Alharakat Va Alcemaat Assiyasiye Fi Albahreyn**, s.109.

Kerbela'da bulunan Ayetullah Muhammed Taki Al-muderisi ve Kum'da ikamet eden Eş-şirazi, Eylem'in taklit merciiyesi olarak görülmektedir.³⁷⁴ Ayrıca İran'da sürgünde olan radikal Şii din adam Hadi Al-muderisi'nin Eylem üzerinde büyük bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Kayıtlı üyelerinin sayısı 20.000'dir. Ama örgütteki yetkililer tabanlarının bu rakamın çok üzerinde olduğunu iddia etmektedir. Vifak'tan da daha geniş bir tabana sahip olduklarını ileri sürseler de bu iddiaları gerçeği yansıtmadığını tahmin edilmektedir. Ama bu ciddi bir tabanlarının olmadığı anlamına gelmez.

Bahreyn'deki siyasi örgütler yoğun bir şekilde anayasada değişikliğe gidilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Buna ilk tepkileri ise 2002'de gerçekleşen parlamento seçimlerini boykot etmelerini gösterebiliriz. Böylece Şiilerin ikinci en büyük siyasi örgütü olan Eylem örgütü, anayasa değişikliğinin yapılmasında ısrar eden Vifak örgütünün yanında yer almaktadır. Bu isteklerini gerçekleştirmek için de genellikle beraber hareket etme eğilimindedirler.³⁷⁵

C. Bahreyn'de Etkili Olan Diğer Şii Örgütler:

Şiileri temsil eden iki büyük örgütün yanında; siyasal, kültürel ve sosyal faaliyetler yürüten başka Şii örgütler de mevcuttur. Bunların başında 2004 yılında kurulan Kardeşlik Örgütü gelmektedir. Kardeşlik örgütünün amacı; özel olarak Fars kökenli Şiilerin, genel olarak Arap kökenli Şiilerin siyasal, kültürel ve sosyal hak ve özgürlüklerini demokratik yöntemlerle elde etmek için uğraşmaktadır.³⁷⁶ Kardeşlik örgütünün liderleri İran'la hiçbir bağlantılarının olmamasını açıkladıysa da, Bahreynli yetkililer örgütün İran'la yakın teması bulunduğunu vurgulamaktadırlar.

³⁷⁴ Altahadi Attaifi Fi Al Bahreyn, **İnternational Crisis Group**,s.19.

³⁷⁵ Abdulrahman Alnuaymi, **Al Bahreyn: Mavzuat Fi Al İslam Asiyasi**, Beyrut, Dar Alknuz Al adabiye, 2002, s. 34.

³⁷⁶ Abdurahman Alnuaymi, **Al Bahreyn: Cemiyet Al amal Al vatani Adimokrati**, Beyrut, Dar Alknuz Al adabiye, 2002, s.24.

Bir başka örgütte, Al-mudderisi ile Eş-şirazi'ye yakınlığıyla bilinen İslami Risale Örgütüdür. Risale örgütü daha çok Şiilerin kültürel ve sosyal faaliyetleriyle ilgilenmektedir. Ayrıca 2002'de kadınlar hakkında bir kongre düzenlemiştir.³⁷⁷

Şiilerin siyasi, kültürel ve sosyal örgütlerinin dışında Bahreyn Şiileri önemli sayılan başka adımlarda atıklarını görebiliriz. Bunların başında aşağıdakiler gelmektedir:³⁷⁸

1) Şii muhalefetin önemli isimlerinden biri olan Mansur Aljammari'nin editörlüğünde, Alvasat günlük gazetesini çıkarmaktadırlar.

2) Şiilerce önemli ve kutsal sayılan Aşure törenine, devlet resmi olarak törenin düzenlenmesine destek vererek ve Bahreyn dışından diğer Şiilerin bu töreni Bahreyn'de gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.

3) Sürgünde bulunan birçok Şii din adamı Bahreyn'e geri dönmelerine izin verilmiştir.

4) Eğitim sektöründe Caferi mezhebi müfredatlara eklenerek, bu derslerin Şii öğretmenler tarafından anlatılması sağlanmıştır.

5) Yurt dışında bulunan bazı Şii Vakıflarla devlet arasında iyi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Örneğin Londra'da bulunan El-huyi Vakfı'nın 2003'te Bahreyn'de Sünni-Şii yaklaşımını ön gören bir kongrenin düzenlenmesine izin verilmiştir.

Bahreyn'de hem parlamento hem de belediye meclisine seçilenlerin tamamı Şii ve Sünni örgütlere mensup adaylardı. Bu da dini duyguların Bahreyn halkı arasında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir.

III. KUVEYT'TE Şİİ HAREKETİ :

Kuveyt devletini diğer Körfez ülkelerinden ayıran en önemli özelliği Şiilerin çoğunlukla bulunduğu İran ve Irak'a komşu olmasıdır.(Bkz. Ek 4) Bu

³⁷⁷ Alnaccar, a.g.e., s.70.

³⁷⁸ Şakir, a.g.e.,s.3.

durum Kuveytliiler tarafından bir dezavantaj sayılmaktadır. Çünkü bu iki ülkedeki olayların yankıları Kuveyt'te hemen hissedilmektedir.

Körfez ülkelerinin tamamında olduğu gibi Kuveyt'teki Şiilerin sayısı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Verilen rakamlar ve oranlar tahminlere dayanmaktadır. Şiilerin toplam nüfus oranı yaklaşık %30'ni oluşturmaktadır.³⁷⁹

Kuveyt Şiileri Arap kökenli ve Fars kökenli olmak üzere başlıca iki etnik gruba mensupturlar. Kuveyt'teki Arap kökenli Şiilerin bir bölümü Suudi Arabistan'ın Al-ihsa bölgesinden gelip Kuveyt'in Kuveyt şehrinde yerleşmişlerdir. Bir diğer kesimi de Bahreyn'den gelmiştir. Bunların yanında Güney Irak'ın Basra Şehrinden gelen Kuveytli Şiiler de bulunmaktadır.³⁸⁰

Farslar özellikle 19. yüzyılda, İngilizlerin bazı siyasi ve ekonomik amaçlarına hizmet ettiği için Farslı Şiileri körfez ülkelerine yerleşmelerine izin vermiştir.

Kuveyt'in ilk demokrasi deneyimi 1921'de başladığını söyleyebiliriz. Bu tarihte oluşturulan ilk Şura Meclisinde Şiiler 1920'de Suud ailesiyle Sabah Ailesi arasında çıkan savaşta yer almadıkları için yer alamamışlardır.³⁸¹

1938'de Kuveyt'te bulunan İran asıllı Şiiler, siyasi hayatta aktif bir rol almak için mücadelelerine başlamışlardır. İstekleri, yasama meclisi, belediye meclisi, mahkemede temsil edilmektir. Bunun yanında eğitimlerini görebilmeleri için de Şii eğitimi veren okulların açılması talebinde bulunmuşlardır. Ama bütün bu istekleri yasama meclisi tarafından reddedilince, Kuveyt'te bulunan İngiliz siyasi temsilcisinden İran kökenli Şiilere İngiltere vatandaşlığı verilmesi talebinde iletmışlerdir. Yasama Meclisi'nin İran kökenli Şiilerin vatandaşlık talebine sert bir şekilde yanıt vermiş ve Kuveyt'te yabancı uyrukluların ikamet edilmemesine ve derhal sınır dışı edileceğini içeren bir yasa çıkarmıştır. İran kökenli Şiilerin bu baskılara karşı, Al-sabah ailesiyle, İngilizlerle ve ılımlı Sünni aileleriyle ilişkilerini

³⁷⁹ Gawdat Bahgat, Çev. Banu Ergül, İslam'ın Siyasal Coğrafyası ' Basra Körfezi'ndeki Şiiler', **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 3, 2007, s. 146.

³⁸⁰ Fallah Al muderisi, **Alhareke Aşiiye Fi Al Kuveyt**, Kuveyt, Matbaat Al manar, 1996, s.25.

³⁸¹ Fallah Almuderisi, **Al tacamuat Al siyasiye Fi Al Kuveyt: Marhalet Mabada Al tahrir**, Kuveyt Matbaat Al manar, 1996, s. 23.

geliştirmeye başlamışlar ve Şii eğitimini veren ve müfredatları tamamı İran'daki okullarla aynı olan bir dini okul açmışlardır.³⁸² Atılan bunca adımın bir tek hedefi vardı oda Yasama Meclisi'ni ortadan kaldırmaktı.

1961'de Kuveyt bağımsızlığını kazandıktan sonra, özellikle Şeyh Abdullah Al-salim'in döneminde bir demokrasi havası yaratılmaya çalışılmıştır. Şiilerin siyasi örgütlenmeleri de zaten bu tarihten beri başladığını söyleyebiliriz.

1963'te sosyal ve kültür örgütü adı altında ilk resmi Şii örgüt kurulmuştur. Sosyal ve kültürel alanlarında çalışmalarına başlamış ve 1985'e gelince 900 kayıtlı üyesi bulunuyordu. Faaliyet alanlarıysa, mescit ve Hüseyiniye yapmakla sınırlıydı.

İkinci ciddi Şii grup ise Şiraziler cemaatidir. Muhammed Hüseyini Eş-şirazi 1971 tarihinde Irak'tan ayrılıp Kuveyt'te yerleşmiş ve çalışma alanı ise dini okul açıp Şii gençlerini bu okulun çatısı altında toplamaktı.³⁸³ Fakat bu cemaatin en büyük rakibi haline gelen sosyal ve kültür örgütüne karşı çok fazla direnememiştir. Çünkü o dönemde Irak'ta bulunan büyük merci Al-huyi Eş-şirazi'ye karşı çıkmış ve herhangi bir bilimsel değerinin olmadığını açıklamıştı. Eş-şirazi sonunda Bu baskılara dayanamayıp 1980 tarihinde Kuveyt'i terk etmek zorunda kalmıştır.³⁸⁴ Eş-şirazi Kuveyt'i terk etmesine rağmen, ülkedeki etkinliği günümüzde de devam etmektedir. Eş-şirazi 'nin sadece Kuveyt'te değil bütün Körfez ülkelerinde ciddi bir taraftar kitlesi bulunmaktadır.

30 Aralık 1961 tarihinde Kuveyt'te anayasayı hazırlamak üzere oluşturulan kurucu mecliste Şiileri iki üye temsil etmiştir. Anayasa hazırlandıktan sonra seçilen parlamentolardaki Şiiler özel koalisyonlar veya siyasi gruplardan yoksundu. Şii üyeler genelde iktidardan yana politikaları desteklemekteydiler. Arap milliyetçileri İranlı Şiilere karşı sert tutumlarından dolayı Kuveyt parlamentosunda o dönemde muhalefeti oluşturmaktaydı. Bunun üzerine Şiiler ve özellikle sosyal ve kültür örgütü Arap milliyetçiliğin

³⁸² Al muderisi, *Alhareke Aşiiye Fi Al Kuveyt*, s.38.

³⁸³ Alsaffar, *a.g.e.*, s.86.

³⁸⁴ Al-katib, *Almarjeyye Addiniyye Va Afak Attatavur*,s.47.

sadece İranlı Şiilere karşı faaliyet göstermemektedir aynı zamanda bütün Kuveytli Şiilerin tehlikede olduğunun propagandasını yapmış ve bunu da büyük bir ölçüde başarmıştı.³⁸⁵ Şiiler bu nedenden dolayı iktidardan yana politikaları izlemeye ve desteklemeye başladı. Çünkü ikinci dünya savaşından sonra İran'dan Körfez ülkelerine Fars kökenli Şiilerin göç ettirme politikası başlamıştı. Buna karşı çıkan Arap milliyetçi akım sert bir şekilde bu politikayı eleştirmekteydi.

1979'da İran'da meydana gelen İslami devrim, Kuveytli Şiileri iki ana gruba ayırmıştı. Birinci kesim Şiilerin zengin, bürokrat ve muhafazakârları iktidardan yana tutum sergilemişler ve çalışmalarını sadece kültürel ve sosyal alanlarda kısıtlıydı. Çünkü muhafazakârlar iktidar ailesiyle birçok ticari bağla bağlıydılar ve düzenin bozulmasını istemiyorlardı. Ayrıca Şiilerin en önemli örgütlerinden biri olan sosyal ve kültürel örgütü ellerinde bulunduruyorlardı.³⁸⁶

Muhafazakârlara karşı gelen ikinci grubu ise Şiilerin genç çoğunluklu orta sınıf vatandaşlardan oluşan devrimci grup teşkil ediyordu. Radikal tutumlarıyla tanınan bu grubun amacı Kuveyt'te, İran'da olduğu gibi devrim gerçekleştirip iktidarı değiştirmektir. İki kesim arasındaki mücadeleyi en sonunda devrimciler kazanmışlar ve sosyal ve kültür örgütünü ele geçirmişlerdir. İran'da devrim gerçekleştikten sonra sosyal ve kültür devrimci kesime mensup Abbas Al-mihri'nin başkanlığında devrimcilerin bir heyetinin başkanlığını üstlenerek Tahran'a gidip Humeyni'yi kutlamışlardır.³⁸⁷

1980'de Irak-İran savaşı patlak verdikten sonra Kuveyt resmen Irak'ın yanında yer aldığını açıklamasına karşın İran derhal Kuveytli Şiilerle irtibata geçip Şiileri devlete karşı örgütlendirmeye başlamıştır. Böylece Kuveyt'te iktidarla Şiiler arasında gerginlikler ve istikrarsızlıklar içeren yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

Kuveytli Şiiler, 1980'den başlayarak, rejimi değiştirme politikasını izlemeye başlamışlardır. Devrime teşvik eden buruşurlar dağıtarak, İslami bir

³⁸⁵ Al muderisi, **Alhareke Aşiiye Fi Al Kuveyt**, s.31.

³⁸⁶ Muahammed Al Hüseyin, **Tatavur Al ilakat Beyne Al kiva Al Muarize Va Al Anzime Al hakime Fi Al halic**, Kuveyt, Al cezire Al arabiye, 2.Cilt, sayı 20, Eylül, 1992,s. 23.

³⁸⁷ Seyf Bin Ali, **Kadaya Al taharur Va Al Dimokratiye Fi Al Bahreyn Va Al Halic**, Beyrut, Dar Al farabi, 1980, s. 49.

cumhuriyetin kurulmasına teşvik etmişlerdir. Kuveyt'in çeşitli şehirlerinde patlama olaylarına adları karışmış ve radikal tutumları o kadar iler gitmiş ki 1985'te Kuveyt Emiri'ne karşı suikast girişiminde bulunmuşlardır.³⁸⁸

Şiilerin radikal faaliyetlerine karşı güvenlik güçleri Şiilere aynı sertlikle hatta daha ezici darbeler yönlendirmiştir. Sosyal ve kültür örgütünü kapatmış ve birçok politikacıyı tutuklamıştır. Ama Humeyni'nin 1989'de ölümünden sonra Şii hareketinin da radikalık dozu yavaş yavaş azalıp yerini ılımlı mesajlara bırakmıştır. Refsencani'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte genel olarak körfez Şiileri ve özel olarak Kuveytli Şiiler terör içeren eylemlerinden vazgeçerek rejimlerle iyi ilişki kurmaya başlamışlardır.³⁸⁹

Aslında böyle bir değişimin hedefi rejimlere baskı uygulayarak reform hareketlerini gerçekleştirme politikası yatsa da asıl amaç demokratik yöntemlere başvurarak yönetim değişikliğidir.

1990'da ikinci körfez savaşı Kuveytli Şiiler için kendilerini göstermeleri ve yönetimle sarsılan ilişkilerini düzeltmek için altın değerinde bir fırsat olduğunun farkına varmışlardır. Çünkü bu defa karşılarında Şii İran'la sekiz yıl savaşan Saddam Hüseyin vardı. İkinci körfez savaşı Kuveyt'te Şii ve Sünnilerin birlikte hareket etmelerine neden olmuştur. Çünkü iki tarafın da düşmanı aynı idi; Saddam ve işgalci Irak'tı.³⁹⁰ 1991'de Şiileri bir çatı altında tutmak için milli İslami koalisyonu kurulmuştur. Bu koalisyon kapatılan sosyal ve kültür örgütünün bir uzantısıdır. Böylece Şiiler yavaş yavaş 1990'de Saddam'a karşı durmalarının karşılığını almaya başlamışlardır.

ABD'nin liderliğinde koalisyon güçleri Irak ordusunu Kuveyt'ten çıkardıktan sonra Şiiler için yeni bir dönem başlamış oldu. Özellikle 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Sünni radikal hareketlere karşı Şiiler Kuveyt yönetimiyle aynı safta yer almayı tercih etmişlerdir. İkinci körfez savaşı Şii-Sünni dayanışma sürecini hızlandırmıştır.³⁹¹ Fakat bu süreç 2003'te ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra tekrar yavaşlamaya başlamıştır. Çünkü Irak'taki iktidar

³⁸⁸ Al muderisi, **Alhareke Aşiiye Fi Al Kuveyt**, s.79.

³⁸⁹ Şebeket Rasid Asünniye, "Atacamuat Aşiiye Fi Al Kuveyt", (Erişim) <http://www.albainah.net/index.aspx?function=Item&id=5795&lang>, 12 Şubat, 2008., s.2.

³⁹⁰ Sami Alhalidi, **Al karekat Al İslamiye Fi Al Kuveyt**, Kuveyt, Almanar, 1995, s. 143.

³⁹¹ Fallah Al muderisi, **Al hareke Adesturiyye Fi Al Kuveyt**, Kuveyt, Dar Al kartas, 2002, s. 56.

değişikliği Kuveyt toplumu içinde genellikle ve Şiilerin içinde özellikle büyük yankılar uyandırmıştır. Bu yankıları detaylı bir şekilde üçüncü bölümde ele alacağımız için burada bu kadarla yetineceğiz.

IV. DİĞER ARAP KÖRFEZİ ÜLKELERİNDE Şİİ HAREKETİ:

A. Umman:

Diğer Arap ve körfez ülkelerinden en önemli farkı, devletin resmi mezhebi İbaze mezhebidir.(Bkz. Ek 5) İbaze mezhebi haricilerin en büyük ve en ılımlı kolunu oluşturmaktadır İbaze adını Kurucusu olan Abdullah Bin İbaze'den almaktadır.

On ikinci Şiiler ise Umman'ının kuzeyinde yerleşmişlerdir. Sayıları ise yaklaşık toplam nüfusunun %10'nunu³⁹² aşmamasına rağmen hak ve özgürlüklerini tamamen hatta daha fazlasıyla elde etmişlerdir.

Umman'da, On ikinci Şii mezhebi kendi içinde üçe ayrılır, bunların ilk grubu; Al-luvatiyeliler, Al-luvatiyeler Şiilerin en büyük nüfusunu oluşturur.³⁹³ Hindistan'dan gelerek Umman'da yerleşmeye başlamışlar, toplumun diğer kesimleriyle iç içe yaşamamışlar aksine kendilerine özel bölgelere yerleşmişlerdir. Ticaretle uğraşırlar ve genelde çok başarılı işadamları yetiştirirler. Devlet müesseselerinde birçok önemli mevkilere yetişmişler ama hükümetteki ilk bakanları ancak doksanlı yıllarında atanmıştır. Hükümette bu kadar gecikmeli yer almaları kendi içlerine kapanık olmalarına ayrıca toplumun diğer kesimleri tarafından Al-luvatiyelilere yabancı gözüyle bakmalarına bağlayabiliriz.³⁹⁴

³⁹² Gawdat Bahgat, "Peace In The Persian Gulf: The Shi'is Dimensions", **Peace History Society And Consortium On Peace Research**, Education And Development, Peace & Change, Vol.24, No.1, January 1999, s.77.

³⁹³ İbrahim El Marashi, "Şii Hilali Mitini İnşa Etmek: İran Devrimi'nden 2003 Irak Savaşı'na", **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 3, 2007, s.12.

³⁹⁴ "Aşia Fi Umman: Nemuzec Lil Akaliye Al naciha", (Erişim)http://www.arabiccn.com/2007/middle_east/3/25/shiite.oman/index.html, 12 Ekim, 2007.

İmami veya Onikinci Şiilerin ikinci grubu ise, Arap Şiiler. Arap Şiileri Arap yarımadasından gelerek Umman topraklarına yerleşmişlerdir. Ummanlı Şiilerin en küçük grubunu oluşturmalarına rağmen siyasi etkinlikleri ve iktidarı elinde bulunduran Al-busaid ailesiyle yakınlıklarıyla tanınıyorlar. Siyasi etkinliklerinin yanında ticari hayatta da etkinlikleri azımsanacak bir durumda değildir. Önemli ve ünlü bazı zengin aileleri de bulunmaktadır.³⁹⁵

Üçüncü grubu Farslar oluşturuyor. İran kökenli Şiiler İran'dan göç ederek Umman'da yerleşmeye başlamışlardır. Devletin siyasi kuruluşlarında temsil ediliyorlar ve özellikle Şura Meclisinde birkaç tane üyeleri bulunuyor. Diğer iki grupta olduğu gibi İran kökenli Şiiler de ticaret yapmaktadırlar ve Umman'ın ekonomisinin tepesinde yer alıyorlar.³⁹⁶

Ummanlı Şiiler diğer körfez ülkeleri gibi devlete karşı şiddet eylemlerine başvurmak yerine ticaretle uğraşıp çocuklarının tahsil yapmalarıyla ilgilenmişlerdir. Umman'da İbaze mezhebi devletin resmi mezhebi olması, Sünnilerin iktidarda olmaması ve devletin müesseslerinde yer aldıklarında, devletle çatışmak yerine yanında yer aldığını görebiliriz.

B. Katar:

890 bin nüfuslu Katar'ın yaklaşık %16'sını Şiiler oluşturmaktadır.³⁹⁷ Bunların bir bölümü Arap kökenli Şiilerdir kalan diğer bölümü ise İran kökenli Şiilerden oluşur. Şiiler Katar'ın hiçbir yerinde çoğunluğu oluşturmaz. Dağınık bir biçimde Katar'ın çeşitli şehirlerine yerleşmişlerdir.(Bkz. Ek 6)

Suudi Arabistan'da olduğu gibi Katar'da da Hanbelî mezhebi devletin resmi mezhebi olmasına rağmen Şiilere karşı hiçbir baskı uygulanmamaktadır. Okullardaki müfredatlar Sünni mezhebine göre hazırlanmışsa da Caferi mezhebi küçümsenip hakaret edilmemektedir. Medeni hukuku Sünni doktrinine göre oluşan mahkemeler tarafından

³⁹⁵ Seyid Kasim Mirsfi, "Alşia Fi Saltanat umman", (Erişim)<http://www.albainah.net/index.aspx?function=Item&id=1238&lang=>, 23 Şubat, 2007, s.3.

³⁹⁶“ Aşia Fi Umman: Nemuzec Lil Akaliye Al naciha”, s.3.

³⁹⁷ Nasr, “Şii Yükselişi”, s.102.

düzenlenmiş ama 2005'te boşanma, evlenme ve miras gibi hususları düzenleyen devlet mahkemelerinde Caferi mezhebini esas alan bir bölüm oluşturulmuştur.³⁹⁸

Şura Meclisinin üyeleri atama yöntemiyle seçilir. Şura meclisinde bir Şii üye bulunur, ama bu üyeler atanırken mezhepsel faktörler göz önünde bulundurulurken atanmazlar. Çünkü yönetim Şii-Sünni ayrımını yapmaktan kaçınmaktadır. Buna karşılık belediye meclisi halk tarafından seçim yoluyla belirlenir. Bu mecliste de en az bir Şii bulunur,³⁹⁹ fakat halk arasında mezhepsel çatışmalar bulunmadığı için Şii temsilcileri Şiileri temsilen belediye meclisine seçilmez, çünkü Katar'ın herhangi bir ilinde Şiiler çoğunlukla bulunmadığı için seçilen Şii üyeler Sünnilerin oyunu alarak meclise girer.

Katar vatandaşlarının hepsi devletin gaz ve petrol gelirlerinden ve müesseselerinden ayrımcılık yapılmaksızın eşit ve adil bir biçimde yararlanırlar. Ayrıca 2007'de Katar'da mezhepsel çatışmaları önleme konferansı düzenlenmiştir. Konferansa 44 devletten 216 din adam katılmıştır. Konferansın sonuç bildirisinde ise şu hususlar yer almıştır.⁴⁰⁰

Şiilerin çoğunlukla buldukları ülkelerde Sünnileştirme politikaları izlenmemelidir aynı zamanda Sünnileri çoğunlukla buldukları ülkelerde Şiileştirme politikalarından kaçınılmalıdır. Her iki taraf birbirlerinin kutsal sayılan yerlerine ve gerçekleştirdikleri törenlere saygı duymalı ve okul müfredatlarında her iki mezhebe saygı duyulmalıdır gibi hususlar üzerine vurgu yapılmıştır. Bu adımların atılması halinde mezhepsel fitnenin önleneceği hususunda fikir birliğine gidilmiştir.

³⁹⁸ Emine Geylan, "Aşia Fi Katar", (Erişim)<http://www.al-rasool.net/shiah/sheaf-fi-katar.htm>, 23 Kasım, 2007, s.4.

³⁹⁹“ Şiat Al katar: Al insicam Mal Askeriye”, (Erişim) http://www.arabicenn.com/2007/middle_east/3/29/shiite.qatar/index.html, 12 Ekim, 2007.

⁴⁰⁰ Ali Hadi, "Mutemer Aduha", **Ceridet Almada Assiyasi**, sayı 763, Şubat, 2007, s.5.

C. Birleşik Arap Emirlikleri:

BAE'de Şii varlığının kökeni XIX. yüzyılın ortalana kadar uzanmaktadır. Diğer körfez ülkelerinde olduğu gibi BAE'ne Şiilerin bir bölümü Bahreyn ve Suudi Arabistan'ın doğu bölgesinden göç ederek gelmiştir. Geri kalanları ise İran ve Hindistan'dan gelenlerden oluşur.⁴⁰¹

BAE bugüne kadar hiçbir zaman Şii sorunu diye bir kavramla tanışmamıştır, çünkü BAE'nin nüfusu homojen değil çeşitli ırk ve milletten oluşur.(Bkz. Ek 7)

Şiiler genel toplam nüfusunun %6'nı oluşturur.⁴⁰² Dubai, Al-şarika ve Abu Dabi gibi şehirlerde yerleşirler. Dini törenlerini, kendilerine özel camilerinde ve Hüseyiniyyelerinde özgürce gerçekleştirirler. Camilerin ve Hüseyiniyyelerin yapımı devlet tarafından değil Şii zenginleri tarafından finansa edilir. Dubai Emirliğinin de Şiilere özel ve devletten bağımsız bir şekilde Caferiye Vakfı, eski Dubai Emir'inin talimatlarıyla kurulmuştu. Camilerde ve Hüseyiniyyelerde imamlar ve hatipler devlet tarafından atanmazlar fakat verdikleri hutbeler ve beyanatlar emniyet birimleri tarafından incelenir. Eğitim müfredatları Sünni mezhebine göre hazırlanmasına rağmen diğer mezheplere saygı duyup aşağılamamaktadır.⁴⁰³

BAE'nde siyasi partilerin veya kurum ve kuruluşların yasak olmasından dolayı Şiileri temsilen herhangi bir siyasi örgüt bulunmuyor. Devletin müesseselerinde Şiilerin temsilcileri bulunmuyor. Yetmişlerde bir Şii enformasyon bakanın vekilliğini yapan kişiden başka bir Şii devletin üst kademelerinde yer almıyorlar, çünkü BAE'nin hükümetlerinde yedi emirliğin nüfus oranına ve ağırlığına göre hükümette bakanlık ve devletin diğer resmi müesseselerinde temsil edilir. Ocak 2007'de yarı seçim yöntemiyle parlamento üyelerinin seçimleri gerçekleştiğinde hiçbir Şii parlamentoya girememiştir. Ama bütün bunlara rağmen Şiileri BAE'nin ekonomisinin

⁴⁰¹ El Marashi, **a.g.m.**, s.11.

⁴⁰² Nasr, "Şii Yükselişi", s.102.

⁴⁰³ Ahmet Alhassan, Tarih Aşia Fi Al imarat, (Erişim)<http://www.albalush.com/vb/showthread.php?p=2750#post32750>, 23 Kasım, 2007.

tepesinde yer alırlar, özellikle ticarete ve kuyumculuk sektöründe başat faktör oluştururlar.⁴⁰⁴

BAE’de yönetim her ne kadar Şiileri devletin ve hükümetin önemli görevlerinden dışlamışsa da genel olarak mezhepler arasında ayrımcılık yapmamasından dolayı istikrarı yakalayabilmiştir. Ayrıca Şiilerin dini törenlerine yasakların getirilmemesi ve ekonomik durumlarının yüksek bir düzeyde olmasından dolayı mezhepsel çatışmalarının önüne geçilmiştir.

---

⁴⁰⁴ “Aşia Fi Al imarat: Al indimac Fi Muctemaa Mutenevi”, (Erişim) http://www.arabiccn.com/2007/middle_east/3/29/shiite.qatar/index.html, 12 Ekim, 2007.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAKLI ŞİİLERİN YENİ KONUMLARI VE KÖRFEZ ÜLKELRİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

I. ABD'NİN IRAK'I İŞGALİ SONRASI IRAK'LI ŞİİLERİN YENİ KONUMLARI

A. Şii hareketi-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri :

1991'de gerçekleşen ayaklanmalar sırasında, El-huyi, Nəcəf'teki kargaşayı kontrol etmek için, ayaklanmaları çekinerek desteklemeye çalışmıştır. Alhuyi'nin ofisinden yayınlanan bir yazıda şunlar yer almaktaydı: "*Şüphesiz İslam'ın özünü ve kutsallığını korumak, Müslümanların başta gelen görevlerindendir. İslam ümmeti için hayıra vesile olan bütün çalışmalarınızda başarılar diler ve kadir olan Allah sizlere bu çalışmalarınızda yardımcı olsun*".⁵⁰¹ Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi El-huyi ayaklanmaları net olmazsa da üstü kapalı ve tedbirli bir şekilde desteklediğini söyleyebiliriz. Şii muhalefet Havza'nın başına geçtiği ilk andan beri El-huyi'yi sert eleştirmekteydi. Gerçekten de çok önemli olaylarda sesiz kalmıştı. Bunların başında da Muhammed Bakır Sadr'ın idamından sonra tepki göstermemiş ve sesiz kalmayı tercih etmişti.

El-huyi yavaş yavaş siyasi kimliğini ve Havza'nın ağırlığını ortaya koymaya başlamıştır. İleri ve cesur niteleyebileceğimiz bir adım daha atmıştır. 1991'deki olaylar kötü gittiği bir dönemde ve Şiilerin durumu tehlikeye girdiği anda, dönemin ABD Başkanı Bush'a bir çağırıda bulunmuştur; "*Irak halkı cesur bir adım atarak, mevcut rejime karşı geldi. Saddam Hüseyini'nin cumhuriyet muhafızlarıyla bile çatıştı. Acaba siz koalisyon güçlerinin başkanı olarak Irak halkının bu eziyeti ve işkencesine karşı*

---

⁵⁰¹ İbrahim, a.g.e., s.444.

*tutumsuz ve seyirci mi kalacaksınız? Diğer dünya lideleri, Irak halkının başlattığı mücadele karşısında sadece seyirci mi kalacaklar?*⁵⁰² El-huyi bu mektupla açık bir şekilde Bush'tan ve diğer batılı ülkelerden Saddam'a karşı başlatılan mücadelenin sona kadar devam edilmesi ve Baas iktidarını devirene kadar Şiiilerin yanında bulunmalarını ve desteklenmelerini talep etmiştir.

El-huyi'nin mektubundan önce Mart 1991'de, Bush Irak halkını, Saddam rejimine karşı gelmek ve bir an evvel mevcut rejimi devirmek için mücadeleye çağırmişti.⁵⁰³ Baba Bush'un çağrısından cesaret alarak, sürgünde bulunan Şii muhalefet, ABD ile irtibata geçmenin yollarını aramaya başlamıştır. Aralarında El-huyi'nin da Londrada ikamet eden oğlu Abdülmecit'te bulunan bir heyet ABD'li yetkililerle bir araya gelmişlerdir. Heyete Bağımsız Şii Grubu adı verilmiştir. Birkaç gizli girişimden sonra, ABD'nin o dönemde dışişleri bakanı olan James Baker tarafından resmi olarak davet edilmişti. Baker'le yapılan görüşme kısa tutulmuş ve Baker'den sonra Heyet, Büyükelçi Edward Degeorgeoian ve John Kelly ile birer görüşme yapmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Irak sorumlusu Kelly heyetin gereken kanallarla görüşmelerini sağlamıştır.⁵⁰⁴

Bağımsız Şii Grubu ABD'ye iletilmek üzere, Kelly'e uzun bir belge sunmuştur. Bu belgede genel olarak Şiilik hakkında bilgi verilmiştir. Merciiyye'nin başında bulunan Alhuyi'nin Saddam'dan sonra Irak için görüş ve düşüncelerini içermekteydi.

"Iraklı Şiiilerle İranlı ve körfez ülkelerinde yaşayan Şiiilerin aralarında sadece inanç birliği mevcuttur. Özellikle İran'da kurulan devlet model olarak alınmayacaktır. El-huyi, Vilayet-i Fakih ilkesine karşıdır. İslam ülkelerinde ümmetin Vilayeti kendisi tarafından sağlanmalıdır. Bu Batılı ve modern sistemlerde milletin egemenliği anlamına gelir. Bu görüşü savunanlar kervanında birçok din adamı yer almaktadır. Sünni azınlık Irak devletinin kuruluşundan itibaren iktidarda olmuştur. Ama Şiiiler buna rağmen demokratik

⁵⁰² İbrahim, a.g.e., 445.

⁵⁰³ Yılmaz, a.g.e, s.282.

⁵⁰⁴ Alrubeyi, a.g.m.,s.7.

ve seçimler yoluyla iktidarın başına her kim gelirse gelsin, ister Şii, Sünni, Kürt veya herhangi bir etnikten seçilirse seçilsin ona tabi olup saygı duymuştur. Bundan sonra da aynı şekilde olacaktır. Osmanlı devletinin çöküşünden sonra Şiiler İngiliz işgaline karşı mücadele ettikleri için bu duruma düşmüşlerdir. Aynı sahnenin tekrarlanmaması için Şii-ABD ilişkileri gelişmelidir."⁵⁰⁵ Tırnak içerisinde yapılan alıntı heyet tarafından ABD temsilcilerine iletilen belgede yer alan belli başlı hususlardır.

Böylece, Irak'ta bulunan bir Ayetullah'ın ABD'den yardım talep etmesi, Şii-ABD ilişkileri açısından bir başlangıç olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar, ABD o dönemde Şiilerin yardım çağırışına olumsuz yanıt verdiyse de sonrası için iki tarafın ilişkilerinin sağlam bir şekilde temelini oluşturmak açısından olumlu bir adım sayılır.

Mart 2003'te ABD, Irak'a saldırdığı sıralarda, Havza'nın başında günümüzde de bu görevini sürdüren İran kökenli, Sistan şehrinden olan, Ali Sistani bulunuyordu. Sistani'nin işgale karşı tavrı incelemeye değer önemli bir meseledir.

Sistani, işgalci güçlerini koruyan ve ABD ile daha sonra olan ilişkilerinin güçlenmesine neden olan, İşgalci güçlere karşı, Şii halkın ve Müslümanların direnmemesini gerektiren bir fetva çıkarmıştı. Bu fetva vesilesiyle, Şiilerin direnişinden ABD ve işgalci güçler kurtulmuştu. Sistani'ye göre, Necef kutsal bir şehir olduğu için kimsenin bu ilde kanı dökülmemelidir. Ayrıca Şiiler yıllardır azınlık olan Sünniler tarafından yönetiliyorlar. Bu durumun değişimi ise ancak ABD tarafından gerçekleşebilir. Irak'la Koalisyon güçleri arasında savaş devam ederken Sistani'nin, böyle bir fetva çıkardığı, iki kaynaktan doğrulanmıştır. İlki; Abdülmecit El-huyi'nin başkanı olduğu, Londra'da El-huyi Vakfı tarafından yayınlanan bir bildiriye göre; Sistani'nin, Şii halkından, işgalci gruplara karşı direniş göstermemelerini istemiştir. İkinci kaynak ise; Katar'da Bulunan ABD'nin askeri üssünde savaşın yönetildiği CENTCOM'da ABD'li subaylar tarafından verilen bir brifingdir. CENTCOM'da yapılan bu açıklamada kısacası şunlar ilan edilmiştir; "*Dün Koalisyon güçleri,*

---

⁵⁰⁵ Alrubayi, a.g.m., s.13.

*Necef şehrine yaklaşıncaya, uzun bir dönem evinde zorunlu ikamet altında tutulan büyük Ayetullah Ali Sistani, çıkardığı bir fetvaya göre, halkın Koalisyon güçleriyle çatışmaya girmemelerini istemiştir. Bu da Irak'ta bulunan rejimin sonu geldiğinin önemli göstergelerinden biridir."*⁵⁰⁶

ABD'nin Irak'ı işgali sırasında görüşünü açıklayan bir başka önemli Şii lider de Irak'taki Şii muhalefetin en büyük gruplarından biri olan, Yüksek İslami Konseyi'nin başında bulunan Muhammed Bakır El-hakim'dir. El-hakim de bir fetva yayınlarak Şii toplumundan, savaşta, ne Saddam'ın yanında ne de işgalci güçlerin yanında yer almamalarını istemiştir.⁵⁰⁷

İşgalden sonra ABD, geçici hükümet ve geçici meclisi oluşturduktan sonra bir kongre düzenleyip, bu kongrede Irak'ın yeni ve geçici anayasasının taslağını oluşturmak için bir komisyon teşkil etmek istemiştir. Fakat bu duruma karşı sert tepki gösteren Sistani, seçimlerin yapılmasında ve daha sonra halk tarafından seçilenlerin yeni anayasa taslağını hazırlamakla görevli olan komisyonu seçmesinde ısrar etmiş ve protesto yapmaları için çağrıda bulunmuştur. Şii toplumu bu çağrıya olumlu yanıt vererek Binlerce Şii seçimlerin yapılması için barışçıl protesto yürüyüşlerine katılmıştır. Sistani böylece hem ABD'ye gözdağı vermiş hem de işgal sırasında Şiilerin işgalci güçlere karşı direnmeme fetvasının karşılığını almak istemiştir. ABD ise, Irak'ta atadığı sivil yönetici Paul Bremer aracılığıyla Sistani'nin taleplerine olumlu yaklaşmış ve işgalden sonra çıkarılan fetvanın karşılığını Sistani'ye ödeye razı olmuştur.

Şii-ABD işbirliğinin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi için Ayetullah Sistani ABD yönetimiyle sürekli temasta kalmaya özen göstermektedir. 2006 yılında Sistani dönemin ABD Başkanı Bush'a iletmek üzere, Cumhurbaşkanı yardımcısı Adil Abdülmehdi'nin aracılığıyla bir mektup göndermiştir. Sistani, Bush'a gönderdiği bu mektubunda kısaca ABD'nin Iraklı Şiilerden vazgeçmemesini talep ediyordu. Buna benzer bir kaç ziyarette Abdülaziz El-hakim tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan sürekli ziyaretlerin amacı Şii-

⁵⁰⁶ Charles Kurzman, "Pro-U.S. Fatwas", *Middle East Policy*, Vol.X, No.3, Fall 2003.s.157.

⁵⁰⁷ Kurzman, *a.g.m.*, s. 158.

ABD ilişkilerini sağlam bir zemine oturtmak ve ABD ile olan işbirliği sürdürmektir.⁵⁰⁸

Osmanlı devletinin çöküşü sırasında, Şii halkı işgale karşı direnmiş ayrıca 1915 ve 1920'de çıkan devrimlerde aktif bir rol üstlenmiştir. Her ne kadar o dönemde Havza'nın başında bulunan Kazım El-yezidi, işgalcilere karşı sempati duymuş olsa da Şii toplumu işgalcileri kabullenmekte zorlanmıştır. Öncülük ettikleri direniş hareketlerinin bedelini çok ağır bir şekilde ödeyerek Iraklı Şiiler özellikle Osmanlıdan sonraki düzende çoğunluk olmalarına rağmen devletin müesseselerinden dışlanmışlardır. Şiiler 80 yıl sonra tekrar aynı hataya düşmemek için 1991'deki ayaklanmalar sırasında ABD ile yakınlaşmaya çalışmışlardır. Sürgündeki muhalefet grupları, 1991 ile 2003 yılları arasında ABD'nin öncülüğünde Irak'ın geleceğine ilişkin gerçekleştirilen bütün toplantılara aktif bir şekilde katılmışlardır. Böylece 2003 yılına geldiğinde Havza'nın başında bulunan büyük Ayetullah Sistani dâhil olmak üzere birçok siyasi Şii muhalif grup ABD ile işbirliği yapma zemini oluşturmuştur.

B. Geçiş Dönemi Yönetim Konseyinde Şiiler:

ABD ve İngiliz güçlerinin, Irak'ın işgalinden üç hafta önce 20 Mart 2003 tarihinde, Yeniden İnşa ve İnsani Yardım Bürosu (YİİYB), Emekli General Jay Garner yönetiminde kurulmuştu. YİİYB'nun görevi, Irak'a yapılan insani yardımları kontrol etmek ve yeniden yapılanmasına katkıda bulunmak ve en önemlisiyse Irak'ta meydana gelecek yönetim boşluğunu doldurmaktı. YİİYB' DE Amerikalıların yanında bazı Iraklı akademisyenler, yazarlar ve etkin isimler yer almaktaydı. Iraklıların görevi sadece Amerikalılara danışmakla sınırlıydı.⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ Alrubayi, "Almeraciylul İzam", s.8.

⁵⁰⁹ A. Cabbar, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, s. xv.

Garner'ın liderliğinde oluşan YİİYB'nin Irak'ta savaştan sonra sivil yönetimin siyasal seçenekleri yeterince netlik kazanmamıştı. Amerika'nın Irak'ta dört seçenekten birine başvurabileceği varsayılmaktaydı:⁵¹⁰

- a) Doğrudan Askeri yönetim,
- b) Koalisyon yönetimindeki sivil hükümet,
- c) Iraklılardan oluşan, Irak sivil hükümet,
- d) Iraklılardan oluşan fakat geçici nitelikli, Irak geçici hükümeti,

Garner Irak'ın işgalinden sonra doğrudan askeri yönetimden, koalisyon yönetimindeki sivil hükümetini oluşturmak istemiştir. Bu planını hayata geçirmek için de 15 Nisan 2003 tarihinde biri Nasıriye'de ve diğeri 24 Nisan 2003 tarihinde Bağdat'ta olmak üzere iki konferans düzenlemiştir. Bu toplantılarda hem yerli hem de sürgünde bulunan gruplardan oluşan geçici bir hükümetin kurulması ele alınmıştır. Fakat bu konferanslara, başta Muhammed Bakır El-hakim olmak üzere birçok farklı grup karşı çıkmıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Mayıs 2003 tarihinde 1483 sayılı kararına göre ABD'yi ve İngiltere'yi Irak'ta işgal güçleri olarak tanımış ve koalisyonla, işgal altındaki bölgeleri yasal ve yerel bir hükümet kurulana kadar yönetme hakkını vermiştir. Bunun üzerine 1 Haziran 2003 tarihinde ABD Irak'ta oluşturduğu YİİYB' sunun yerine Geçici Koalisyon Yönetimi(GKY) geçirilmiştir. GKY'in başına ise Paul Bremer getirilmiştir.⁵¹¹

ABD'nin Irak'ta geçici bir hükümetin kurulmasında başarısız olmasından dolayı ve Garner'in hedeflediği geçici Irak hükümetinin kurulmasının zor olduğunu anlayan Bremer, Iraklılardan oluşan fakat geçici nitelikli, Irak geçici hükümeti seçeneğinden Koalisyon yönetimindeki sivil hükümet oluşturma şıkına yönelmiştir.

Irak'ta işgalden sonra meydana gelebilecek yönetim boşluğunu önlemek için Aralık 2002 tarihinde Londra'da ve Şubat 2003 tarihinde Erbil'de sürgünde bulunan Iraklı muhaliflerinin geçici bir hükümet kurma girişimleri ABD'nin vetosuna takılmıştır. Bu durum ABD'nin Afganistan işgaliyle zıtlık

⁵¹⁰ A. Cabbar, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, s. xvi.

⁵¹¹ Satar Cebbar Alali, Hızır Abbas Atvan, **Al-irak: Kira li Vaz Ad-davle Vali-ilakatiha Al-mustakbeliyye**, Merkez Al-ımarat Lil Dirasat Al-stratejiyye, Abudabi, 2006, s.12.

teşkil etmekteydi. Çünkü Afganistan'da Taliban'ın devrilmesinden sonra, ülkede siyasal bir boşluk olmaması için Bonn'da hazırlanan ayrıntılı bir siyasi süreç hayata geçirilmişti.⁵¹²

Bağdat'ın düşmesiyle birlikte, eski güç yapıları da tamamen yok olmuş, hükümet tarafından sağlanan temel hizmetleri sunan birimlerin dağılması sonucu ülke bir kargaşaya sürüklenmişti. Bakanlıkların tamamı petrol bakanlığı hariç yağmalanmaktan kurtulamamıştı. Sokaklara her çeşit şiddet yayılmış, böylece ekonomik ve sosyal felaketlere neden olmuştur.

Her ne kadar GKY'nin başkanı Paul Bremer doğrudan dönemin ABD Savunma bakanı Ramsfel'de bağlı olsa da sivil yönetimi başkanı adını taşımaktaydı.

Bremer Irak'ta egemenliği ve yönetimi Iraklılara devr etmesi için birden fazla seçenekle karşı karşıya kalmıştı. Her şeyden önce Irak'ta düzenin oluşması için anayasanın oluşturulması görevlerinin başında gelmekteydi. GKY'nin hazırlayacağı bir anayasa taslağı meşru sayılamazdı, çünkü hem iç hem de dış tepkiye neden olabilirdi. GKY'ne bir yandan Iraklılar diğer yandan da BM ve Batılı ülkeler, yönetimin Iraklılara bir an evvel devredilmesinde baskı yapmaktaydılar.⁵¹³

GKY'nin kurulmasından hemen sonra Bremer birkaç önemli emir çıkarmıştır. Bu emirleri, BM'nin 1483 sayılı kararına dayanarak Irak'ta yasama, yürütme ve yargı organların yönetimi Bremer'e geçtikten sonra çıkaramaya başlamıştır. Bu emirlerin başında Irak'ın eski ordusunu dağıtması gelmekteydi. Bunun yanında diğer önemli emir ise Baas partisinin eski üyelerini hedef alan düzenlemeydi. Bu düzenlemeyi Irak'ı Baas'tan arındırma projesi olarak adlandırmaktaydı.⁵¹⁴ Bu durumu ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'daki deneyimlerinden kalan anti-Nazileştirme deyimini de anti-Baaslaştırma'ya çevirmiş ve benimsemişti.

Ama Bremer'in Baas partisini tasfiye etme yöntemi çok sert olmuş. Başta bütün bu partiye üye olanlar devletin yeni yönetiminden dışlanmıştı.

⁵¹² A. Cabbar, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, s. xvii.

⁵¹³ Alali, Atvan, **a.g.e.** s.13.

⁵¹⁴ A. Cabbar, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, s. xx.

GKY bu emrini uygularken iyi ve kötüyü ayırmaksızın Baas partisine üye olan herkesi hedef almıştır.⁵¹⁵ Böylece Irak'ın yetenekli ve zengin teknokratik kesimini oluşturan 250 bin kişiyi de yeniden yapılanma sürecinden dışlamıştır.

GKY'nin 2 sayılı emri, Askeri gücün parçalanmasını içermektedir. Ordunun parçalanma emri Irak'ı daha da sorunlu bir sürece itmiştir. Baas Partisine üye olduklarından dolayı dışlananların yanında, 385 bin kişilik düzenli ordu, Cumhuriyet Muhafızları, İçişleri Bakanlığı'nın 285 bin kişiden oluşan polis ve yerel güvenlik birimleri eklenince işsiz kalanların ve dışlananların sayıları artmıştır. Böylece ABD'nin işgalci güçlerine karşı direnişin temposu yükselmeye başlamıştır.⁵¹⁶

ABD ve İngiltere'nin güçlerine karşı hem silahlı hem de Iraklı siyasi grupların baskıları artınca 13 Haziran 2003 tarihinde içinde çeşitli kesimlerden üye barındıran Geçici Yönetim Konsey'in (GKY) kurulduğu Bremer ile BM Irak özel temsilcisi tarafından açıklanmıştır.⁵¹⁷

Şiiler uzun bir süreden sonra işgalci güçlerin himayesinde kurulan ve atama sistemiyle üyeleri seçilen GKY' de yüksek seviyede temsil edilmiştir. Toplam üye sayısı 25 kişiden oluşan GKY'nin 13 üyeliği Arap Şiilere verilmekteydi. Irak devletinin kuruluşundan beri iktidardan dışlanan Şiiler,⁵¹⁸ 9 Nisan 2003 tarihinden sonra kararlı bir biçimde Irak'ta Baas rejiminin devrilmesinden sonra yeni oluşan Irak'ın yönetiminde yer almak istediler.

Şiilerin güçlü katılımıyla GKY tarafından atanan GKY'nin görevlerini şöyle sıralayabiliriz:⁵¹⁹

- a) Geçici bakanları atamak,
- b) Irak'ın dış politikasını GKY ile beraber çizmek,
- c) Devletin bütçesini onaylamak,

⁵¹⁵ Gökhan Çetinsu, Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu Ve Türkiye, **Seta Irak Dosyası**, Rapor No.ST1-406, Nisan, 2006, s.7.

⁵¹⁶ A. Cabbar, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, s. xx.

⁵¹⁷ Alali, Atvan, **a.g.e.** s.15.

⁵¹⁸ Faleh A. Cabbar, **Al-hlic Va Al-irak Mabada Al-harip** "tedaiyat At-tağir Al-mutanakiza", Merkez Al-imarate lil Dirase Val Buhus Al-stratejiyye, Abu dabi, 2005, s.294.

⁵¹⁹ Zuheyir Kazım Abud, "Hal Kararat Meclis Al-hukum Al-intikali Kanuniye Ve Sahihe", **Ceridet Al-zman**, Sayı 1561, 20 Temmuz, 2003, s.3.

d) BM'nde ve diğer uluslar arası, bölgesel örgütlerde ve dünyadaki ülkelerde büyükelçilikleri ve Irak'ın temsilcilerini atamak.

e) En önemli görevi ve büyük tartışmaları beraberinde getiren görevi ise Irak'ın yeni anayasa taslağını hazırlamaktır.

GYK'nin başkanlık görevi çok karışık bir sistemle GYK'ye üye olan dokuz kişi yapmıştır. Bu dokuz kişi GYK'de temsil edilen en büyük dokuz grubun başkanı veya temsilcileri arasından seçilmiştir. Yaklaşık dokuz ay ömrü olan GYK'nin başkanlığını her ay seçilen dokuz kişinin biri üstlenmiştir. (Bkz. Tablo 6)

GYK'nin çıkardığı bazı kararlar Irak toplumu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunların başında 9 Nisan 2003 tarihini Irak'ta resmi tatil ve milli bir bayram ilan etmesi gelmekteydi. Bu tarih Irak halkı tarafından işgalci güçlerin Irak'ı işgal tarihi olarak görülmektedir. Bunun yanında Saddam yönetimi sırasında uygulanan medeni hukukunu yürürlükten kaldırılması kararı da sert eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle kadın haklarını savunan örgütler aile hukukunun yürürlükten kaldırılıp yerine İslami temeller üzerinde kurulan yeni aile hukukunun kurulması endişesini beraberinde getirmiştir.⁵²⁰ Daha sonra medeni hukukta yapılan değişiklikten, tepkilerden dolayı geri adım atılmak zorunda kalmıştır.

Her ne kadar Arap ligi, ABD ve bazı ülkelerin GYK'yi tanıdıysa da gerçek anlamda iktidar Irak'ta işgalci güçlerin kontrolündeydi. GYK kurulduğunda, GYK'nin GYK tarafından çıkarılan kararları veto etme yetkisine sahip olduğunu açıklamıştı. ABD, GYK'yi Irak'ta attığı adımları ve çıkardığı kararları meşrulaştırmak için kullanmaktaydı.

Ama dönüm noktası sayılabilecek olay ise, Büyük Ayetullah Sistani'nin GYK hakkındaki görüşü idi. Sistani GYK'nin hakkında herhangi bir görüş beyan etmemişti. Necef'te Ofisinden yapılan açıklamalarda Sistani'nin yeni oluşturulan GYK hakkında yorumsuz kaldığının altını çizilmiştir. Nedeni ise

⁵²⁰ “Kısim Al-buhus Va Ad-diradat, Meclis Al-hukum Al-intikali”, (Erişim):<http://www.aljazeera.net/NR/exeres/B398998F-EAEF-4BA3-AC31-E3F12205A9C3.htm>, 1 Aralık, 2008.

Sistani'nin politik olan konularla ilgilenmediği gösterilmiştir.⁵²¹ Sistani'nin bu tutumu, İngilizlerin Birinci Dünya Savaşından sonra Irak'ı işgal eden güçlere karşı ve işgalci güçleri kınayan herhangi bir fetva çıkarmayan Ayetullah Kazım Al-yezidi'nin tutumuyla büyük benzerlik taşımaktadır.

İşgalci güçler tarafından kurulan bir Konseyi açıkça desteklemek veya tanımak, Şii toplumu içinde Sistani'nin itibarının sarsılmasına neden olabilirdi. Sistani'nin Şii toplumu içindeki itibarının yüksek düzeyde tutulmasından yana olduğu için, GYK'yi açıkça desteklemekten kaçınmıştır.

GYK'nin çıkardığı en önemli yasa ise Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasasıdır. Bu yasa çıkarılmadan önce GKY; yeni ve daimi anayasa taslağını hazırlamak üzere 30 kişiden oluşan bir komisyonun kuracağını açıklamıştı. Bu komisyonun kurulmasına karşı çıkan ve hemen bir fetva çıkaran Ayetullah Sistani anayasa taslağını hazırlayacak olan komisyonun halk tarafından seçilmesinde ısrar etmiştir.⁵²² GYK'nin kurulmasında yorumsuz kalan Sistani, Anayasayı hazırlayacak komisyonun halk tarafından seçilmesinde ısrar etmesiyle politik durumlara karşımama bahanesi gerçeği yansıtmadığını ve GYK'i üstü kapalı olarak desteklediği anlamını taşımaktadır.

Anayasa taslağını hazırlayacak olan komisyonun seçimle değil atama ile oluşmasını sadece GKY'nin isteği değildi. Bu görüşü Kürtlerde savunmaktaydı.⁵²³ Ama Sistani hem Kürtlere hem de ABD'lilere gözdağı vererek Şiiler Irak'ta çoğunluğu oluşturmaktadırlar böyle hayati önem taşıyan meselelerde mutlaka Şiilerinde onayı olmalıdır diye bir mesaj göndermeye çalışmıştır. Sistani yeni Irak'taki gücünü göstererek seçimlerin bir an önce yapılması için Iraklı Şiilerden bir yürüyüş düzenlemelerini istemiştir. Sistani'nin bu talebine yüz binlerce Şii katılmıştır.⁵²⁴ Böylece GKY Sistani'nin lehine geri adım atmak zorunda kalmıştır.

⁵²¹ Hamid Al-haffaf, **An-nsus Asadire An Samahat As-seyyid As-sistani Fi Al-mesale Al-irakiyye**, Beyrut, Dar Al-muarah Al-arabi, 2007, s.266.

⁵²² Al-haffaf, **a.g.e.** s.222.

⁵²³ Faleh Abdulcebbar Vd, **Mutazadat Al-dustur, Mazak Al-distur: Nakit Va Tahlil**, Bağdat, Mahat Ad-dirast Al-stratejiye, 2006, s. 66.

⁵²⁴ Vali Nasr, **Sahvat Aş-şia: Al-siraat Dahil Al-islam Va Keyfa Setersim Mustakbal Aş-şark Al-avsat**, Çev. Sami Al-kaki, Beyrut, Dar Al-kitap Al-arabi, 2007, s. 172.

C. Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasasında Şiiler

Saddam rejiminin devrilmesinden sonra geçici olarak Irak'ın yönetimi BM kararıyla resmen koalisyon güçlerine geçmiştir. BM 23 Mayıs 2003 tarih ve 1483 sayılı kararında ABD ve İngiltere'nin güçlerini işgalci olarak nitelendirmiş ve işgalci güçlere düşen yetkilerden yararlanmasını açıklamıştır. Koalisyon güçlerinin işgalci statüsünde bulunan güçlerden elde ettiği başlıca yetkilerinden, yönetimin Iraklılara geçinceye kadar yasama, yürütme ve yargı organları koalisyon güçlerinin kontrolüne geçmiştir.⁵²⁵

GKY'nin başkanı Paul Bremer BM'den kendisine verilen yetkiye dayanarak Irak'ın yeni anayasasını hazırlamak üzere bir komisyon oluşturacağını açıklamıştır. Ancak Bremer'in bu kararı daha önce de belirttiğimiz gibi Ayetullah Sistani'nin vetosuna takılmıştır. Sistani Şiilerin Irak'ta çoğunluğu oluşturduğu için anayasa taslağını hazırlayacak komisyonun mutlaka seçimle oluşturulmasının altını çizmiştir.⁵²⁶

Anayasa taslağını hazırlayacak komisyonun oluşturma şekli Iraklıları farklı gruplara ayırmıştır. Anayasa taslağı hakkında, Yüzlerce konferans düzenlenmiş ve birçok anayasa taslağı örnekleri kamuoyuna sunulmuştur. sonunda GKY Sistani'nin baskısına dayanamayıp, son sözü atadığı ve Şiilerin yarısından fazlasını oluşturduğu GYK'ye bırakmıştır.⁵²⁷

GYK ise uzun müzakerelerden sonra geçici niteliğinde olan Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim yasasını çıkarmıştır. GKY'nin anayasa komisyonun ve hazırlanacak olan yeni anayasa taslağını GYK'ye bırakmasının ardındaki ana neden ise; Sistani GYK'yi üstü kapalı olarak tanımasını gösterebiliriz. Sistani açıkça GYK'nın oluşturulması sırasında ve sonrasında yorumsuz kaldığını açıklamıştır.⁵²⁸ Yorumsuz kalması zımnen tanıma anlamına gelir. Çünkü eğer Sistani GYK'ye karşı çıksaydı çekinmeden bu görüşünü fetva niteliğinde Şii ve Irak halkı ile paylaşırdı.

⁵²⁵ Alali, Atvan, **a.g.e.** s.12.

⁵²⁶ Kurzman, **a.g.m.**, s. 156.

⁵²⁷ Abdulcebbar Vd, **Mutazadat Al-dustur**, s.73.

⁵²⁸ Al-haffaf, **a.g.e.** s.266.

8 Mart 2004 tarihinde GYK Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim yasasını çıkarmıştır.⁵²⁹ Şiilerin hangi hususları bu Yasa çerçevesinde meşrulaştırdıklarını tek tek inceleyeceğiz. Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Yasası 62 maddeden oluşmaktaydı. Bu maddeler ise dokuz başlığa ayrılmaktaydı. Şiiler açısından önem taşıyan başlıklar ise şunları içermekteydi:

İlk iki kısım temel ilkeler ve temel hakları düzenlenmekteydi. 1. maddeden 9. maddeye kadar temel ilkeleri 10. maddeden 23. maddeye kadar temel hakları ele almıştır. Bu iki kısım konumuz alanına girmediği için üzerinde durulmayacaktır.

1. Üçüncü Kısım: Irak Geçiş Yönetimi (24.madden 29. maddeye kadar)

3. kısımda Irak Geçiş Yönetimini başlığı altında 6 maddeden oluşmaktaydı. Bu kısımda Geçiş hükümetin ne anlama geldiğini açıklamış, Irak Geçiş Yönetimi, Ulusal Meclis (Parlamento), Başkanlık Konseyi (BK), Başbakanlık dâhil Bakanlar kurulu ve yargı organından oluşmaktadır. Yasama, Yürütme ve Yargı yetkilerinin birbirinden bağımsızlığını vurgulamasına rağmen pratikte bunların hiçte birbirinden bağımsız olduğunu göremeyiz.⁵³⁰ Özellikle Saddam Hüseyin'i ve eski Baas yöneticilerini yargılamak üzere oluşturulan mahkemede yargının tarafsız olmadığını gördük. Ayrıca başbakanın girişimleri sonucu Saddam'ı yargılayan mahkeme başkanı iki defa değiştirilmiştir.⁵³¹ Bu da Şiilerin intikam duygularının tarafsız davranmak olgusu üzerine ne kadar hakim olduğunun bir göstergesiydi.

⁵²⁹ Fatrat Al-İrak Al-intikaliye: Ala Had Al-sikkin, **International Crisis Group** ICG, Tahrir Al-şark Al-avsat, Rakam Al-takrir 29, 27 Nisan, 2004, s. 22.

⁵³⁰ Irak Geçiş Yönetimi Yasasınının 24/a fıkrası, Irak Geçiş Yönetimi Yasasınının İngilizce Metni için Geçici Koalisyon Yönetiminin sitesine Bkz: <http://www.cpa-iraq.org/government/TAL.html> , 12 Nisan, 2007.

⁵³¹ “ İstikalet Reis El mahkeme El cinaye Tezid El şukuk Haval Adalet Mahkemet Saddam Hüseyin”, **İzat El sin Aduvaliye**, (Erişim) <http://arabic.cri.cn/189/2006/01/16/84@50955.htm>, 20 Haziran, 2008.

Eski yönetimin yaptıklarından çekinerek, yetkililerin ve yüksek dereceli memurların cezai eylemlerinden dolayı dokunulmazlıktan yararlanmayacakları vurgulanmaktadır.

Irak Geçiş Yönetiminin yetkileri ise 25. maddede düzenlenmektedir. 25. maddeye göre:⁵³²

Irak Geçiş Yönetimi aşağıdaki konularda özel yetki sahibidir:

(A) Dış politika ve diplomatik temsilin tespiti; uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin görüşülmesi, imzalanması ve onaylanması; dış ekonomi ve ticaret politikası ile bağımsız borçlanma politikalarının belirlenmesi;

(B) Ülke sınırlarının güvenliğini sağlamak, korumak ve güvence altına almak ile Irak'ı savunmak üzere silahlı kuvvetlerin oluşturulması ve bakımı da dahil, ulusal güvenlik politikasının belirlenip uygulanması;

(C) Mali politikanın saptanması, para basımı, gümrüklerin düzenlenmesi, Irak'taki bölge ve vilayet sınırları içinde ticari politikanın saptanması, devletin ulusal bütçesinin hazırlanması, para politikasının saptanması ve bir merkez bankasının kurulup yönetilmesi;

(D) Ağırlık ve ölçü birimlerinin düzenlenmesi ve genel bir ücret politikasının saptanması.

(E) Irak'ın, bütün bölgeler ve vilayetlerindeki halka ait doğal kaynaklarının bölge hükümetleri ve vilayet idareleriyle danışma içinde yönetilmesi, satışlarından elde edilen gelirlerin ulusal bütçe yoluyla, önceki rejim tarafından haksız bir şekilde bu gelirlerden mahrum bırakılmış bölgelere, durumlarını olumlu yönde düzeltmeye çalışmaları, ihtiyaçları ve ülkenin değişik bölgelerinin kalkınma düzeyleri itibarıyla gerekli ilgiyi de göstererek, ülke içindeki nüfus dağılımları oranına göre adil bir şekilde dağıtmak.

(F) Irak vatandaşlığı, göç ve iltica konularının düzenlenmesi ve

(G) Telekomünikasyon politikasının düzenlenmesi.

Bu kadar geniş yetkiye sahip olan Irak Geçiş Devletindeki hükümetinin çoğunluğunu Şiiler oluşturmaktadır. Şiiler yavaş yavaş isteklerini

⁵³² Irak Geçiş Yönetimi Yasasının Tam İngilizce Metni için Bkz. : <http://www.cpa-iraq.org/government/TAL.html> , 12 Nisan, 2007.

yasallaştırma eylemine geçmişler ve bunu da büyük bir ölçüde başardıklarını çıkardıkları yasalardan görebiliriz.

30 Haziran 2004 tarihine kadar aksi Geçici hükümet ve parlamento tarafından belirlenmedikçe çıkarılan bütün yasalar geçerliliğini koruyacaktı.⁵³³ Ayrıca eğer federal yasama organının çıkardığı bir yasa başka bir yargı organının yaptığı bir düzenlemeyle çelişmekteyse, federal yasama organının çıkardığı yasa uygulanacaktı. Fakat Kürdistan federe devleti bu düzenlemenin dışında tutulmuştur.⁵³⁴ Bu durum da Irak Federal Cumhuriyetinin ruhuna aykırıdır, Çünkü böyle bir düzenleme federal olmaktan çıkıp daha fazla konfederasyona yakındır. Ama Şiilerin bu düzenlemeyi kabul etmelerinin ana nedeni ise ileride kurulması düşünülen Güney federe devletinin de aynı yetkiye sahip olacağı düşüncesi yatmaktadır.

BM'nin GKY'ne tanıdığı yetkiler çerçevesinde çıkarılan yasalar, yönetmelikler, emirler ve talimatlar yasama organı tarafından yürürlükten kaldırılana kadar devam edecektir.⁵³⁵

27. maddede şu hususlar düzenlenmişti, Irak ordusunun görevi Irak'ı ve egemenliğini korumaktır. Ordu hiçbir şekilde Irak haklarına karşı kullanılmaz. Ayrıca askerler orduda görev yaptıkları sürece kesinlikle hiçbir siyasi partiye veya Irak Parlamentosuna üye olamazlar. İstihbarat teşkilatının ana görevi ise bilgi toplamaktır. Bu teşkilatın görevi ise Irak'ın Ulusal Güvenliğine tehditleri değerlendirmek ve Irak hükümetine bildirmektir. 27. maddenin son fıkrası ise Irak'ın bütün kimyasal, nükleer ve biyolojik silahların geliştirilmemesi, üretilmemesi ve kullanılmamasına ilişkin bütün uluslararası yükümlülüklerine saygı gösterir ve yerine getirir ifadesi yer almaktadır.

Saddam Hüseyin döneminde, Saddam, cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, Genelkurmay başkanlığı ve Baas partisi başkanlık görevlerini aynı anda üstlenmekteydi. Bu tablonun tekrar ortaya çıkmaması için ve diktatörlüğün önüne geçmek için 28. maddenin a fıkrasında önemli ve demokratik olan bir düzenleme yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre Ulusal

⁵³³ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 26.maddenin a fıkrası.

⁵³⁴ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 26.maddenin b fıkrası.

⁵³⁵ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 26.maddenin c fıkrası.

Meclis, Başkanlık Konseyi, Bakanlar kurulu (Başbakan dahil), hakimler ve mahkeme üyeleri hiçbir şekilde devletin yönetimi içinde başka görev üstlenemezler. Bu hususa bir istisna getirilerek Başbakan aynı zamanda Genel Kurmay başkanıdır. Çünkü askerin yönetimi askerlere değil sivillere bırakılması meselesi öngörülmüştür.⁵³⁶

2. Dördüncü Kısım: Geçiş Dönemi Yasama Yetkisi (30. maddeden 34. maddeye kadar)

Saddam dönemindeki yasama yetkisi parlamentoda değil, Devrim Yönetme Konseyindeydi (DYK). DYK Yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkilerini kontrolünde tutmaktaydı. DYK başkanlığını Saddam Hüseyin yapmaktaydı. Tipik bir diktatörlük örneğini gösteren DYK 9 Nisan 2003 tarihinden itibaren Irak'ın eski rejiminin devrilmesiyle beraber feshedilmişti.⁵³⁷

Geçici Yasaya göre yasama organı yetkileri, Yürütme ve yargı organlarından bağımsız olarak 275 üyeli⁵³⁸ Ulusal Meclis'e (parlamento) devredilmiştir. Ulusal Meclise üyeler seçim ve siyasi partiler yasalarına göre seçilecekti. Ulusal Meclis Irak halkı adına yasalar çıkarması ve üyelerinin dörtte birini kadınların oluşturması gerekiyordu.⁵³⁹ Ayrıca Ulusal Meclisin seçilmesi en erken 31 Aralık 2004 tarihinde en geç 31 Ocak 2005 tarihinde gerçekleştirilecekti.⁵⁴⁰ Böylece bu kısımda Sistani'nin ısrarla üzerinde durduğu seçimler meselesi çözülmüştü. Sistani'nin seçimlerde ısrar etmesinin nedeni, Şiilerin Irak'ta çoğunluğu oluşturması ve yeni yönetimde aktif bir rol almak istemesini gösterebiliriz. Ayrıca işgalci güçlere karşı sert tepki gösteren Sünniler seçimleri boykot edeceklerini açıklamışlardı. Sistani hem Şiilerin çoğunluk oluşturma hem de Sünnilerin yokluğunu fırsat bilerek

⁵³⁶ Böylece ordu siyasi faaliyet yapmaktan uzaklaştırılmış. Çünkü çağdaş Irak devletinin kuruluşundan beri ordu sık sık siyasi işlere karışmış,ama bu olayın asıl hedefi ise; Irak'ta Saddam'dan sonra başbakanlık görevi hep Şiilere verilmiş. Şiiler orduyu kontrol etmek için böyle bir adım atıkları tahmin ediliyor.

⁵³⁷ Ganım Cevat Vd, **Mazak Al-distur "Nakit Va Tahlil Mutazadat Al-dustur"**, Bağdat, Mahat Ad-dirast Al-stratejiye, 2006, s. 130.

⁵³⁸ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 31.maddenin a fıkrası.

⁵³⁹ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 30.maddenin c fıkrası.

⁵⁴⁰ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 30.maddenin d fıkrası.

seçimlerin yapılmasında ısrar etmesinin başlıca faktörler olduğunu söyleyebiliriz.

4. kısımda yer alan diğer hususlar ise genel olarak parlamentonun görevini sıralamaktadır. Parlamentonun görevlerinin başında gelen yetkiler ise; kendi iç tüzüğünü hazırlama, bütçeyi onaylama, bakanlar kurulu tarafından sunulan bütçenin miktarını azaltma ve arttırma, yasalar çıkarma. Hükümetin faaliyetlerini denetleme ve silahlı kuvvetlerin yurtdışında kullanma yetkisi gibi önemli ve demokratik ülkelerde bulunan yetkilere sahiptir.

3. Beşinci Kısım: Geçiş Yönetimi Yürütme Yetkisi (35.maddeden 42. maddeye kadar)

Yürütme organı Saddam ve GKY sonrası Başkanlık Konseyi (BK), Başbakan ve Bakanlar Kuruluna geçmiştir.

36. madde alışılmışın dışında bir Başkanlık Konseyinin oluşturulmasını içermektedir. BK Cumhurbaşkanı ve iki Yardımcısından oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı ve yardımcıları Parlamento tarafından seçilir. BK ülkenin egemenliğini temsil eder ve Irak'ın en yüksek yetki makamını oluşturur. Ayrıca BK kararlarını oybirliğiyle alır. BK'ne geniş yetkiler tanınmıştı. Parlamento tarafından çıkarılan herhangi bir yasayı 15 gün içinde veto etme hakkına sahiptir. Eğer parlamento 30 gün içinde tekrar veto edilen yasayı BK'ne üçte iki çoğunlukla gönderirse o zaman BK geri gönderdiği yasayı onaylamak zorundadır.⁵⁴¹ Ama Irak'ta parlamentoyu şimdilik birçok farklı siyasi grup oluşturmaktadır ve uzlaşma olmadan bir yasayı üçte iki çoğunlukla geçirmek çok zor gözükmektedir. BK gibi bir organın oluşması ne kadar demokratik olması tartışma konusu olabilir. Böyle bir adımın atılması şöyle yorumlanmaktadır. Eğer Şiiler kontrolden çıkarsa ABD diğer grupları harekete geçirerek Şiiler üzerine istediği an baskı yapabilmeyi zeminini hazırlamıştır. Bugüne kadar BK üyeleri Şii, Sünni ve Kürt olmak üzere üç ayrı

⁵⁴¹ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 37. madde.

mezhep ve etnik kökenden gelenler arasında paylaşılmaktadır. BK'in bu şekilde paylaşılması yasayla öngörülmemiş ama Irak'ın yapısı ve Iraklılar arasında uzlaşma sağlanması için böyle bir yöntemin uygulanması tercih edilmiştir. BK'nin oluşumunda Kürtlerde ısrar etmiştir. Çünkü Kürtlerin de ileride Şiiilerle sürdürdükleri işbirliği sona kadar devam etmeyebilir. Sünnilerin de işine yarayan böyle bir organın oluşması çoğulcu demokrasinin bir simgesini oluşturmuştur.

Daha sonra ele alacağımız Irak'ın daimi anayasasında ise, BK sadece bir dönem için geçerli olacaktır. Yani geçiş hükümet ile daha sonra dört yıllığına seçilen hükümet için geçerlidir.

Bakanlar kurulunun başkanlığını üstlenen başbakanın en önemli yetkilerinden biri silahlı kuvvetlerin başkumandanlığını yapmak gelir. Başbakan talimatlarını savunma bakanına ve Savunma bakanı da Başbakanın talimatlarını silahlı kuvvetlerinin generallerine iletmek suretiyle gerçekleşir. Bu duruma bir istisna ise ordunun yurtdışında kullanımı emri sadece parlamentonun çıkaracağı özel bir yasayla gerçekleşir.⁵⁴²

4. Altıncı Kısım: Federal Yargı Yetkisi(43. maddeden 47. maddeye kadar)

Bu kısımda Yargının bağımsızlığı ilkesi üzerinde özellikle vurgu yapılmıştır. Yürütme organı adalet bakanlığını hiçbir şekilde yönlendiremez. Yargının bağımsız bir biçimde yürütülmesi için Parlamento özel olarak yargı organına bütçe ayıracaktır.⁵⁴³

Federal Mahkemeler (FM), federal yasaların çıkarılmasıyla beraber oluşur. Federal yasalardan doğan anlaşmazlıklara bakmakla yükümlüdür. Bölgelerde kurulan federal mahkemeler, bölgelerde bulunan mahkeme konseylerinin başkanlarına danışarak kurulur ve hâkimleri atanırken öncelik

⁵⁴² Irak Geçiş Dönemi Yasası, 30.maddenin b fıkrası.

⁵⁴³ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 43.maddenin a fıkrası.

bölgede bulunan hâkimlerin atamalarına verilir.⁵⁴⁴ Böylece gelecekte kurulması düşünülen güney Şii federesi için de bu geçerli olacaktır.

Federal Yüksek Mahkemenin yetkisi 44. maddenin b fıkrasında şöyle açıklanmıştı:

Federal Yüksek Mahkemenin yargı yetkisi aşağıdaki gibidir:

(1) Irak Geçiş Yönetimi ile bölgesel hükümetler, valilik ve belediye idareleri ile yerel yönetimler arasındaki davalarda özgün ve özel yargılama yapmak.

(2) Bir davacının şikâyeti ya da diğer mahkemenin başvurusu üzerine, federal ya da bölgesel hükümetler, valilik veya belediye idareleri ya da yerel yönetimlerce yayınlanan bir kanun, yönetmelik veya talimatnamenin bu Kanun'a aykırı olduğuna dair iddiaların yeniden görüşülmesinde özgün ve özel yargılama yapmak.

(3) Federal Yüksek Mahkeme'nin olağan temyiz yargılaması, federal kanunla tanımlanır.

Federal Yüksek Mahkeme (FYM) toplam dokuz üyeden oluşur. Daha şimdiden bu dokuz üyelerinin çoğunluğu Şiilerden oluşma olasılığı mevcuttur. Çünkü devletin hemen hemen bütün müesseselerini ele geçirmeye çalışan Şiiler bu önemli ve hatta bazen hayati meselelerde son söze sahip olan organın çoğunluğunu elde etmeye çalışacaktır.

5. Sekizinci Kısım: Bölgeler, Valilikler, Belediyeler.(54. maddeden 58. maddeye kadar)

Bu kısımda federe devletlerin nasıl biçimleneceği hususu incelenmiştir. 53. maddede Kürdistan Bölgesel Yönetimi adı altında Kürdistan Federesi Irak'ta resmen tanınmıştır. Bu bölgenin resmi olarak bu yasada tanınması hem Kürt liderleri tarafından yapılan baskı sonucu hem de Şiilerin güneyde buna benzer bir bölge veya federe devleti oluşturma isteği, iki ana neden olarak gösterebiliriz.

⁵⁴⁴ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 43.maddenin d fıkrası.

53. maddenin c fıkrasında Kürdistan Bölgesel Yönetimine benzer Irak'ın diğer bölgelerinde en az üç ilin bir araya gelmesiyle başka federe devlet oluşturma imkânı tanımaktadır. Bu madde Bağdat ve Kerkük illerini böyle federe devletlerde yer almalarını yasaklamıştır.

54. madde ise, her bir ilin bir vali, il meclisin ve yerel belediye meclisini seçecektir. Valinin, il ve belediye meclislerinin yetkileri 56. maddenin a fıkrasında şöyle düzenlenmiştir:

Vilayet Konseyleri, federal bakanlıkların, o vilayetdeki faaliyetlere dair yıllık bakanlık planları ve bütçelerinin hazırlanması da dahil koordinasyonu hususunda federal idareye yardımcı olur. Vilayet Konseyleri, Devlet'in genel bütçesinden finanse edilir. Bu Konseyler keza, bağımsız olarak vergi ve harç koymak suretiyle gelirlerini arttırmak; Valilik idaresinin işlerini düzenlemek; tek başına ya da uluslararası ve sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklaşa il düzeyindeki projeleri başlatmak ve tamamlamak ve federal yasalara uygun olduğu kadarıyla diğer faaliyetleri götürmek yetkisine de sahiptir.

Eski Saddam rejimiyle kıyasladığımız zaman, valiler, il ve belediye meclislerinin birçok yönden yetkileri genişlemiştir. Federal yönetimi bütçeyi hazırlarken il meclisleri ilgili ilin ihtiyaçlarına göre Federal Yönetimini(FY)bilgilendirir. FY de bu bilgileri dikkate alarak bütçeyi hazırlar.⁵⁴⁵ Ayrıca il ve belediye meclisleri FY'nin bütçesinden finansa edilir. Belediye ve il meclislerin üyeleri seçim yöntemiyle belirlenir. En geç 31 Ocak 2005 tarihinde bu meclislerin ilk seçimleri yapılmalıdır.⁵⁴⁶

58. madde de Iraklılar arasındaki tartışmalı bölgelerin çözüm yöntemlerini sıralanmıştır. Tartışmalı bölgelerin statüsüne bir çözüm getirmek Iraklıları birçok gruba ayırmıştır. Çünkü tartışmalı bölgelerin başında Kerkük gelmektedir. Kürt liderleri Kerkük'ün kendileri için hayati bir mesele olduğunu defalarca açıklamışlardı. Aynı zamanda Kerkük'ün petrol zengini bir şehir olması birçok grubun hedefi haline gelmiştir. Genç Şii din adamı Muktada Sadr, Şii Türkmenler ve Şii Araplar aracılığıyla Kürtler üzerine baskı yapmaktadır. Diğer taraftan Sünni Araplar da Kerkük'ün Kürdistan Bölgesel

⁵⁴⁵ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 56.maddenin a fıkrası.

⁵⁴⁶ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 57.maddenin b fıkrası.

Yönetimine katılmasına karşı olduklarını açıklamışlardır. Bunların yanında Türkmenler de Kerkük'ün bir Türkmen şehri olduğunu savunmaktadırlar. Ama bu meseleyi çözmeye kilit rolünü Şiiler oluşturmaktadırlar. Çünkü Federal Yönetim'de ağırlıklarını ortaya koyarlarsa belki Kerkük'ten taviz vermeyebilirler. Özellikle Sistani Kerkük'ün merkeze bağlanmasını isterse Şiiler Sistani'nin isteği doğrultusunda politikalarını şekillendirmeye başlarlar.

Böylece Şiilerin aktif rol üstlenebilecekleri hususları Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasasında ele aldık. Şiiler Saddam sonrası yeni oluşan devlette bütün meselelerde son sözü söylemek kendilerinde olduğunu ima etmişlerdir. Böylece Şii teolojisinin Irak'ın yeniden şekillenmesinde ne kadar etkili olduğunu gördük. Birinci Dünya Savaşı sırasından ve sonrasında Şiiler yaptıkları hatadan ders çıkararak 2003 tarihinden sonra ağırlıklarını batı modeli demokrasiyi benimsediklerini iddia ederek koymaktadırlar.

Bütün bunlardan daha önemli olan ve Irak'ın kalıcı anayasası niteliğini taşıyan Irak'ın Kalıcı Anayasası hazırlanırken Şiilerin rolleri incelemeye değerdir. 3. alt başlıkta Irak'ın Kalıcı anayasasında Şiileri incelemeye geçelim.

Ç. Kalıcı Anayasada Şiiler :

Geçiş Dönemi Devlet Yasası, isminden de anlaşıldığı gibi geçici bir süre için hazırlanmıştı. GDDYY'yı hazırlayan komisyon ise seçimlerle değil atama yöntemiyle belirlenmişti. Bu nedenle meşru olup olmaması büyük tartışmalara neden olmuştu.

Sistani'nin ısrarı üzerine bir an önce anayasa taslağını hazırlayacak olan komisyonun üyeleri halk tarafından seçilen parlamento üyeleri tarafından belirlenmeliydi. GDDYY'nin 2. maddesinin b fıkrasında geçiş dönemini tarihleriyle tanımlamakta. Bu maddeye göre, 31 Ocak 2005'te Irak parlamento seçimleri yapılacaktı. Ayrıca seçilen parlamento Kalıcı Anayasayı hazırlayacak komisyonunu belirlemekle görevliydi. Kalıcı anayasa taslağı en geç 15 Ağustos 2005 tarihinde hazırlanmalıydı. Eğer belirlenen tarihe kadar

Kalıcı Anayasa taslağı hazırlanmazsa bir kereliğine mahsus altı ay uzatılabilirdi. Anayasa taslağı öngörülen tarihe kadar hazırlırsa, 15 Kasım 2005 tarihinde halka referanduma sunulacaktı. Eğer halk hazırlanan anayasa taslağını kabul ederse 15 Aralık 2005'te kalıcı hükümeti oluşturmak üzere yeniden parlamento seçimlerine gidilecektir.

31 Ocak 2005 tarihinde geçiş dönemi hükümetini oluşturmak üzere parlamento seçimlerine gidilmişti. 15 Şubat 2005 tarihinde seçim komisyonu sonuçları açıklamıştır. Açıklanan sonuçlara göre; şöyle bir tablo ortaya çıktı.⁵⁴⁷

1) Birleşik Irak ittifakı (Şii Koalisyonu), Oyların n % 48'ini alarak 140 sandalye kazanmıştır.

2) Kürt ittifakı (Kürtlerin Koalisyonu), oyların % 26'nı alarak 75 sandalye kazanmıştır.

3) Irak listesi (Ayad Allavi'nin listesi-laik Şii), oyların %14'nü alarak 40 sandalye kazanmıştır.

4) Irak Türkmen Cephesi 3 sandalye kazanmıştır.

5) Eski Cumhurbaşkanı Gazi Acil Alyavar'ın listesi 3 sandalye kazanmıştır.

6) Hırsyanların listesi 1 sandalye kazanmıştır.

7) kalan diğer sandalyeler farklı küçük gruplar arasında paylaşılmıştır.

Bu seçimlere Arap Sünniler katılmamışlardır. Katılmama nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1) Bazı önde gelen Sünni din adamlarının işgal güçlerinin kontrolünde yapılan seçimlerin meşru olmadığını açıklamışlardır. Böylece işgal altında bulunan bir devlette yönetimi şekillendirme çabaları da meşru değildi.⁵⁴⁸

2) Sünniler işgalden sonra işgalci güçlere karşı direnmeye başlamışlardır. Bu nedenle Sünnilerin çoğunlukla buldukları bölgeler sert

⁵⁴⁷ Al-irak: La Testacilu Ad-dstur, **İnternational Crisis Group(ICG)**, Takrir Al-şark Al-avsat, Rakam Al-takrir 42, 8 haziran, 2005, s. 2.

⁵⁴⁸ Abdulcebbar Vd, **Mazak Al-distur**, s.71.

çatışmalara sahne olmuştu. Sıcak çatışmaların bulunduğu bir bölgede seçimlerin gerçekleşmesi imkânsızdı.⁵⁴⁹

3) Paul Bremer, Irak'ta yönetimi ele geçirdikten sonra hem Baas partisine üye olanları hem eski orduya mensup elemanları devletin müesseselerinden uzaklaştırmıştır.⁵⁵⁰ Böylece işlerinden olanların sayıları da artmaya başlamış ve işsiz kalanlar ABD güçlerine karşı direnmeye başlamışlardır.

Saddam sonrası seçilen ilk parlamentonun Toplam 275 üyesinden sadece 17 üye Sünni idi. Bu üyelere farklı listelerden parlamentoya girebilmişlerdi.⁵⁵¹ GDDYY'na göre seçilen bu parlamentoya Irak'ın geleceğini belirleyecek Kalıcı Anayasa taslağını hazırlama görevi verilmişti.⁵⁵² Geçiş dönemi niteliğinde olan bu yeni parlamentonun ömrü sadece bir yıldır. Amacı ise Kalıcı Anayasayı hazırlamak ve hazırlanan anayasa taslağını referanduma sunmaktır.⁵⁵³ Eğer referanduma sunulan anayasa taslağı halk tarafından kabul edilirse tekrar parlamento seçimine gidilecek. Bu sefer seçilecek parlamento bir dönemlik yani dört yıllık olacaktır.⁵⁵⁴

31 Ocak 2005 tarihinde geçiş döneminin ikinci aşaması olan Kalıcı Anayasa taslağını kabul edecek parlamentoyu seçecekti. Sünnilerden yoksun olan yeni parlamento kurulduktan sonra 3 Mayıs 2005 tarihinde Şii lider İbrahim Al-Caferi liderliğinde Irak geçiş hükümeti kurulmuş,⁵⁵⁵ 36 bakanlıktan oluşan hükümette Sünnilere sadece beş bakanlık tahsis edilmiştir.⁵⁵⁶ Sünnilere verilen bakanlıklar ise Sünnileri temsil etmeyenlere verilmiştir. Geçici hükümetin çoğunluğu Şiilerden oluşmaktaydı. Böylece Şiiler Devletin müesseselerinin tamamını ellerine geçirmişlerdir. Şiilerin yanında seçimlerde

⁵⁴⁹ Hişam Abdülaziz, "Tesaud El mukavama Fi El müselles Es sünni El iraki: Yakus Mezak El yavum Et tali Li Vaşinton", (Erişim) <http://alarabnews.com/alshaab/GIF/27-06-2003/a33.htm>, 12 Haziran, 2008.

⁵⁵⁰ A. Cabbar, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, s. xix.

⁵⁵¹ Al-irak: La Testacilu Ad-dstur, **İnetnational Crisis Groups**, Takrir Al-şark Al-avsat, Rakam Al-takrir 42, 8 haziran, 2005, s. 2.

⁵⁵² Irak Geçiş Dönemi Yasası, 61.maddenin a fıkrası.

⁵⁵³ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 61.maddenin b fıkrası.

⁵⁵⁴ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 61.maddenin c fıkrası.

⁵⁵⁵ Tefkik Al-irak: Ameliye Desturiye Teteaser, İycaz Siyasi Havle Al-şark Al-avsat Rakam 9, **İnetnational Crisis Groups**, 26 Eylül, 2005, s. 3.

⁵⁵⁶ "Al-irak: La Testacilu Ad-dstur", **İnetnational Crisis Groups**, s. 2.

ikinci sırada gelen Kürtlerde elde ettikleri sonuçtan daha fazla yetki ve pay kazanmaya çalışmışlardır.

10 Mayıs 2005 tarihinde 55 kişiden oluşan ve Sünnilerden yoksun olan Kalıcı Anayasa taslağını hazırlayacak komisyonun kurulduğu açıklanmıştır.⁵⁵⁷ Bu komisyonun üyelerin tamamı geçiş dönemine seçilen parlamento üyelerinden seçilmişti.

55 üyeden oluşan komisyonun 46'si erkek, 9'unu kadın üyeler teşkil ediyordu. Kalıcı Anayasa taslağını hazırlamakla görevli olan komisyonu ise.⁵⁵⁸

- 1) 28 üye, Birleşik Irak ittifakı. (Şii Koalisyonu).
- 2) 15 üye, Kürt ittifakı listesine. (Kürtlerin koalisyonu).
- 3) 8 üye, Al-irakiye listesine (Ayad Allavi'nin listesi).
- 4) 1 üye, milli Rafideyin listesi.
- 5) 1 üye, Irak Türkmen Cephesine.
- 6) 2 üye, kalan diğer grupların temsilcileri.

Böylece kurulan komisyonu Şiiler istedikleri gibi yönlendirebiliyorlardı. Şiilerin yanında ikinci önemli grup ise Kürtlerdi. Kürtlerde bazı isteklerini yaslaştırmaya uğraşmışlar ve bunda da büyük ölçüde başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Şiiler, Kürtlere bazı konularda taviz vererek Kürtleri kızdırmamaya özen göstermişlerdir. Bu tavizlerin başında Kürdistan Federe Devletini anayasada tanımaları gelir.

Komisyon ilk toplantısını 24 Mayıs 2005 tarihinde gerçekleştirmiştir. Birleşik Irak ittifakından Hammam Hammudi'yi Komisyonun başkanı (Şii), Kürt ittifakından Fuat Masum (Kürt, Sünni) birinci başkan yardımcısı, Al-irakiye listesinden Adnan Al-cenabi (Sünni) ikinci başkan olarak seçilmişlerdir. Fakat Sünniler, Adnan Al-cenabi, kendilerini temsil etmediğini açıklamışlardır.⁵⁵⁹ Ayrıca geçiş hükümeti kurulduğunda Şii koalisyonuna ve Al-irakiye koalisyonuna mensup olan Sünnilere 5 bakanlık verilmişti. Fakat

⁵⁵⁷ Abdulcebbar Vd, **Mazak Al-distur**, s.71.

⁵⁵⁸ "Al-irak: La Testacilu Ad-dstur", **International Crisis Groups**,s.3.

⁵⁵⁹ "Al-irak: La Testacilu Ad-dstur", **International Crisis Groups**, s.5.

Sünniler bu kişilerin kendilerini temsil etmediklerini açıklamışlar ve bu olaya sert tepki göstermişlerdir.

Sistani, böyle bir tablonun tekrar ortaya çıkmasının zor olduğunu anlayınca Sünni Arapların bu komisyona dahil edilmelerini istemiştir. Sistani'nin yanında dönemin dışişleri bakanı Condolize Rice'ta Sünni Arapları Kalıcı Anayasa taslağı oluşturma sürecinde yer verilmesinde ısrar etmiştir.⁵⁶⁰ Sistani böyle altın bir fırsatın kaçmamasından yanaydı. Çünkü eğer komisyon Kalıcı Anayasa taslağını hazırlamakta başarısız olursa veya referandum sırasında taslak kabul edilmezse tekrar seçimlere gidilmeliydi.⁵⁶¹ Eğer tekrar seçimlere gidilseydi Sünniler kesin seçimlere katılacaktı. Böylece Şiiler komisyondaki ağırlıklarını kaybedebilirlerdi. ABD ise işgaline meşruluk kazandırmak için bir an evvel ve belirlenen tarihlerde olayların sekteye uğramadan sorunsuz bir şekilde sona ermesini istiyordu. Ayrıca batılı ülkeler Irak'ta düzenin ve istikrarın sağlanması için ABD'ye baskı yapmaktaydı. Sünni Arapların Kalıcı Anayasa taslağını oluşturma sürecine katılmaları, üstlendikleri direniş faaliyetlerinin şiddetini azaltabilirdi.

ABD, İngiltere, BM, Şiiler ve Kürtlerin büyük çabalarından sonra 15 Sünni Arap komisyona dahil edilmiş ve Komisyonun adı heyet olarak değiştirilmiştir. Yapılan son değişiklikten sonra Kalıcı Anayasa taslağını hazırlayacak olan heyetin üye sayıları 71'e çıkmıştır. Heyetin değişiklikten sonraki durumunu şöyle sıralayabiliriz:⁵⁶²

- 1) 28 üye, Birleşik Irak ittifakına. (Şii Koalisyonu).
- 2) 15 üye, Kürt ittifakına. (Kürtlerin koalisyonu).
- 3) 15 üye, Sünni Araplardan oluşmaktaydı. Bunlardan sadece ikisi geçiş dönemi parlamentoya seçilmişlerdi.
- 4) 8 üye, Al-irakiye listesine (Ayad Allavi'nin listesi).
- 5) 5 üye, Irak'ta bulunan farklı azınlıklardan oluşmaktaydı.

⁵⁶⁰ "Al-irak: La Testacilu Ad-dstur", **International Crisis Groups**, s. 4.

⁵⁶¹ Irak Geçiş Dönemi Yasası, 61.maddenin c fıkrası.

⁵⁶² Abdulcebbar Vd, **Mazak Al-distur**, s.72-73.

Her ne kadar heyete yeni üyeler katıldıysa da, Şiilerin ve Kürtlerin ağırlıkları göze çarpacak bir şekilde hissedilmiştir. Ama en fazla tabi ki Şiilerin ağırlığı kendini açıkça göstermekteydi. Kulislerde heyetteki üyeler arasında gerçekleşen tartışmalar medyaya sızmaya başlamıştı. Tartışmaların istemeyerekte olsa medyaya sızması şeffaflık ilkesi açısından olumlu sayılır.

15 Sünni Arap'ın katılımıyla heyetin işi daha da karmaşık bir hal almıştır. Çünkü Sünnilerin istekleri göz ardı edilmiştir. Bu yüzden Kalıcı Anayasa taslağı gecikmeli olarak 28 ağustos 2005 tarihinde geçici parlamento tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra 13 Eylül 2005 tarihinde kabul edilen taslak üzerinde Sünni Arapların ve ABD'nin baskısı sonucu bazı küçük değişiklikler yapılmıştır. Böylece ortaya sadece Şiilerin ve Kürtlerin anlaştıkları konular üzerinde mutabakata varılmıştır.⁵⁶³ Kalıcı Anayasa taslağı Sünnileri görmezden gelip istekleri göz önünde bulundurulmamıştır. Sonuç olarak, 31 Ocak 2005 seçimlerinde galip gelenlerin talepleri Irak'ın Kalıcı Anayasasında sıralanmıştı.

Kalıcı Anayasa taslağı en geç 15 Ağustos 2005 tarihinde hazırlanmalıydı. Ama taslağın hazırlanması belirlenen süreye yetiştirilmemiştir. Geçiş Dönemi Devlet Yasasınının 61. maddesinin f fıkrasına göre, eğer 15 Ağustosa kadar taslak hazırlanmazsa, 1 Ağustos 2005 tarihinde taslağı hazırlamakla görevli olan heyetin talebi üzerine parlamento başkanından taslağı hazırlama süresini 6 ay uzatabilme imkânı tanımaktadır. Ama 1 Ağustosta böyle bir talebin gerçekleşmemesine rağmen yasal olmayan bir şekilde iki hafta uzatılmıştır. Hatta 13 Eylülde taslak üzerinde bazı değişiklik bile yapılmıştır. Bütün bu yasal olmayan ve demokrasinin ruhuna aykırı eylemler karşısında, kendisini demokrasinin savunucusu olarak dünyaya tanıtan Sistani sessiz kalmıştı. Sistani'nin sessiz kalması, bu durumdan memnun olduğu anlamına gelmektedir.

28 Ağustos 2005 tarihinde tamamlanan ve parlamentoya sunulan Kalıcı Anayasa Taslağı⁵⁶⁴ bütün sorunları çözmemişti. Tam tersine gelecek için birçok sorunun temelini atmıştı. Böyle sorunlu bir taslağın

⁵⁶³ “Tefkik Al-irak: Ameliye Desturiye Teteaser”, *İycaz Siyasi Havle Al-şark Al-avsat*, s. 4.

⁵⁶⁴ “Tefkik Al-irak: Ameliye Desturiye Teteaser”, *İycaz Siyasi Havle Al-şark Al-avsat*, s. 5.

hazırlanmasında Şiilerin sonsuz istekleri ve her şeyi ellerinde bulundurmak heveslerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Kalıcı Anayasa Taslağında Şiilerin talepleri üzerine düzenlenen bazı maddelerden dolayı çıkabilecek sorunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Yasama organı iki meclisten oluşacağı konusu üzerinde anlaşılmıştı. Birincisi Parlamento, ikincisi ise Birlik meclisi (Almeclis Al-ittihadi) .⁵⁶⁵ Birlik meclisi şimdiye kadar kurulmamıştır. Daha sonra yasayla düzenleneceği üzerinde mutabakata varılmıştı. Böyle bir meclisin kurulmasında Şiilerin çoğunluk oluşturdukları için aktif bir rol üstlenebileceklerdir. Bu da Sünnilerin tepkisine yol açabilir. Hatta Kürtlerde meclisin oluşumu sırasında Şiilerle karşı karşıya gelebilirler.

b) Cumhuriyetçi, federal ve parlamenter demokrasi sistemi, Irak'ın yönetim şekli olarak Kalıcı Anayasada belirlenmiştir. Bugüne kadar Irak'ta, Kürdistan federe devleti hariç başka bir federe devlet oluşmamıştır. Buna karşılık başka federe devletlerin nasıl oluşacağı şekli düzenlenmemiştir. Sadece en az iki il birleşerek parlamentonun basit çoğunluğu ile ve ilgili illerin referandum sonucu elde edilen çoğunlukla gerçekleşebilir. Bu federe devletlerin oluşmasından sonra yetkilerinin ne olacağı yasayla düzenlenecektir. Bu da gelecekte Şiilere karşı hem Sünni Arapların hem de Kürtlerin blok oluşturmasına neden olabilir.

Arap anayasalarında uzman Nathan Brown Şiilerin birçok hassas ve hayati meselelerin daha sonra yasayla düzenlemek istemelerinin nedenini şöyle yorumlamaktadır: *“Şiiler gelecekte yasama organının çoğunluğunu oluşturacaklarını düşünerek birçok düzenlemenin daha sonra yasayla şekillenmesinde ısrar etmelerini söyleyebiliriz”*.⁵⁶⁶

c) Kalıcı Anayasa'da, illere birçok yetki tanınmıştır. Bağdat ili hariç herhangi bir il, mevcut veya yeni oluşabilecek federe devletlere katılabilme imkânı tanınmaktadır. İl meclislerine birçok yetki tanınmaktadır. Ama en önemlileri, yerel polis güçlerini oluşturmak ve federal devlete bütçeyi hazırlarken yardımcı olmak gelir.

⁵⁶⁵ Abdulcebbar Vd, **Mazak Al-distur**, s.85.

⁵⁶⁶ Abdulcebbar Vd, **Mazak Al-distur**, s.80.

Yerel polis güçlerin oluşumunda illere bu yetkilerin tanınması, yine Şiilerin isteği doğrultusunda düzenlenmişti. Çünkü yaklaşık Bağdat dahil 10 ilde Şiiler yerel polis güçlerini Şiilerden oluşturma imkânını elde etmiş olacaklar.

d) Vergi ve devletin gelirlerini dağıtma sorununun başlıca meselelerden biridir. Gelirlerin dağıtımı ve vergilerin düzenlenmesi netlik kazanmamıştır.⁵⁶⁷ Bugün bile doğal gaz ve petrol yasasını çıkarmakta taraflar arasında uzlaşma sağlanmış değildir. Birçok defa Doğal gaz ve petrol yasasının onaylanması şiddetli anlaşmazlıklardan dolayı ertelenmiştir. Bunun yanında vergi yasası da daha çıkarılmamıştır. Bu iki önemli konunun çözülmesi zaman alabilir. Çünkü Şiiler, Sünni Araplar ve Kürtler bu yasalar düzenlenirken en fazla pay almak için var güçleriyle mücadele edecekler. Iraklıların dışında ABD'lilerde bu yasadan yararlanmak istiyorlar. ABD'nin çıkarına ters düşen hiçbir düzenlemenin yapılması söz konusu bile olamaz.

Ayrıca Anayasanın kabul sürecindeki acelecilik iki olumsuz sonuç doğurmuştur. Birincisi, anayasa metni bütün taraflar arasında(özellikle Sünni Arapların dışlanması) tam bir uzlaşma sağlanmadan bitirilmiştir. ABD'nin o dönemin Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad bir son dakika müdahalesiyle Sünni Arapların anayasayla ilgili kaygılarını gidermeye çalışmış ve kısmi bir uzlaşma sağlayabilmiştir.⁵⁶⁸ Ancak referandum sonuçları, Sünni Arapların anayasayı büyük oranda reddettiklerini göstermektedir.

İkincisi, anayasa metni eksik kalmıştır. Federalizmin sınırları gibi hayati konulardaki anayasa maddelerinin ayrıntıları 15 Aralık 2005 seçimlerinden sonra oluşan meclise bırakılmıştır. Yeni mecliste bu konular büyük anlaşmazlıklara sebep olabilir. Toplam 50 madde kadar olan bu hayati konular basit kanun düzenlemeleri şeklinde yapılacak, bunlarla ilgili kararlar Şii ve Kürt ağırlıklı bir mecliste basit çoğunlukla alınacaktır.⁵⁶⁹ Örneğin, federasyon konseyi, başkan yardımcıları, yüksek yargı konseyi, federal yüksek mahkeme, bölgelerin kurulması, vergi gelirlerinin, petrolün ve gazın

⁵⁶⁷ Kalıcı Anayasanın 104.maddesi.

⁵⁶⁸ Abdulcebbar Vd, **Mazak Al-distur**, s. 141.

⁵⁶⁹ Abdulcebbar Vd, **Mazak Al-distur**, s.156.

nasıl paylaşılacağı gibi meseleler hala Şii lehine düzenleneceği endişesi devam etmektedir.

Anayasanın başka bir özelliği de siyasi sistem ile ilgilidir. Anayasa ile belirlenen sistem geniş bir âdem-i merkeziyet ve gevşek bir federasyon modelidir. Buna göre, bir ya da birkaç eyalet bir araya gelerek bölgeler kurabilecek; bu bölgeler yüksek derecede bir otonomiye sahip olacaklardır.⁵⁷⁰ Merkeze sadece savunma, dış politika, maliye ve gümrük politikası bırakılmıştır. Genel sağlık, genel eğitim, altyapı yatırımları, çevre ve gümrüklerin idaresi ile ilgili yetkiler ise merkez ile bölgeler arasında paylaşılacaktır. Bölgeler merkezin özel yetkileri içerisinde sayılmayan bütün alanlara kendileri hükmedecek; kendi anayasaları, yargı ve bütçe yetkileri olacaktır. Bölgeler kendi iç güvenliğinden sorumlu olacak, polis ve bölgesel güvenlik güçlerini kendileri kuracaklardır. Ayrıca bölgeler, merkezin özel yetkileri içerisinde sayılmayan konularda federal yasalar kendi bölgesel yasalarıyla çelişiyorsa, bunları değiştirmek hakkına sahip olacaklardır. Yetkinin paylaşıldığı konularda yaşanacak bir anlaşmazlıkta ise öncelik bölgesel yasaya verilecektir.⁵⁷¹

Yeni anayasada sadece eksiklikler değil, tarafların memnuniyetsizliklerini arttıran ihtilafli meseleler de bulunmaktadır. Özellikle sürgün yıllarını İran'da geçirmiş ve İran'la yakın ilişkileri olan Şii Arap grupların, çoğunlukta oldukları güneydeki dokuz eyalette federal bölge kurma planlarını anayasa taslağına bu isteklerine yönelik maddeler koydurmaları endişe vericidir. Sünni Arapları temsil eden partiler, bu durumun Irak'ı parçalayacağını ve kendilerinin merkezî Irak'ta, petrol yoksunu, şiddet yüklü, istikrarsız ve fakir bir devletçiğe hapsolünacaklarını düşünmektedirler. Petrol gelirlerinin paylaşılması meselesi Sünni Arapların endişelerini arttıran ikinci husustur. Sünni Araplar, anayasa taslağında belirsizlikler içeren ilgili

⁵⁷⁰ Kalıcı Anayasamın 115.maddesi.

⁵⁷¹ Kalıcı Anayasamın 118.maddenin 2. fıkrası.

maddelerin kendilerini petrolden mahrum bırakmak için yazıldığını öne sürmektedirler.⁵⁷²

Referanduma sunulmak üzere hazırlanan Kalıcı Anayasa taslağı birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız hususlar hala köklü çözümler beklemektedir.

Kalıcı Anayasa taslağı yukarıdaki haliyle 15 Ekim 2005 tarihinde referanduma sunulmuştur. Referandum sonucu halkın çoğunluğu tarafından kabul edildiği ilan edilmiştir. Fakat Sünnilerin buldukları illerde az farkla taslak retten kurtulmuştur. Hatta Sünni Arapların birçoğu referandumun sonuçlarıyla oynandığını iddia etmişlerdir.

15 Ekim 2005 tarihinde kalıcı anayasa taslağı referanduma sunulduktan sonra halkın %78 evet oyu ile kabul edilmiştir.⁵⁷³ Kabul edilen anayasa 144 maddeden oluşmaktadır. Halkın çoğunluğu tarafından kabul edilen Kalıcı Anayasa şöyle sıralanmaktadır

1) birinci kısım, Genel Esaslar: bu kısım 13 maddeden oluşur.

2) ikinci kısım, hak ve özgürlükler olmak üzere iki bölümden oluşur.

3) üçüncü kısım, Federal makamları başlığı altında üç bölümden oluşur. Federal makamlar, Sırasıyla, yasama, yürütme, yargı bağımsız organlar olmak üzere dört ayrı bölümde ele alınmıştır.

4) dördüncü kısım, bu kısımda Federal yönetimin yetkileri düzenlenmiştir.

5) besinci kısım, bölgesel makamlarının yetki alanlarını ele almıştır. Bu kısım dört bölümden oluşur. Bölümlerde sırasıyla şunlar düzenlenmiştir. Bölgeler, herhangi bir bölgede yer almayan vilayet, başkent ve yerel yönetimler yer almaktadır.

6) altıncı kısım, sonuç ve geçiş hükümleri başlığı altında iki bölümden oluşur. Birinci bölümde sonuç hükümleri ve ikinci bölümde ise geçiş hükümlerini içermektedir.

⁵⁷² Hişam Akravi, “Va Ahiren Edreket Şehreyar Enne El fidraliye Nime Lil Şia Yzen”, (Erişim): <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=42939>, 14 Haziran, 2008.

⁵⁷³ Adnan Hüseyin, “Destur Nisif Cayid Nisif Syii”, Alşark Alvasat, sayı 9832, 29 october, 2005, s. 4, (Erişim): <http://www.aawsat.com/leader.asp?section=3&article=330676&issueno=9832>, 20 Haziran, 2008.

Bu bölümün birinci ana başlığı altında Şiilerin Irak'ın yeniden yapılandırılmasında elde ettikleri avantajlarını inceledik, ikinci ana başlık altında Arap körfez ülkeleri üzerindeki olası siyasal etkileri incelemeye geçelim.

II. 9 NİSAN 2003 TARİHİNDEN SONRA IRAKLI ŞİİLERİN ELDE ETTİKLERİ YENİ KAZANIMLARININ ARAP KÖRFEZİ ŞİİLER ÜZERİNDEKİ OLASI SİYASAL ETKİLERİ

2003 yılında ABD'nin Irak devletini işgali, genel olarak Ortadoğu ve özel olarak körfez ülkelerini derinden etkilemiştir. Irak'ta Baas iktidarının devrilmesini Ortadoğu'daki demokratik olmayan rejimler açık bir şekilde tehdit olarak algılamıştır. Aynı zamanda ABD diktatörlükle yönetilen rejimlere eğer ABD'nin çıkarları doğrultusunda politika izlemezseniz sizleri de Saddam rejimi gibi devirmekten kaçınmayız mesajını vermektedir.⁵⁷⁴

Irak'ta rejim değişikliği, Irak halkı tarafından iç nedenlerden dolayı meydana gelmemiştir. Bu rejim değişikliği dünyada süper güç olan ABD tarafından gerçekleştiği için körfez ülkelerini yöneten rejimleri endişelendirmiştir.⁵⁷⁵ Özellikle ABD'nin kalbinde 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen saldırılardan sonra ABD -Arap körfez ülkeleri ilişkilerinin sarsılmasına neden olmuştur.

Irak'ta oluşacak yeni rejim büyük bir olasılıkla ekonomik ve askeri bakımdan zayıf bir ülke olacak. Ama buna karşılık hem siyasi hem de kültürel bakımdan bölge ülkeleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilir.⁵⁷⁶ Körfez ülkeleri arasındaki konumu itibariyle körfezin kaderini belirlemekte Irak belirli bir rol üstlenecektir.

⁵⁷⁴ Martin Durham, "The American Right and the Iraq War", **The Political Quarterly**, Blackwell publishing, Oxford, 2004, s.258.

⁵⁷⁵ Fathi Al-ufayfi, **Amerika Fil Al-halic: Sukut Al-iklimiyye Va Al-mutakbalat Al-bedile**, Mtaabi Al-ahram Al-ticariyye, Merkez Al-ahram Liltarcame Va Al-naşr, Kahire, 2005, s.100.

⁵⁷⁶ Faleh A. Cabbar, Al-hlic Va Al-irak Mabada Al-harip "tedaiyat At-tağir Al-mutanakiza", **Al-halic: Thadiyat Al-msutakbal**, Merkez Al-imarate lil Dirase Val Buhus Al-stratejiyye, Abu dabi, 2005, s.303.

Irak ve körfez ülkeleri arasındaki ilişkiler 20. yüzyıl boyunca hep gerginliklere sahne olmuştur. Bu gerginlikler Osmanlı döneminden başlayarak çağdaş Irak devleti kurulana kadar sürmüştür. 1921 yılında Irak 1933 yılında ise Suudi Arabistan ve daha sonra 1970 yılına kadar diğer Arap körfez ülkeleri bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Arap körfez ülkelerinin kurulmasından önce Osmanlı döneminde bu bölge tek din tek kültür çatısı altında birleşmiş görünse de aralarında bazı anlaşmazlıklar vardı.⁵⁷⁷ Örneğin 1802 yılında bugünkü Suudi Arabistan topraklarında bulunan Vehhabilerin Şiiilere karşı Kербela'ya düzenledikleri saldırıyı örnek olarak verebiliriz.

Çağdaş Irak devletinin kuruluşu sırasında ve öncesinde Irak toprakları İngilizlerin işgali altındaydı. İngilizlerin çıkarı doğrultusunda Irak'ta krallık sistemi benimsenmiştir. Buna karşılık Suudi Arabistan kurulduğunda toprakları işgalci güçler tarafından işgal edilmemişti. Suudi Arabistan Suud ailesi tarafından liberal olmayan ve Vehhabiler ile yapılan işbirliği temeli üzerine inşa edilmiştir. Diğer körfez ülkelerinin de kuruluşları Suudi Arabistan'da olduğu örneği tam olarak yansıtmazsa da büyük benzerlikler taşımaktadır. Irak, Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkelerinde oluşan sistemlerde farklı farklı politikalar benimsenmiştir.⁵⁷⁸ Bu farklılıklar çıkarların çatışmasına neden olmuştur. Özellikle Irak'ta benimsenen Arap milliyetçiliği, komünizm ve sosyal akımların etkileri kısa sürede körfez ülkelerine özellikle Suudi Arabistan'a sıçramıştır. Böylece Irak devletinin kuruluşundan itibaren körfez ülkelerine ve özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn'e açık bir şekilde tehdit oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Farklı politikaların ve oluşan yeni sistemlerin çıkar çatışmalarının yanında Irak ile körfez ülkeleri arasında bir diğer sorun ise sınır sorunlarıdır. Irak özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt ile bazı sınır sorunları yaşamaktadır.

⁵⁷⁷ Juan Cole, "The United States Shi'ite Religious Factions In Post-Ba'thist Iraq", **Middle East Journal**, volume 57, No.4, Autumn, 2003, s.4.

⁵⁷⁸ Christopher M. Blanchard, "The İslamic Traditions Of Wahhabism And Salafiyya", **CRS Report For Congress**, Congressional Research Service, The Library Of Congress, January 24, 2008, s.4.

Hatta 1990 yılında Kuveyt'in Saddam tarafından işgal edilmesinden sonra, Irak, Irak-Kuweyt sınırını tanımadığını açıklamıştı.⁵⁷⁹

Irak ile körfez ülkeler arasında bir başka önemli sorun ise, Irak'ta çoğunlukla bulunan Şiilerdir. Iraklı Şiiler Saddam'ın devrilmesinden sonra Irak'ta iktidarı ele geçirmişler. Arap körfez ülkelerini derinden etkileyen ve cesaretlendiren Iraklı Şiilerin bu yeni konumu artık Ortadoğu'da genel olarak ve körfez ülkeleri için de özel olarak bir tehdit unsuru haline gelmiştir.

Irak Ortadoğu bölgesinde ve Basra körfezinde her dönem kilit nokta olmuştur. 1980 yılında İran İslami devriminin yayılmasına engel olması için İran ile sekiz yıl savaşmıştır. Arap körfez ülkeleri sadece sekiz yıl Irak'ın yanında yer almışlar. Bu kısa süren yakınlaşmanın nedeni ise İran'ının açık bir şekilde özellikle Suudi Arabistan ile Bahreyn'i tehdit etmesinde yatmaktadır.⁵⁸⁰

2003 yılından itibaren Arap körfezinde bir Şii Hilal'ından söz edilmeye başlanmıştır. Bu Hilal'in Irak merkezli olacağına altı önemli çizilmiştir. Büveyhoğulları ve Safevilerden sonra tarihte ilk kez bir Arap ülkesi olan Irak, Şiilerin hâkimiyetine geçmiştir. Irak dünyadaki ve körfez'deki Şiilerin merkez eksenini olarak ortaya çıkmıştır. Irak'ta meydana gelen bu yeni oluşumla ilgili argümanlara Şii Hilali teorisi adı verilmektedir. Ayrıca bu Şii Hilal'i kavramı yeni bir kavram değil, İran devriminden sonra ABD ve bölge ülkelerinde kullanılmaktaydı. Iraklı Şiiler Irak hükümeti'nin başına geldiklerinde, Ortadoğu'daki birçok devlet, Arap dünyasındaki Şiilerin, özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn gibi Şii'nin yaşadığı Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinin iç güvenlikleri açısından dramatik bir yayılma etkisi yaratacaklarını öngörmüşlerdir.⁵⁸¹ Bunun yanında körfez ülkeleri dünya petrolünün üçte ikisine sahiptir. Arap Körfezi ülkelerde petrolün bulunduğu

⁵⁷⁹ Zafir Muhammed Al-acmi, **Emn Al-halic Al-arabi: Tatavurahu Va İşkalyatehu Min Menzur Al-ilakat Al-iklimiyye Va Ad-davliye**, Beyrut, Merkez Ad-dirasat Al-vahde Al-arabiye, 2006, s.597.

⁵⁸⁰ Nusrat Abdullah Albesteki, **Emn Al-halic: Min ğazu Al-kuveyit İla ğazu Al-irak(1981-2002)**, Al-müessesse Al-arabiye lil dirasat Va An-naşr, Beyrut, 2003, s.69.

⁵⁸¹ Josef A. Kechichian, "Democratization In Gulf Monarchies: A new Challenge To The GCC", **Middle East Policy**, Vol. XI, No.4, Winter, 2004, s.35.

bölgelerde genellikle Şiilerin çoğunluk oluşturdukları bölgelerdir.⁵⁸² Bu yüzden Şiilerin yükselişi sadece körfez ülkelerinin iç güvenliklerini etkilemekte kalmaz aynı zamanda bölgenin petrol arzının geleceği açısından da geniş etkilere sahiptir.⁵⁸³

Iraklı Şiilerin içinde en büyük etkiye sahip olan grup, Şii dinci gruptur. Şii dinci grubun Irak'ta büyük bir nüfuzla sahip olması, Irak'ın yasama organının Şii ideolojisinin kontrolüne geçmesini sağlar.⁵⁸⁴ Bu bölümün ilk ana başlığında detaylı bir şekilde Şiilerin yasama yöntemiyle çıkarabilecekleri birçok yasa olduğunun altı çizilmiştir. Böylece Şii din adamlarının yükselişi Irak'ta Şii kültürünü yayılmasına neden olur. Şii kültürü içinde dini birçok eylemleri barındırır. Bu durum ise mutlaka Sünnilerin tepkilerine neden olacaktır. Gerçekten Sünniler bu tepkilerini çeşitli yöntemlerle ortaya koymaktadır. Sonuçta Irak'ta bugün olduğu gibi bir mezhepsel çatışmanın daha fazla devam edeceği sinyalini vermektedir.⁵⁸⁵ Bugün Irak'ta en büyük sorun haline gelen mezhepsel ayrımcılığın ve çatışmanın nedeni Şii dinci grubun yükselişinde yatmaktadır. Bu mezhepsel çatışma Suudi Arabistan, Bahreyn ve Kuveyt gibi birçok Şii toplumu içinde bulunduran Arap ülkelerine de sıçrama ihtimali yüksektir.

Iraklı Şiiler körfez ülkelerinde bulunan Şiileri çeşitli yöntemlere başvurarak kışkırtmaya başlamıştır. Bunların başında, Ncef ve Kerbela'da bulunan kutsal şehirlerde gerçekleşen dini törenlerdir. Saddam rejiminin devrilmesinin hemen ardından Aşure töreni iki milyona yakın Şii'nin katılımıyla gerçekleşmiştir. Irak'ta daha önce yasaklanan bu törenler, birçok körfez ülkelerinde de yasaklıydı. Örneğin Suudi Arabistan, Şiilerin fazla baskısına dayanamadığı için bu tip törenlerin kısıtlı da olsa gerçekleştirilmesine izin vermiştir.⁵⁸⁶

⁵⁸² Mohammed Ayoob, "The Middle East In 2025: Implications For U.S. Policy", **Middle East Policy**, Vol. XIII, No. 2, Summer, 2006, s.153.

⁵⁸³ El-Marashi, **a.g.m.** s. 8.

⁵⁸⁴ Alali, Atvan, **a.g.e.** s.57.

⁵⁸⁵ Thomas A. Mattair, "Exiting İraq: Competing Strategies", **Middle East Policy**, Vol. XIII, No.1, Spring, 2006, s. 75.

⁵⁸⁶ Nasr, **Sahvat Aş-şia**, s.168.

Her ne kadar bugün Ayetullah Sistani görünüşte din adamının politikayla uğraşmasından yana olmadığını vurgulasa da gerçekler ve pratikteki eylemler bunun tersini göstermektedir. Birçok Şii din adamı milletvekili olarak parlamentoya seçilmiştir. Buna ek olarak ta Sistani kendisi bile genelde siyasi meselelerde son noktayı koymaktadır. Örneğin anayasayı hazırlayacak olan komisyonun halk tarafından seçilmesinde ısrar etmesi ve ilk seçimlerde Şii koalisyonun listesini desteklediğini çıkardığı iki ayrı fetvayla açıklamıştı.⁵⁸⁷

2003 yılından önce Şiiler için kutsal sayılan şehirler Necef ve Kerbela Osmanlı döneminden beri eski canlılığını kaybetmişti. İran İslami devriminden sonra İran'da Necef'e alternatif olarak Kum şehri Şiiler için bir dini ve siyasi merkez haline getirilmeye çalışılmıştır.⁵⁸⁸ 9 Nisan 2003 tarihinden sonra Bağdat'ta iktidarı ele geçiren Şiiler Necef'i eski canlılığına kavuşturmaya yönelik çalışmalara başlamışlardır. Kutsal Necef şehri eski dini otoritesine kavuşursa dünyadaki Şiilerin merkezi haline gelebilir. Necef'in eski gücüne kavuşması durumunda dünyadaki bütün Şiilerin başvurabileceği tek dini otorite konumuna gelmesi muhtemeldir.

Dünyada bugün Sistani'nin birçok mukallidi* bulunmaktadır. Yani dini ve siyasi sorunlarda Şiilerin birçoğu Sistani'ya başvurmaktadır. Ayrıca Sistani'yi merciye olarak kabul eden Şiiler kazandıkları paraların beşte birini (humus**) Sistani'ye vermektedirler. Böylece Sistani'nin hem fetvaları aracılığıyla siyasi otoritesini kabul ettirmektedir, hem de devletten bağımsız olarak humusdan elde edilen gelirler sayesinde maddi durumunun çok iyi olmasını sağlamaktadır. Böylece Körfez Şiilerinden hem maddi yardım alınmakta hem de çıkarılan fetvalar aracılığıyla üstü kapalı bir şekilde ilgili

⁵⁸⁷ Al-haffaf, a.g.e.,s.31.

⁵⁸⁸ Mehran Kamrava, "Iranian Shiism Under Debate", **Middle East Policy**, Vol. X, No.2, Summer, 2003, s.106.

* Mukallid: Şiilerin dini meselelerde hayatta bulunması gereken bir Şii din adamına başvurmalıdır. Bu Şii din adamının fetva çıkarabilecek kapasitede olmalı. Dini meselelerin yanında Şiiler kazandıkları paralarının beşte birini dini meselelerde başvurdukları Şii din adamına vermeleri gerekir. Din adamının fetvalarına başvuranlar ve kazandıklarının beşte birini Şii din adamına teslim edenlere ilgili Şii din adamının Muakllidi denilmektedir.

** Humus: Şiiler kazandıkları paranın beşte birini Şii din adamına ödemektedirler. Bu ödeme sistemine ise Arapçada beşte bir anlamına gelen Humus denilmektedir.

Ülkelerin içişlerine karışılmaktadır. Bu iki olay Şiileri açık bir biçimde kışkırtmaya yönlendiriyor.⁵⁸⁹ 2005 yılında Suudi Arabistan'da belediye seçimleri yapılmıştır. Sistani bu seçimlere Şiilerin katılmalarını istemiş, bunun zerine Suudi Arabistanlı Şiiler çok yüksek oranla seçime katılmışlardır.⁵⁹⁰ Bu da Sistani'nin körfez Şiileri arasındaki ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Bu tür göstergeler Arap körfez lkelerinin Irak'ta Şiilerin yükselişinden endişe duymakta ne kadar haklı olduklarını ispatlamaktadır.

A. Suudi Arabistan :

Irak'ta Şiilerin yükselmesinden etkilenebilecek en büyük Arap körfez lkesi Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan yüzölçümü ve nüfusu açısından İran ve Irak'la birlikte Körfez'in en büyük ülkelerinden biridir. Nüfusunun yaklaşık onda birini Şiiler oluşturmaktadır.⁵⁹¹ Şiiler genelde petrol zengini bölgelerde yaşamaktadırlar. Bu yüzden Şiilerin buldukları illerde çıkabilecek herhangi bir olay Suudi Arabistan'ının petrol ihracatını olumsuz yönde etkiler.⁵⁹²

1979 yılından itibaren Suudi Arabistanlı Şiiler, İran İslami devriminden cesaret alarak siyasi faaliyetlerine aktif bir şekilde başlamışlardır. İlk olarak Şii reform hareketi adını alan Şii muhalefet faaliyetlerine ılımlı bir şekilde başlamıştır. Daha sonra Humeyni'nin kışkırtmasıyla bu örgütün adı İslami devrimci örgüt olarak değişmiştir. Örgütün lideri ise Hasan Al-saffar 'dı. İslami devrimci örgütün amacı Doğu bölgesinde bulunan Şiilerin yönetimi değiştirme eylemine gitmekti.⁵⁹³ Fakat diğer Arap körfez ülkelerinde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da Humeyni'nin devrimi ihraç politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

⁵⁸⁹ Al-saffar, **a.g.e.**, s.160.

⁵⁹⁰ Meyi Yamani, "Al-intihabat As-sudiyye Al-belebiyye Nakisa Va ġayr Dimokratiye", **Al-muşahid As-siyasi**, 10. yıl, Sayı 470, 13-19 Mart, 2005, s.11.

⁵⁹¹ Arif Keskin, "Şii Jeopolitiği ve İran", **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 3, 2007, s.77.

⁵⁹² F.Greygory Gause, "Saudi Arabia: İraq, İran, Ther Regional Power Balance, And the Sectrain Question", **Strategic İnsaide**, Vol.VI, Issue.2, March, 2007, s.21.

⁵⁹³ Şebeket Al-rasid As-snniye, "Al-tacamuat Aş-şiiyye Fil Al-suudiyye", (Erişim): <http://www.albainah.net/index.aspx?function=item&id=6423=lang=>, 12 Aralık, 2007, s.12.

Nisan 2003 tarihinde Bağdat'ta Baas rejiminin devrilmesiyle birlikte Şii muhalefeti hemen harekete geçmiştir. Bu sefer 1980'li yıllarda olduğu gibi radikal eylemlerle değil diyalog yoluyla ve barışçıl yöntemlerle Şiilerin haklarını Suud ailesinden talep etmeye başlamıştır.

30 Nisan 2003 tarihinde bir grup Suudi Arabistanlı Şii o tarihlerde hala veliaht olan Emir Abdullah Bin Abdülaziz'e Şiilerin sıkıntılarını ve bu sıkıntılara önerilen çözümleri içeren bir dilekçe sunmuşlardır. Dilekçe çeşitli sınıfları ve grupları içeren önde gelen Şiilerin imzalarını içermekteydi. Ayrıca Suudi Arabistan'ının çeşitli illerinden oluşan grubun imzasını taşımaktaydı. Özellikle Medine Şiilerinin imzaları çok önem arz etmekteydi. Çünkü genellikle Medineli Şiiler politikadan uzak durmayı tercih etmektedirler. Fakat bu sefer onlar bile sessiz kalmamışlardı. Dilekçeyi imzalayanların arasında din adamı, akademisyen, şair, komünist, gazeteci ve yazarlar gibi Suudi Arabistanlı Şiilerin elitleri yer almaktaydı.⁵⁹⁴

Dilekçenin 30 Nisan 2003 tarihinde kral Abdullah'a sunulması tesadüf değildir. Bu olay Irak'ta gerçekleşen olaylarla yakından ilgiliydi. Artık Suudi Arabistan 9 Nisan'dan sonra bir Arap Şii ülkenin komşusu haline gelmiştir. İktidarı ele geçiren Şiilerin siyasi etkileri, Vehhabi doktriniyle yönetilen Suudi Arabistan'da hemen hissedilmiştir. Çünkü Suud ailesinin Şiilerin sorunlarını ve sıkıntılarını içeren dilekçeyi kabul etmesi bile Suudi Arabistanlı Şiiler açısından bir önemli gelişme sayılır. Vehhabiler tarafından rafıda diye adlandırılan Şiiler artık özgür bir şekilde hem de krallığın üst kademesinde bulunan veliahta, Vehhabilerden çektiklerini açık bir şekilde iletmeleri bir başarılı sayılır.

Önde gelen Suudi Arabistanlı bir Şii lideri olan Hamza Al-hasan böyle bir dilekçenin kabul edilmesini şöyle yorumlamaktadır:

“ Şiiler tarafından hazırlanan böyle bir dilekçenin zamanlamasını 9 Nisan 2003 tarihinde Irak'ta meydana gelen olaylara bağlayabiliriz. Özellikle Suudi Arabistanlı Şiilerin İranlı Şiilerle olan dil ve kültür sıkıntılarından dolayı belki çok fazla kaynaşmamışlardır. Ama Iraklı Şiilerin dili, kültürü ve

⁵⁹⁴ Mavkii Al-rasid, “Ulama Va Vucahaa Şiat Al-memleke Yusellimuna Veliiaht Ariza: Matalip Va Humum Al-tayfe”, (erişim): <http://www.rasid.com/artc.php?id=43>, 23 kasım, 2007, s.5.

gelenekleri birbirine çok yakın olduğundan, Irak'ta gerçekleşen olayları Suudi Arabistan'da kendini hemen hissettirebilmiştir. Ayrıca dilekçe Şiilerin birliğini de yansıtmaktadır çünkü dilekçe çeşitli grup ve sınıfların imzalarını taşımaktadır. Ama bütün bunlara rağmen bu olay Suudi Arabistanlı Şiilerin sorunlarını çözmemektedir. Suudi Arabistan'da rejimdeki siyasi görüşte değişikliğe gidilmezse bu sorun çözülmez” .⁵⁹⁵

Her ne kadar Suudi Arabistanlı Şii lider Hamza Al-hasan Şii sorunun daha çözülmediğinin altını çizse de dilekçenin kabul edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Kral Abdullah'a sunulan dilekçenin içeriğini genel bir şekilde inceldiğimiz zaman aşağıdaki hususları dikkat edebiliriz:⁵⁹⁶

a) dilekçenin hemen başında İslam âleminin birliğine vurgu yapılmaktadır. Bu birliği koruma görevi bütün mezheplere düştüğünün altı çizilmektedir. Ama en önemli husus ise üstü kapalı olarak Suud ailesine bir tehditte yer almaktadır. Tehdidi şu cümlelerden açık bir şekilde görebiliriz; *“Irak ne BM'nin ne de Güvenlik Konseyin onayı alınmadan ABD ve İngiltere'nin saldırısına maruz kalmıştır. Bu saldırı sadece Irak'a yönelik değildir aynı zamanda eğer Müslümanlar aralarındaki birlik ve beraberliği korumazlarsa onlarda benzer saldırıya maruz kalabilirler”*.⁵⁹⁷ Bu cümleleri şöyle yorumlayabiliriz; Suudi Arabistanlı Şiiler, 9 Nisan 2003 tarihinden önce Irak'ta olduğu gibi aynı şekilde ezilmektedirler. Eğer Suudi Arabistan Şiilere yönelik izlediği ayrımcılık politikalarını gözden geçirmezse Irak'la aynı kaderi paylaşabilir.

Dilekçede İslam ümmetinin birleşmesini engelleyen ve sorunların başında yer alan mezhepsel ayrımcılık olduğu iddia edilmektedir. Özellikle Suudi Arabistanlı Şiiler mezhepsel ayrımcılıktan çok çekmektedirler. Çeşitli mezheplerin bulunduğu Arabistan'da hâkimiyet bir mezheptedir (vehhabiler

⁵⁹⁵ Hamza Al-hasan, “Şiatul Al-suudiye Asbaha Lehum Savtun Menzu Harap Al-halic”, **Sahifet Al-kudus Al-arabiye**, sayı 256, 6 Eylül 2003, s.1.

⁵⁹⁶ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından sunulan dilekçenin orijinal Arapça metni için Bkz. <http://www.suadiaffairs.net>.

⁵⁹⁷ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Velihaht Abdullah'a sunulan dilekçe. (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

kastedilmektedir). Bu sorunun çözümüyle beraber İslam ümmeti birçok sorunu kendiliğinden çözmüş olur.

Dilekçe İslam ümmetinin birleşmesi için öngördüğü hususları şöyle sıralamaktadır:⁵⁹⁸

1) *Suudi Arabistan'da bütün mezheplere eşit bir şekilde yaklaşılmalıdır. Özellikle Şii mezhebine yapılan haksızlıklarının bir an evvel giderilmesi şarttır.*

2) *diğer bütün mezheplere mensup ve özellikle Şiilerin, Suudi Arabistan'da dini ve yardım amaçlı bütün devlet müesseselerinde temsil edilmelidir.*

3) *mezhepleri yakınlaştırma projesi hızlı bir biçimde yürütülmeli. Bu konuda bütün mezheplere mensup din adamlarına büyük rol düşmektedir.*

Dilekçenin birinci bölümünde yukarıdaki meselelere yer verilmiştir. Bu bölümde en önemli mesele üstü kapalı olarak Şiilerin Suud ailesini ve Vehhabilere yönlendirilen tehdit olduğunu söyleyebiliriz.

b) ikinci bölümde genel olarak Milli Birliğe vurgu yapılmaktadır. Dış güçlerin bölgenin haritasını yeniden çizmek istediği ve dengelerin yeniden başka unsurlar üzerine kurmak istediğini iddia edilmektedir.

Suudi Arabistan'da eğer yeni kurulacak olan dengede aktif bir şekilde rol almak istiyorsa, mutlaka iç sorunlarını yenmelidir. Çünkü herhangi bir devletin dışarıda güçlü olabilmesi için içteki sorunları aşmalıdır. Aksi takdirde başarılı bir dış politikanın izlenmesinin imkansız olduğu hususu dile getirilmektedir. Dilekçenin ikinci bölümünde ise; bugün Suudi Arabistanlı Şiiler kendi ülkeleri olan bu vatanda birçok haklardan mahrum bırakıldığı yer almaktadır. Suudi Arabistanlı Şiileri vatanlarına sadık kalmışlar ve gelecekte de sadık kalacaklarına dair söz vermektedirler. Ama buna rağmen Şiiler vatanları olan Suudi Arabistan'da birçok haksızlıklara maruz kalmaktadırlar görüşü savunulmuştur.

Suud ailesinden kaynaklanan sorunları ise şöyle sıralanmaktadır:⁵⁹⁹

⁵⁹⁸ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

a) Suudi Arabistanlı Şiiler devletin birçok önemli müesseselerinden dışlanmışlardır. Diplomatik temsilciliklerden dışlanmışlardır. Askeri müesseselerinde yer almaları yasaklanmış ve emniyet güçlerine bile girmeleri menedilmiştir. Şii kadınlar, Devletin kadınlara özel olarak açtığı diyanet işleri bakanlığına bağlı olan kız okullarına da girmeleri yasaklanmıştır.⁶⁰⁰ Bütün bu eylemler İslam'ın ruhuna aykırı olduğu ve tipik bir mezhepsel ayrımcılığa örnek olduğu dilekçenin ikinci bölümünde iddia edilmektedir. Mezhepsel ayrımcılığı ortadan kaldırmak için önerilen hususlar dilekçede aşağıda olduğu gibi sıralanmıştır:⁶⁰¹

1) yetkililer, vatandaşların hangi bölgelere ve hangi mezhebe mensup olduğuna bakmaksızın bütün meselelerde adil ve tarafsız bir şekilde davranmaları gerekir. Burada Suud ailesinin Vehhabilerle yapılan işbirliği üstü kapalı bir biçimde eleştirilmektedir. Ve artık bölgede dengeler değişmektedir sizinde o işbirliğini gözden geçirmeniz zamanı geldiği mesajı verilmek istenmiştir.

2) en kısa zamanda Şiilerinde içinde bulunması şartıyla mezhepsel ayrımcılığı araştırmak üzere bir heyetin oluşturması. Heyetin başlıca görevi; Şiileri devletin bütün müesseselerine kazandırmak için çalışmak olacak. Aynı zamanda bakanlar kurulunda, genelkurmayda, güvenlik teşkilatlarında ve Şura Meclisindeki Şiilerin sayılarını artmak için çalışacak.

3) daha önce mezhepsel ayrımcılığı teşvik eden bütün yasaların feshedilmesi ve bu tip eylemleri gerçekleştiren kişilerin cezalandırılmaları için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması.

4) bütün yasal olmayan tutuklama, yurt dışına seyahat etme yasağı ve soruşturma eylemlerine son vermek.

b) Suudi Arabistanlı Şiilerini hedef alan bazı taraflar mezhepsel ayrımcılığı bilinçli bir biçimde yaymaktadır. Şiiler üzerine o kadar gidilmekte ki devletin resmi müfredatında bile Şiiler kâfir dinsiz ve yolsuz olanlar olarak

⁵⁹⁹ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

⁶⁰⁰ Al-saffar, **a.g.e.**,s.78., Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

⁶⁰¹ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

nitelendirilmektedir. Üniversite müfredatlarında da aynı hususlar üzerinde durulmaktadır.

Devletin resmi yayın organlarında da sadece tek mezhepçilik politikası yaymaktadır. Özellikle Şiiler hakkında birçok olumsuz fetva yayınlamaktadır. Bu politikaların bir sonucu olarak birkaç kuşağı mezhep ayrımcılığı temeli üzerinde yetiştirilmiştir. Bu temeller üzerine yetiştirilen gençler, gelecekte ülkeye karşı güvenlik, siyasi ve kültürel tehditler niteliğinde karşımıza çıkacak ve birçok istikrarsızlıklara neden olabilir. Bazı Müslüman ülkelerde olduğu gibi, bu istikrarsızlar Dış güçlere müdahale olanağı tanır.⁶⁰²

Yukarıdaki hususların önüne geçebilmek için aşağıdakilerin bir an önce gerçekleştirilmesi gerekir:⁶⁰³

1) basın yayın organlarında, eğitim müfredatlarında ve resmi dini müesseselerinden çıkan ve yayınlanan mezhepsel ayrımcılığı teşvik edici eylemlere son vermek.

2) bütün vatandaşların, dini özgürlük, mezhep çeşitliğine ve insan haklarına saygı gösterecek politikalar izleme.

3) vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkları teşvik edici eylemleri önlemek.

4) Suud ailesi tarafından Şiilerin haklarına saygı göstereceğini içeren bir bildirgenin yayınlanması.

c) Suudi Arabistanlı Şiiler, dini törenlerinin gerçekleştirilmesi ve Şii ibadet yerlerinin yapımı devlet tarafından birçok engellere takılmaktadır. Şii inancını içeren kitapların, dergilerin ve gazetelerin çıkarılması yasaktır. Mahkemelerde Şiilerin mezheplerine aykırı olan birçok husus düzenlenmektedir. Bu kadar baskıya maruz kalan Şiiler normal Suudi Arabistan vatandaşının sahip olduğu birçok haktan mahrum kalmışlardır.⁶⁰⁴

⁶⁰² Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

⁶⁰³ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

⁶⁰⁴ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

Dilekçede yer alan bu sıkıntıların çözüm önerileri şöyle sıralanmaktadır:⁶⁰⁵

1) *diyanet işlerine bağlı Şii hâkimlerden oluşan ve Şii mezhebine göre hükümlerini çıkararak bir mahkemenin oluşturulması.*

2) *Şii mezhebini içeren kitapları ve yayınları üzerinde bulunan yasakların kaldırılması ve Şiilerin hak ve özgürlüklerinin tanınması.*

3) *Şii mezhebini öğreten okulların ve üniversitelerin açılmasındaki engellerin kaldırılması.*

Kral Abdullah'a 30 Nisan 2003 tarihinde sunulan yukarıdaki hususları içeren dilekçe Şiilerin Irak'ta iktidara gelmelerinden sadece 21 gün sonra hazırlanmıştır. Suudi Arabistanlı Şiiler, bu dilekçe aracılığıyla Suud ailesine ve Vehhabilere üstü kapalı bir şekilde tehdit etmektedir. İki ana bölümden oluşan istekler genel olarak İslam ümmeti üzerine vurgu yapılmıştır. Suudi Arabistan'da İslam dünyasında önemli bir yere sahip olduğu için dış güçlerin hedefi haline gelebileceğinin sinyalleri verilmiştir. Çünkü Mekke ve Medine gibi Müslümanlar için kutsal sayılan toprakları barındırmaktadır. Dilekçede Ümmetin birliğinin gerçekleşmesini mezhepsel ayrımcılığın son bulmasına bağlanılmaktadır. Eğer mezhepsel ayrımcılığa son verilmezse Suudi Arabistan'da Irak'ta olduğu gibi yönetimin devrilmesi için dış güçlerin müdahale edebileceklerinin altı çizilmektedir.⁶⁰⁶

İkinci bölümde ise üç alt başlık altında Suudi Arabistanlı Şiilerin sıkıntıları tek tek sıralanmaktadır. Vehhabilerin baskısına değinilmiş ve diğer mezheplere özellikle Şii mezhebine saygı gösterilmesine vurgu yapılmıştır.

Görüldüğü gibi 2003 tarihinden önce böyle bir dilekçenin sunulması neredeyse imkânsızdı. Her ne kadar 1990'lı yıllarında birkaç defa Şiilerin sorunlarını ele alan bazı dilekçeler sunulmuşsa da ama bu kadar açık ve net olmamıştır. Ayrıca daha önce sunulan dilekçeleri imzalayanların sayıları da bu kadar çok kişi tarafından imzalanmamıştır ve dilekçeyi imzalayanlar

⁶⁰⁵ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

⁶⁰⁶ Suudi Arabistanlı Şiiler tarafından 30 Nisan 2003 tarihinde Veliht Abdullah'a sunulan dilekçe, (Erişim):<http://www.suadiaffairs.net>, 12 Aralık, 2007.

Şiilerin çeşitli görüş, meslek ve sınıfları temsil etmesi, Şiilerin birlikte ve organize bir şekilde hareket etmelerinin göstergesidir.

Suudi Arabistanlı yetkililer bu dilekçedeki sıkıntıları en kısa zamanda çözeceklerini açıklamışlardır.⁶⁰⁷ Dilekçe Kral Abdullah'a teslim edilirken devletin resmi televizyonunda haber olarak geçmiştir. Bu da sunulan dilekçenin dikkate alınacağına bir göstergesidir. Fakat daha sonra önde gelen Şii din adamı ve Suudi Arabistanlı Şiilerin önemli bir ismi olan Hasan Al-saffar, sunulan dilekçenin içeriğindeki birçok isteğin hala gerçekleşmediğini iddia etmektedir.⁶⁰⁸ Tam tersine Şiilerin böyle davranmalarına bir tepki olarak Vehhabiler Irak'a Şiiliğin yayılmasını engellemek için birçok genci gönderdiğini iddia etmektedir.⁶⁰⁹ Suudi Arabistan'ın Irak'a direnişçi göndermesini, ABD ve Iraklı Şiiler de iddia etmektedir. ABD ve Iraklı Şiilerin iddialarına göre Irak'ta yabancı devletlerden gelenlerin gerçekleştirdikleri terör (direnişçilere göre cihat) eylemlerine katılanların %12'ni Suudi Arabistanlı Sünnilerden oluşmaktadır.⁶¹⁰ Hatta daha da ileri giderek teröristlerin (mücahitlerin) finanssal kaynağı Suudi Arabistanlı zenginler olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca Sadır ve El-hakim gibi bazı Şii gruplar Suudi Arabistanlı yetkililerinde Iraklı direnişçilere ve özellikle Sünnilere maddi yardımda bulunduğunu savunmaktadırlar.⁶¹¹

Eğer Suudi Arabistan gerçekten böyle bir yola başvurmuşsa*, İki nedene bağlayabiliriz:

Birincisi Irak'ta Şii teolojisi üzerine bir devletin oluşmasını engellemek Veya en azından Şii doktrinini temel alan bir devletin oluşmasına engel olmak olduğunu söyleyebiliriz.

İkincisi ise Irak'ta gün gittikçe artan Şii İran'ın nüfuzunu azaltmaktır. Suudi Arabistan eğer bu iki meselede başarılı olabilirse en Azından Irak'ta

⁶⁰⁷ A. Kechichian, **a.g.m.**, s.43.

⁶⁰⁸ İbrahim, **Aş-şia Fil Al-suudiye**, s.57.

⁶⁰⁹ Thomas R. Mattair, "Mutual Threat Perceptions In The Arab/Persian Gulf: GCC Perceptions", **Middle East Policy**, Vol. XIV, No.2, Summer, 2007, s. 135.

⁶¹⁰ F.Gregory Gause, **a.g.m.** s.24.

⁶¹¹ Nasr, "Regional Implications Of Shia Revival In İraq", s.14.

* Ki bugüne kadar bütün veriler Suudi Arabistan'nın doğrudan veya başka yöntemlerle Sünnilere yardım elini uzatmış ve resmi olmazsa da birçok gencini Iraklı Sünnilere yardım için gönderdiğini göstermektedir.

iktidarda bulunan Şiilerin siyasi etkilerini Suudi Arabistan'a karşı en düşük seviyeye indirme çabasıdadır. Özellikle Irak'ı ikinci bir Lübnan'a çevrilmesini istemeyen Suudi Arabistan İran'ın da nüfuzunu azaltmaya çalışmaktadır. Irak'ta ikinci bir Hizbullah'ın oluşması Suudi Arabistan'ı derinden etkileyebilir. Çünkü İran, Irak'ta özellikle Şii milislerini eğitmede büyük rol üstlenmektedir. Bedir Tugayları İran ordusu tarafından eğitilmiştir. Bedir Tugayının sayısı yaklaşık 10.000 civarındadır. Birçoğu yeni kurulan Irak ordusunda resmi olarak görevlendirilmiştir. Bedir Tugayı Şiilerin en büyük siyasi kuruluşu olan İslami Yüksek Konseyin askeri kanadını oluşturmaktadır. Bu Tugayın subayları yeni Irak'ta birçok hassas yerlerde görevlendirilmiştir.⁶¹² Örneğin Irak parlamentosunda güvenlik komisyonun başkanlığı, Bedir Tugayı başkanı Hadi Al-amiri yapmaktadır.⁶¹³ Buna ek olarak İçişleri ve Savunma bakanlarının tamamını Şii milisler kontrol etmektedir. Sünniler çok az sayıda Irak ordusunda ve Savunma bakanlığında temsil edilmektedirler. Açıkçası Suudi Arabistan'ın böyle bir tablo karşısında endişelenmesinde haklı olduğunu söyleyebiliriz.

Suudi Arabistanlı Şiilerin, Iraklı Şiilere yaptıkları insani yardımları da göz önünde bulundurmamız gerekir. Irak'ın işgalinin hemen ardından, Suudi Arabistanlı Şiiler ile Kuveytli Şiiler, Iraklı Şiilere hemen yardım elini uzatmışlardır. Birçok gıda ve tıbbi malzemelerin sevkıyatı, hemen Irak'ın güneyine başlamıştır.⁶¹⁴ Burada dikkat edilmesi husus ise bu yardımlar Iraklı vatandaşlara değil, sadece Iraklı Şiilere yapılmıştır. Buda Arap körfezi ülkelerinde bulunan Şiilerin birbirlerinden ne kadar etkilendiklerinin bir kanıtıdır.

Dr. İhsan Bu-halika, Suudi Arabistan'da şura meclisinin Şii üyesi, 2004 yılında Irak'ta gerçekleşen bir olay hakkında görüşünü beyan etmiştir. Bu görüşün içeriğini incelediğimizde, Suudi Arabistanlı Şiilerin Iraklı Şiilerden ne kadar etkilendiği sorusunu beraberinde getirmektedir. Bu-halika; genç Şii

⁶¹² Kenneth Katzman, "Iraq: U.S. Regime Change Efforts And Post-Saddam Governance", **CRS Report For Congress**, Congressional Research Service, The Library Of Congress, 2004, s.10.

⁶¹³ Irak Parlamentosunun resmi sitesine Bkz: (Erişim): <http://www.parliament.iq>.

⁶¹⁴ Hadi Hüseyin Aleyvi, "Al-ilakat Al-irakiyye Al-suudiye 1921-2003", **Afak Strajejiyye**, (Erişim):<http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=copy&side30425>, 23 Aralık, 2007.

lider Muktada Sadr'ın 2004 yılında Sistani'nin evini çevreledikten sonra Sistani'nin Necef'i derhal terk etmesini istemişti. Necef'te bu olaylar daha sona ermeden, Bu-halika Muktada Sadr'ı kınayan bir açıklamayı imzalayanlar arasındaydı. Yapılan açıklamada, Sistani'ye karşı yapılan bu eylemin derhal sona erip Muktada Sadr'ın Sistani'den özür dilemesini istemekteydi. Burada konumuzu ilgilendiren husus ise; Irak'ta meydana gelen bir iç sorunu niteliğini taşıyan bu olayın Suudi Arabistanlı Şii meclis üyesini neden ilgilendirmektedir sorununu beraberinde getirmektedir. Bu durum bizi şu sonuca götürmektedir: bu olay Suudi Arabistanlı Şiilerin Sistani'ye ne kadar bağlı olduklarının bir göstergesidir. Bu da Sistani'nin çıkardığı ve çıkaracağı fetvalara Suudi Arabistanlı Şiilerin sadık kalacakları anlamına gelir. Ayrıca bu eylem bizi şu soruyu da sormamıza neden olabilir: acaba Suudi Arabistanlı Şiiler kendi vatanlarına ne kadar bağlı ve sadıktırlar?

B. Bahreyn :

Arap körfez ülkelerinden biri olan Bahreyn, 2003 Irak gelişmelerinden etkilenenlerin başında yer alır. Bu küçük KİK üyesi olan krallığın Irak'tan sonra nüfusunun çoğunluğunu Şiiler oluşturmaktadır. Bahreynli Şiiler 1979 yılında gerçekleşen İran İslami devriminden en fazla etkilenen ülkelerden biridir.⁶¹⁵ İran, Şiiliği körfez ülkelerine ihraç etme eğilimine gitmiş, ama bu hedefine ulaşamamıştır. Hatta daha da ileri giderek Arap körfez ülkelerinde mevcut iktidarların devrilmesini teşvik etmiştir. Devrim ihraç politikasını gerçekleştirmek için de her türlü kolaylığı sağlamıştır.

Görüldüğü gibi İran'ın 1979 yılından sonra devrimi ve Şiiliği ihraç politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sistani elinden geldiği kadar, İran'ının yaptığı hataya düşmemek için şiddetten uzak durarak Şiiliğin yükselmesinde, Irak'ta ve bölgede başat rol almasını, izlediği akıllı politikalarıyla yardımcı

---

⁶¹⁵ El-Marashi, a.g.m., s.17.

olmuştur.* Artık 1979 sonrasındaki tablo tekrarlanmamaktadır. Sistani, Batı modeli demokrasiyi savunarak Şiilerin hak ve özgürlüklerini talep etmektedir. Şiilerin bu seferki silahları mazlumiyetlerinden fazla Batının ve ABD'nin savunduğu ve dünyada birçok örneği bulunan demokrasi kavramıdır.

Bahreynli Şiiler 2003 yılından sonra artık şiddet eylemlerinden yavaş yavaş vazgeçmeye başlamışlardır. İsteklerini seçimlerle ve toplu halde iktidara sundukları dilekçelerle dile getirmeye başlamışlardır. Eskiden denedikleri şiddetli eylemlerden olumlu sonuç alınmadığını anlayan Bahreynli Şii muhalefet demokratik yöntemlere başvurmaya başlamışlardır.⁶¹⁶ Genel olarak Şii muhalefet ve özel olarak ta Bahreynli Şiilerin böyle bir yöneme başvurmalarını iki nedene bağlayabiliriz;

Birincisi, Ayetullah Sistani'nin sürekli Şiilerin seçim sandıklarına gitmelerini istemesi ve Şiilerin Irak'taki deneyimlerinin başarılı olması cesaretlendirici bir faktör olduğunu söyleyebiliriz.

İkincisi ise ABD'nin demokrasiyi yayma eğilimi yatmaktadır. Özellikle Irak ve Afganistan'da, ABD tarafından rejimlerinin devrilmesi, ABD'nin bu konuda ciddi olduğunu göstermiştir.⁶¹⁷ Bu yüzden Bahreynli Şiiler Hem Sistani'nin hem de ABD'nin desteğini almak istedikleri için demokratik yöntemlere başvurmaya başlamışlardır.

Bahreynli Şii muhalefetin başlatılmasında Iraklı Şiilerin büyük rolü vardı. Şii muhalefetin en büyük iki grubu Irak kökenli Şiiler oluşturmaktaydı.⁶¹⁸

Bunların birincisi İslami Dava Partisinin Bahreyn kolu ki bu parti 1960 yılında Irak'ta kurulmuştur. Irak'ta 2003 tarihinden sonra ilk geçici hükümetin başkanı olan İbrahim Caferi, aynı zamanda dava partisinin genel başkanı idi. Ayrıca daha sonra kurulan daimi hükümette başbakanlık yapan Nuri Al-maliki de Caferi'den sonra dava partisinin başına geçmişti. Bu tablo bizi bu sonuca

* Al-sistani'nin bu politikalarına örnek olarak, 2003 yılında Irak'ın işgali sırasında, Şiilerin işgalci güçlerine karşı savaşmamalarını içeren fetvasını gösterebiliriz.

⁶¹⁶ Maximilian Terhalle, "Are The Shia Rising", *Middle East Policy*, Vol. XIV, No.2, Summer, 2007, s.72.

⁶¹⁷ Lorance Corup, *Al-halic Al-arabi Va Stratiyyet Al-amn Al-kavmi Al-amiriki*, Abudabi, Silsilet Muhazarat Al-ımarat 101, 2006, s.31.

⁶¹⁸ Al-muderisi, *Al-harakat Va Al-cemaat As-sitasiye Fil Bahreyn*, s.94.

götürür; 1980'li yıllarında yeraltı teşkilatı olan bir parti Bahreyn'inin iç işlerine karışıp Şiileri devrime teşvik etmiştir. Bugün Irak'ta iktidarda bulunan aynı parti eğer Bahreynli Şiileri devrime davet etmezse bile demokratik yöntemlerle iktidarda pay almalarına yardımcı olur.

İkinci grubun başında bulunan bir diğer isim Hadi Al-muderisi'dir. Al-müderisi de Iraklı bir Şii'dir. 1980'li yıllarda radikal tavırlarıyla tanınan Bahreyn'in kurtuluşu için İslami Cephe'nin liderliği görevini üstlenmekteydi. Böylece iki önemli, etkili ve radikal grubu Bahreyn'in siyasi iktidarını devirmeye çalışan grupların liderliğini Iraklı Şiiler üstlenmekteydi. Bugünlerde de özellikle ilk Şii Arap ülkesi konumu haline gelen Irak'tan benzer tehditler gelmezse bile Şiilerin çıkarlarını ve yönetimde büyük roller almalarında yardımcı olabileceği olasılığı yüksektir.⁶¹⁹

C. Kuveyt :

Irak'taki gelişmelerden yakından etkilenen bir diğer Arap körfez ülkesi ise Kuveyt'tir. Çağdaş Irak devleti kurulduğundan bu yana Hiçbir ülke Kuveyt için Irak kadarı tehdit oluşturmamıştır. 1938, 1961 ve en son olarak ta 1990 yılında Irak'la Kuveyt arasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Hem Kraliyet hem de cumhuriyet dönemlerinde Kuveyt bağımsız bir devlet olduğunu Iraklı yetkililere anlatmakta güçlük çekmiştir.⁶²⁰ Çünkü Iraklı yetkililer hiçbir zaman Kuveyt'in bağımsızlığını tanımak istemediklerini açıkça ilan etmekten kaçınmamışlar ve Kuveyt Irak'ın 19. ili olduğunu savunmuşlardır. Ama Irak hükümetlerine uygulanan baskılardan dolayı zorla da olsa Iraklıların isteği dışında Kuveyt devletini tanımak zorunda kalmıştır.⁶²¹ 1990 yılında ise Saddam bu iddiaları tekrar dünya kamuoyuna sunarak Kuveyt'in bağımsızlığını kabul etmediğini, Kuveyt'i işgal ederek göstermiştir.

⁶¹⁹ Al-muderisi, **Al-harakat Va Al-cemaat As-sitasiye Fil Bahreyn**, s.100.

⁶²⁰ Walid Khalidi, "The Gulf Crisis: Origins And Consequences", **Journal Of Palastine study**, Vol.20, No. 2, Winter, 1991, s. 9.

⁶²¹ Al-acmi, **a.g.e.**, s.598.

Irak-Kuveyt ilişkileri 8 yıl süren Irak- İran savaşı hariç hep gerginliklere sahne olmuştur. Bu yüzden özellikle ikinci Körfez savaşından sonra Kuveyt, Irak'ta Baas iktidarını devirmek için var gücüyle çalışmıştır. 2003 yılında üçüncü körfez savaşında ise Saddam rejiminin devrilmesi için ABD güçlerine her türlü lojistik desteği sağlamıştır.⁶²² 9 Nisan 2003 tarihinde Saddam rejiminin devrilmesiyle birlikte Kuveyt derin bir nefes almıştır. Çünkü Kuveyt'e en büyük dış tehdit konumunda olan Irak'taki Saddam ve kurduğu rejim devrilmişti. Ama bu sevinç uzun sürmemiş, çünkü Yeni oluşacak devletin şekli de Kuveyt için çok önem taşımaktadır. Kuveyt'in nüfusunun %30'ni Şii vatandaşlarının oluşturması, Irak'ın Kuveyt'le komşu olması ve Irak'ın güneyinde Şiiler çoğunluk oluşturmasından dolayı, Iraklı Şiiler Kuveytli Şiiler üzerinde siyasi etkiler yaratabilirler.⁶²³ Irak'ta kurulacak yeni sistem Şiilerin egemenliğiyle sonuçlanırsa Kuveyt'in istikrarını derinden etkileyebilir.

Kuveyt gibi küçük bir ülkenin iki Şii devletin komşusu olması (Irak, İran), İç güvenliği ve istikrarı açısından tehlike arz etmektedir. Bu yüzden Kuveyt'in iki konuda çok endişeli olduğunu söyleyebiliriz:

Birincisi; İran'dan gelebilecek tehditlerden çekinmektedir. İran İslami Devrimi 1979'dan beri gerçekleştikten sonra Kuveytli Şiiler, Humeyni'nin desteğinden yararlanarak Kuveyt'te bir siyasi istikrarsızlığa yol açmıştır.⁶²⁴ Eğer bugün Humeyni'nin ölümünden sonra devrim ihraç politikası eski canlılığını kaybetmişse de nükleer silahı elde etmek amacını taşıyan bir İran her zaman Kuveyt için tehdit oluşturmaktadır.

İkinci konu ise, Irak'ta Şiilerin yükselişinden çekinmektedir. Iraklı Şiilerin güney Irak üzerinden Kuveytli Şiileri kışkırtma eğilimlerine teşvik edebilirler. Bunun yanında Şiilerin en büyük siyasi teşkilatı konumunda olan Yüksek İslami Konseyin Güney Irak'ta büyük Şii federe devletinin kurulmasında ısrar etmektedir.⁶²⁵ Böyle büyük bir federe devlet kurulursa bu Şii federe devletin yankıları Kuveytli Şiiler içinde hemen hissedilebilir.

⁶²² Jon B.Alterman, "Iraq And The Gulf States: The Balance Of Fear", **United States Institute Of Peace**, Special Report 189, August, 2007, s.4., (Erişim):<http://www.usip.com>, 25 nisan, 2008.

⁶²³ Kechichian, **a.g.m.**, s42.

⁶²⁴ El-Marashi, **a.g.m.**, s.19.

⁶²⁵ Reider Viesser, ", Çev. Gül Aral, "Hegemon Güce Meydan Okuma: Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve ABD'nin Irak Politikası **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 3, 2007, s. 123.

Kuveyt'teki iktidar üzerinde Şiilerin daha fazla siyasi hak elde etmek için baskıları artabilir. Bunun yanında eğer Irak'ta mezhepsel çatışmalar daha fazla yayılırsa Kuveytli de bu çatışmadan payını alabilir.⁶²⁶ Çünkü komşu olan bir ülkedeki Şii veya Sünni öldürülürse, bu olay Kuveyt toplumu içinde bir kargaşaya neden olabilir. Mezhepsel çatışmalar Irak'ın yerel bir sorunu olmaktan çıkarak bölgeye yayılabilme olasılığı yüksektir..⁶²⁷ Kuveyt'in çekindiği bir diğer husus ise; İran'ın Irak'ta giderek nüfuzunun artmasıdır. Iraklı Şiilerin İran'ın kontrolü altında çalışmaları Kuveyt'e siyasi etki halinde sıçrayabileceği öngörülmektedir.⁶²⁸

Irak'ın daimi hükümetinin başbakanı olan Nuri Al-maliki Arap ülkelerinin Irak'tan uzak durmalarından şikâyetçi. Birçok Arap Körfez ülkeleri hala Bağdat'ta diplomatik ve büyükelçilikler açmamışlardır. Bu ülkelerin arasında Kuveyt'te yer almaktadır. Rusya gibi batlı bir ülke Irak üzerinde olan bütün borçlarını sildiğini açıklamasına rağmen Kuveyt ve bazı Arap körfez ülkeleri Irak üzerinde olan borçlarını silmeye yanaşmamaktadırlar.⁶²⁹ Çünkü Irak hala istikrarına kavuşmamıştır. Ayrıca Irak'ta kurulan hükümetin ve yönetimin şekli her ne kadar anayasada belirlenmişse de körfez ülkeleri açısından tatmin edici değildir. Iraklı Şiilerin tavırları, davranışları ve Şii-Sünni ilişkileri bu konuyu sonuçlandırmada başat faktör oluşturabilir. Kuveyt borçlarını yukarıdaki hususlara ek olarak Irakla olan sınır sorununu çözmesi sırasında bir baskı aracı olarak kullanmayı hedeflediği düşünülmektedir. Eğer Irak'ta yükselen Şii nüfuzu daha geniş boyutlar kazanırsa ve bu Şii yükselişi gerçekten Kuveyt'e karşı bir baskı unsuru haline gelirse ki bugüne kadar bütün gelişmeler bunu göstermektedir, Kuveyt buna karşı en azından borç

⁶²⁶ Ahmet Şekare, **Harıp Al-vilayat Al-mutahide Al-amerikiyye Ala Al-irak Va İnkisatiha Al-stratejiyye Al-iklimiyye**, Silsilet Muhazarat Al-ımarat 96, Abudabi, Merkez Al-ımarat lil dirase Va Al-buhus Al-stratejiyye, 2005, s. 16.

⁶²⁷ Gawdat Bahgat, "İslam'ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezindeki Şiiler", Çev. Banu Ergül, **Avrasya Dosyası**, cilt 13, sayı 3, 2007, s. 152.

⁶²⁸ Fallah Abdullah Al-muderisi, **Al-tecamuat As-siyasiye Al- Kuveytiyye: Marhalat Mabaad Atahrir**, Kuveyt, Mataabi Al-manar, 1996, s. 34.

⁶²⁹ Irak hükümetinin bu endişelerini, Irak Hükümetinin resmi sözcüsü Ali Debbağ'ın Alhurra uydu Kanalında yaptığı bir açıklamada yer almış. (Erişim):<http://www.alhurra.net/iraqiissues.php?>, 23 nisan, 2008.

meselesini yükselen Şii faktörünün ekonomik açıdan zayıflatması için kullanacaktır.

Kuveyt'te, Iraklı Şiiler Ayetullah Muhammed Eş-şirazi'nin 1970 yılında Kuveyt'e sığınmasıyla beraber etkili olmaya başlamışlardır. Eş-şirazi Kuveyt'te yaklaşık dokuz yıl ikamet etmiştir. Şiiler üzerine, Irak yönetiminin baskısı artınca Eş-şirazi Kuveyt'e sığınmak zorunda kalmıştır. Kuveyt'e yerleşir yerleşmez hemen Şii mezhebini güçlendirmek ve yaymak için çalışmalarına başlamıştır. 1970 yılından önce Irak'ta Şiilerin çoğunluğu oluşturduklarından Şii İslami bir devletin kurulması için çalışmıştır. Fakat Kuveyt'e geldiğinde Şiilerin azınlık oluşturmalarından dolayı bir devrimin gerçekleşmesi ve Şii temeli üzerine İslami bir devletin kurulması imkânsız olduğunu anlayan Eş-şirazi sadece dini ve kültürel faaliyetlerde bulunmakla yetinmiştir.⁶³⁰

Eş-şirazi sadece Kuveyt'teki Şiiler arasında taraftar toplamakla yetinmemiş aynı zamanda bütün Arap körfez ülkelerdeki Şiiler arasında da büyük bir taraftar toplamakta başarılı olmuştur ve etkisi günümüze kadar devam etmektedir. Eş-şirazi 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslami devrimden sonra Kum şehrine geçmiştir. İslam Eylem örgütünü 1980'li yıllarda kurdu muştur. Bu örgütün temel amacı Irak'ta bulunan Baas partisini devirmektir. Ama zamanla Eş-şirazi'nin Arap Körfez ülkelerinde bulunan taraftarı arasında da yaygınlaşmıştır. Özellikle Kuveyt'te siyasi faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır.⁶³¹

Eş-şirazi'nin bu kadar zor şartlar altında böyle bir siyasi örgütü yayabilmesinin nedenini, Şii teolojisinde bulunan Ayetullah'lara tabi olma olayına bağlayabiliriz. Bugünkü Iraklı Şiilerin arasında en yüksek makamda bulunan Ayetullah Sistani'de, Eş-şirazi'den daha fazla Kuveytli Şiileri etkileyebilme imkânına sahip olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü Sistani bugün dünyadaki bütün Şiiler arasında büyük bir taraftar kitlesine sahiptir. Sistan'nin fetvaları sadece dini veya fıkhi açıdan değerlendirilmemelidir. Bu tip fetvalar Irak'ta olduğu gibi bir devletin kaderini belirleme özelliğine sahip

⁶³⁰ Al-katib, *Al-merciyye Ad-diniye Va Afak Al-tatavur* s. 63.

⁶³¹ Al-saffar, *a.g.e.*, s. 85.

olmaya başlamıştır. Yani bu fetvaların dini veya fıkhi meseleleri içermekten fazla siyasi boyutlar kazanmıştır.⁶³²

2005 yılında, Kuveytli yetkililer, Kuveytli Şii'lere siyasi baskılar uygulamaya başlamıştır. Şii'ler üzerine yapılan baskılar karşısında Iraklı Şii'ler sessiz kalmamışlardır. Irak parlamentosunda Şii koalisyonu, Kuveyt'in Irak topraklarını yaklaşık 3 kilometreye kadar ihlal ettiğini açıklamıştır. Ayrıca Irak Topraklarında bulunan bazı petrol kuyularını ele geçirdiğini iddia etmiştir. Bu iddia; o dönemde Parlamentosunda savunma ve güvenlik komisyonu başkanı olan bugünkü Irak'ın Şii başbakanı Nuri Al-maliki tarafından ortaya atılmıştır. Al-maliki bunlara ek olarak ta Kuveyt'in bunlarla yetinmeyip aynı zamanda Irak'la olan su sınırlarını da ihlal ettiğini savunmuştur. Al-maliki'nin bu iddialarını Şii koalisyonu üyeleri desteklemişlerdir.⁶³³ Bunun üzerine Konuyu incelemek ve gerçekleri açıklığa kavuşturmak için Irak parlamentosu bir komisyon oluşturacağını açıklamıştır. Görüldüğü gibi Irak-Kuveyt ilişkilerinin kolay kolay düzelmesi beklenilmemektedir. Kuveyt, Saddam rejiminden kurtulmuş ama Saddam'ın yerine geçen Iraklı Şii'lerin siyasi etkileri Saddam kadar olmazsa da hala devam ettiğini anlamıştır. Çünkü bu sefer Kuveyt'in nüfusunun yaklaşık %30'sini* oluşturan Kuveytli Şii'ler, Iraklı Şii'ler tarafından desteklenmektedirler.⁶³⁴ Buda Kuveyt'e karşı, Irak'tan gelen tehdidin tamamen giderilmediği anlamına gelmektedir. Böylece 9 Nisan 2003 tarihinden sonra, Kuveyt'e karşı Irak'tan gelen tehdidin sadece türü değişmiş, tehdit devam etmektedir.

⁶³² Al-sistani'nin Irak-ABD arasında imzalanması düşünülen ittifakın Irak'ın egemenliğini (Şii'lerin egemenliğini) zedelemesinde ısrar etmesini gösterebiliriz. Görüldüğü gibi Irak'ın egemenliği hususu siyasi bir meseledir. Ayetullah Ali Al-sistani'nin buna karşılık , Fetvalarının sadece dini ve fıkhi meselelerle sınırlı olmadığını göreceğiz..

⁶³³ Irak Parlamentosunun resmi sitesine Bkz: (Erişim): <http://www.parliament.iq>.

* çalışmamızda verilen Şii'lerin oranlarının hepsi tahmin edilmektedir. Şii'lerin oranları gerçek sayılarını yansıtmayabilir. Çünkü hemen hemen bütün ülkeler mezhepler üzerine sayımları gerçekleştirmemiştir ayrıca yönetimdeki iktidarlar politik nedenlerden dolayı Şii'lerin sayılarını gizlemektedir.

⁶³⁴ Bahgat, "Peace In The Persian Gulf: The Shi'is Dimension", s. 77.

Ç. Katar :

Arap Körfezi ülkeleri arasında, Irak'ta yönetimin devrilmesinden en fazla yararlanan ülke ise Katar'dır. Katar 1991 yılında gerçekleşen ikinci körfez savaşı sırasında ABD'ye sadece lojistik destek sağlamakla yetinmiştir.⁶³⁵ 1995 yılında ülkede meydana gelen Beyaz devrimden sonra Katar'da birçok reform gerçekleşmiştir. Babasını deviren Emir Hamad Bin Halife Al-nihayyan özellikle ABD ile ilişkilerini en yüksek seviyeye çıkarmayı hedeflemiştir.⁶³⁶ Katar'ın devrik Emir'i Halife Bin Al-nihayyan döneminde 1972 yılında Katar'ın bağımsızlığından başka herhangi önemli bir olaya rastlanılmamaktadır.

1991 yılında yetkililer Katar'da birçok doğalgaz rezervinin bulunduğunu açıklamıştır. Böylece ekonomisine doğalgaz rezervleri büyük katkıda bulunmuştur. Yeni Emir'in başta gelen reformları arasında eğitim müesseselerini geliştirip dünya standardına çıkarmaktı. Eğitimdeki reformları ise ABD'nin önde gelen üniversiteleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında Katar ABD ile askeri yönden de işbirliğini güçlendirmek için de çaba harcamıştır. Özellikle ABD'nin Suudi Arabistan'daki askeri üssünü küçültmesinden sonra, Katar'da bulunan Udeyd askeri üssünü büyütme yönüne yönelmiştir. Ayrıca Irak'ın işgali sırasında Amerikan güçlerinin kumandası Katar'da yapılmaktaydı.⁶³⁷

ABD-Katar yakınlaşması bugün en yüksek seviye de olmasına rağmen, Irak-Katar ilişkisi çok tezatlar içermektedir. Katar Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in devrilmesinden yana olmamasına rağmen ABD'ye Irak'ı işgal etmesi için her türlü yardımda bulunmaktan kaçınmamıştır. Ayrıca Saddam'ın devrilmesinden önce Irak'a uygulanan ambargoların kaldırılması için var gücüyle çalışmıştır. 9 Nisan 2003 tarihinden sonra birçok eski Baas yetkililerini ağırlamış ve bunlar arasında Saddam'ın eşi Sacide de

⁶³⁵ B.Alterman, **a.g.m.**, s. 6.

⁶³⁶ Al-ufayfi, **a.g.e.**, s.135.

⁶³⁷ "Al-Deid Air Base", Qatar, (Erişim):<http://www.globalsecurity.org/military/facility/udeid/htm.>, 8 ağustos, 2006.

bulunmaktadır. Irak'ın işgalinden önce en son dışişleri bakanı Naci Sabri, Katar'daki üniversitelerden birinde öğretim üyeliği görevini yapmaktadır.⁶³⁸

Katar'ın bu kadar eski Baas partisi üyelerine mensup insanları ağırlaması Irak'ta yükselen Şii yönetiminin tepkisine neden olmuştur. Çünkü Iraklı Şiilere göre Irak'ta meydana gelen birçok terör eylemleri Katar'da ikamet eden Saddam'ın eşi Sacide tarafından organize edilmektedir.⁶³⁹ Katar'ın bütün bunlara yanıtı ise; ağırladığı bütün eski Baas üyelerinin insanlığa karşı hiçbir suç işlemediklerini savunmaktadır ve Katarlı yetkililer Katar'ın bu eyleminin sadece insani bir boyut taşıdığını açıklamıştır.

Iraklı Şiiler Katar'ı mezhepsel çatışmayı körüklemekle suçlamaktadır. Çünkü Sünnilerin birçok önde gelenleri ve direnişle yakın ilişkili olanların sık sık Katar'ı ziyaret etmektedirler. Ayrıca Irak'ta Şii iktidarı tarafından, Katar'ın direniş hakkında konferanslara ev sahipliğini yapması kanıt olarak sunulmaktadır.⁶⁴⁰ Katarlı yetkililerin bu iddialara yanıtı ise; Katar'da herkesin ve her kurumun fikir beyan etme özgürlüğünün olduğunu söylemektedir. Çünkü Katar direnişi konu alan konferanslarının yanında örneğin, 2007 yılında mezhepsel çatışmayı önleyen büyük bir konferansında düzenlenmesini fikir beyan etme özgürlüğünün bir kanıtı olarak göstermektedir.

Katar'da Şii nüfusun toplam nüfus sayısının %15'i⁶⁴¹ oluşturmasına rağmen Şiiler Sünni vatandaşlar gibi devletin bütün müesseselerinden yararlanmaktadırlar. Yani kısacası Şiilere hiçbir haksızlık yapılmamaktadır.

Bu durumda Iraklı Şiilerin, Katarlı Şiiler üzerinde olumsuz bir etki yapabileceklerinin zor olduğunu söyleyebiliriz. Ama eğer Katar ilerde Iraklı Şiileri daha fazla sıkıştırmaya devam ederse, Iraklı Şiiler, Katarlı Şiilerle

⁶³⁸ “Rağad Saddam Hüseyin Muraşahat Al-baas Va Tufekir Ciddiyen Bil Avde Lil Bağdat Va Havuz Maarakat Al-intihabat Bi daam Al-museles Al-sünni”, **Alkudus Al-arabi**, Londra, 25 Haziran, 2004, s.8.

⁶³⁹ 3 Temmuz 2006 tarihinde Irak hükümeti tarafından yayınlanan bildiriye en çok aranan eski rejimine mensup olanların listesi yayınlanmıştır. Bu listenin içinde Saddam'ın eşi ve kızı Rağad'ında adları bulunmaktaydı. Suçları ise eski yönetimin döneminde ve 9 Nisan 2003 tarihinden sonra gerçekleşen terör eylemlerine sağladıkları destekti. Daha detaylı bilgi için Bkz, http://www.mnfiraq.com/index.php?option=com_content&task=view&id=572&Itemid=46, 23 Aralık, 2007.

⁶⁴⁰ B.Alterman, **a.g.m.**, s. 9.

⁶⁴¹ Bahgat, “Peace In The Persain Gulf: The Shi'is Dimension”,s. 77.

ilişkilerini daha fazla geliştirerek siyasi açıdan Katar yönetimine baskı yapabileceklerinin zeminini hazırlayabilirler.

Katar'ın Şiilerle bir başka sorunu ise Al-jazeera uydu kanalının Şiiler aleyhine yayınlanan programlar olduğunu söyleyebiliriz. Kuzey Irak hariç Irak'ın diğer illerinde Al-jazeera kanalının bütün faaliyetleri yasaklanmıştır.⁶⁴² Iraklı Şiilerin böyle bir yola başvurmalarının nedenini şöyle açıklamaktadırlar; Al-jazeera kanalı yayınladığı programların ve yaptığı haberlerin Irak'ta terör eylemlerini teşvik edici niteliktedir. Bu yüzden faaliyeti yasaklanmıştır. Buna karşılık Al-jazeera kanalı yaptığı haberlerinin ve hazırladığı programların gerçekleri yansıttığını iddia etmektedir. Böylece Iraklı Şiilerin ilk tepkileri Al-jazeera'nın faaliyetlerinin yasaklanmasıyla başlamıştır. Eğer Katar Şiilere yönelik politikalarında değişikliğe gitmezse ileride Katar'da bulunan Şiilerin bu politikaya karşı tavırsız kalmayacağı tahmin edilmektedir. Ama şimdilik Katarlı Şiiler Yönetimleri tarafından ayrımcılık içeren politikalar izlenmediğinden dolayı kendi refahlarını Iraklı Şiilere destek vererek bozmamaktadırlar. Bu noktada Katar'ın genç Emir'i başarılı bir politika izleyerek Katar'da Şiilerin tepkilerini çekmemeye çalışmaktadır.

D. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) :

Her ne kadar BAE'ndeki yetkililer Şiiler üzerinde baskı uygulamaktan çekinseler de. Iraklı Şiilerin yükselişinin siyasi yankıları, BAE'ne de sıçrama olasılığının var olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında BAE'de Şiiler istedikleri kültürel ve dini faaliyetlerini yapabilme özgürlüğüne sahiptirler.⁶⁴³

BAE'nin yetkilileri Şiilerin yükselişinden çekindikleri husus ise İran'ın Irak'taki Şii nüfuzunun artmasıdır. Çünkü İran BAE'ne ait olan 3 adayı işgal etmektedir. Eğer Iraklı Şiiler üzerinde İran'ın nüfuzu artarsa, Irak'ın 3 ada

⁶⁴² Ali Abdullah, "Muhavela Li-iskat Savtul Al-hak", (Erişim):<http://www.aljazeera.net/articles/iraqi.index.php?>, 12 Kasım, 2007.

⁶⁴³ Al-acmi, a.g.e., s.611.

konusunda İran'ının yanında yer almasından endişelenmektedir.⁶⁴⁴ BAE'nin İran'la 3 ada konusundaki anlaşmazlığında ne kadar haklı olduğunu Erbil'de gerçekleşen Arap parlamenterler Birliğinin toplantısında, Irak heyetinin davranışından anlayabiliriz. 2008'de Erbil'de gerçekleşen Arap parlamenterler Birliğinin toplantısından çıkan sonuç bildirisinde İran'ının 3 adayı işgal etmesi kınanmıştı ve Arap ülkeleri BAE'inden yana olduklarını açıklamışlardı. Fakat bu sonuç bildirgesi hazırlanırken Irak heyeti İran'ın işgalci durumda olmadığı görüşünü açıkça beyan etmiş ve Irak'ın İran'ı işgalci olarak niteleyen maddeye karşı olduğunu açıklamıştır.⁶⁴⁵ Toplantı sonrası Irak'ın bu tavrı üzerine BAE'nin dışişlerinden yapılan açıklamada Irak'ın bu tutumundan rahatsız olduğunu ve kınadığını açıklamıştı.

Olayı geniş bir boyutta incelediğimiz zaman Irak'ın böyle bir tutumu sadece BAE'ni etkilememektedir. Diğer bütün Arap körfez ülkelerinin İran'ın Irak'ta yükselen Şii nüfuzu üzerine ne kadar etkili olduğunu endişeyle izlemiştir ve izlemektedir. Bu nedenden dolayı Arap körfez ülkeleri Irakla ilişkilerini genişletmekten çekinmektedir. Özellikle Irak üzerinde olan bu ülkelerin borçlarını silmekte direnmektedirler.⁶⁴⁶

Dönemin ABD dışişleri bakan Condolize Rice genel olarak Arap ülkelerin ve özel olarak ta Arap körfez ülkelerini Irakla diplomatik ilişkilerin en yüksek seviyeye çıkarılmasını ve Irak üzerinde bulunan borçlarını silmeleri konusunda ısrar etmektedir. ABD'nin bu kadar baskısına rağmen Arap körfez ülkeleri, Irak'ın borçlarının silinmemesini ve diplomatik temsilci göndermeye sıcak bakmamaktadırlar. Nedenini de Irak'ta istikrarlı bir hükümetin bulunmaması ve güvenlik sorunlarının hala devam etmesidir.

⁶⁴⁴ Kenneth Katzman, "The United Arab Emirates (UAE): Issues For U.S. Policy", **Congressional Research Service Report For Congress**, No.RS21852, Washington, DC, 9 May, 2005, s. 5.

⁶⁴⁵ Zuheyir Ed düceyli, "Maukif Mustagrap Fi Mutemer Erbil: El vafd El Parlamani El İraki Araza Hak El İmarat Fil Cüzur", (Erişim): <http://www.alqabas.com.kw/Final/NewspaperWebsite/NewspaperPublic/ArticlePage.aspx?ArticleID=371330>, 7 Nisan, 2008.

⁶⁴⁶ Al-acmi, **a.g.e.**,s.612.

E. Umman :

Iraklı Şiilerin yükselişinin siyasi etkileri Umman üzerinde fazla görüleceği tahmin edilmemektedir. Çünkü Umman'ın resmi devlet mezhebi İbaze mezhebidir. Bu mezhep Haricilerin en ılımlı olan koludur. Şiilerin diğer Arap körfez ülkeleri gibi Hanbelî veya diğer Sünni mezheplerle çatışma olasılığı çok düşüktür. Bunun yanında Ummanlı Şiiler devletin zengin kesimini oluşturmaktadırlar ve devlet vatandaşlarına ayrımcılık yapmaksızın, müesseselerde görev alma şansını eşit bir şekilde tanımaktadır.⁶⁴⁷

F. İran

ABD'nin Saddam rejimini devirmesi en çok İran'ın lehine olmuştur.1979 yılından beri Humeyni Baas rejimini devirmek için uğraşmış ama başarılı olamamıştı.(Bkz. Ek 8) Ayrıca Şii İslami devrimini Irak'a ihraç etmeye çalışırken hezimete uğramıştır.⁶⁴⁸ İran'ın bu iki amacını ABD gerçekleştirmiştir. Hem Saddam rejimini devirmiş hem de Iraklı Şiilerin yükselişine yardımcı olmuştur.

9 Nisan 2003 tarihinden sonra İran, Irak'taki nüfuzunu artmak için birçok yöneme başvurmuştur. O kadar Irak'ta etkili olmuş ki ABD Irak'ta güvenli bir ortam hazırlaması için İran'la görüşmeyi kabul etmiş ve bu konuda İran'ın yardımına ihtiyacı olduğunu göstermiştir.⁶⁴⁹

İran, Irak'ın Dünyadaki Şiilerin merkezi haline gelmesine karşıdır. Çünkü 1979 yılından beri Nefes ve kerbela'yla rekabet edebilecek bir şehir oluşturmuştur. Oluşturulan yeni şehrin adı ise Kutsal Kum şehridir. İranlılar

⁶⁴⁷ J.E. Peterson, "Oman: Three And a Half Decades Of Change And Development", **Middle East Policy**, Vol. XI, No. 2, Summer, 2004, s. 130.

⁶⁴⁸ G. Hossein Razi, An Alternative Paradigm To State Rationality In Foreign Policy: The Iraq-Iran War, **The Western Political Quarterly**, Vol.41, No. 4, December, 1988, s. 699.

⁶⁴⁹ Leyla Şeyhli, "Sai Vaşinton Lil Hivar Maa İran Va Suriye", Bernamej Ma Veraa El haber, (Erişim): <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/F3ADE077-ACA8-4D4E-8104-41EF95DF6743.htm>, 23 Mayıs, 2008.

Kum şehrinin yerini Necef ve kerbela'ya bırakmak istememektedirler. Bu sebepten dolayı güçlü bir Irak, İran için bir tehlike oluşturur.

Güçlü ve istikrarlı bir Irak'ın İran üzerine oluşturabilecek bir diğer tehlikesi ise; Ayetullah Sistani'dir. Ayetullah Sistani'nin giderek dünyadaki Şiiler arasında nüfuzu artmaktadır.⁶⁵⁰ Sistani'nin nüfuzu artması dünyadaki Şiileri kendi kontrolüne almaya çalışan Ayetullah Ali Hamaneyi'nin nüfuzunu etkilemektedir. İki Ayetullah'ın dünyadaki Şiiler arasında en çok nüfuz ve mukallide sahip olma yarışması açısından da Irak'ın istikrarı çok önemlidir. Eğer Sistani Necef'i Şiilerin merkezi haline getirebilirse veya en azından eski günlerine kavuşturabilirse Ali Hamaneyi ile olan nüfuz rekabetinde başarılı olabilme olasılığı da yükselir.

Ekonomik ve askeri açıdan zayıf ve dini otoritesinden yoksun bir Irak İran için en uygun modeldir. 1979 yılından itibaren Iraklı Şii muhalefete her türlü yardımda bulunan İran bugün iktidara geçen Şii gruplar İran'ın desteklediği gruplardır. Bundan dolayı İran'ının nüfuzu Irak'ta 2003 yılından sonra artmıştır.⁶⁵¹

İran tarafından eğitilen Şii milisler Irak'ta İçişleri Bakanlığının teşkilatlarını ve yeni oluşmakta olan Irak ordusunun temelini oluşturmaktadırlar. Savunma ve İçişleri gibi önemli bakanlıkların neredeyse tamamı, İran'ının eğittiği Bedir Tugayının kontrolüne geçmiştir. ABD hem İran'ın Irak'ta artan nüfuzunun önüne geçmek için hem de Arap körfez ülkelerinin kaygılarını gidermek için Sünni aşiretlerini silahlandırmaya başlamıştır. Bu proje için hem silah dağıtmaya hem de aylık yaklaşık 16 milyon Amerikan doları para yardımı Sünni milislere dağıtmaya başlamıştır.⁶⁵² Iraklı Şiiler ve İran, silahlı Sünni milislerin Irak'ın yeni oluşmakta olan ordusuna katılmalarına sert bir şekilde karşı çıkmaktadır.

⁶⁵⁰ Fazıl Al-rubayi, Al-davur As-siyasi Li Havzat An-necef " Ayatuha Al-izam, Masadir Al-mal, Al-tedahul Al-ecnebi" , Şam, **Al-markez Al-iraki Lil Dirasat Al-stratiyye**, 2007, s.25.

⁶⁵¹ Fazıl Al-rubayi, "İndema Yasud Aş-şia: Ruya Amerikiye", **Al-rased dergisi**, Muhtarat İraniyye, Sayı 74, Eylül, 2006, s.4, (Erişim):http://www.alrased.net/print_topic.php?topic_id=467, 27 Ocak, 2008.

⁶⁵² Iraq After The Surge I: The Sunni Landscape, **İnternational Crisis group**, Middle East Report, No. 74, 30 April, 2008, s. 11.

Sistani'i Humeyni gibi devrim ihraç politikasını şiddete başvurarak Şiiliği yaymaya yönelmemektedir. Sistani, batı modeli demokrasiden hareket ederek dünyadaki Şiileri, mevcut Sünni iktidara karşı barışçıl yöntemleri kullanarak desteklemektedir.⁶⁵³ İran'ın 1979 yılından sonra yaymaya çalıştığı devrim ihraç politikasının başarısız olduğunu herkes görmektedir. Aslına bakılırsa hem Sistani'nin hem de Humeyni'nin hedefi, Şiiliği yaymak ve Şiilerin hak ve özgürlüklerini elde edebilmelerinden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Ama Sistani ile Humeyni'nin izledikleri yöntemler farklıdır. Sistani, ABD ile işbirliği yaparak ve ABD'nin Ortadoğu'da sözde demokrasiyi yayma politikasını benimsediğini kabul etmiştir.⁶⁵⁴ Tabi burada önemli olan bir meseleyi de hatırlatmakta yarar vardır o da; ABD bölgede radikal Sünnilere karşı Şii yükselişini desteklemektedir. ABD'nin bu politikası Sistani'nin işini kolaylaştırmaktadır.

Humeyni'nin 1980'li yıllarında Şiiliği yaymakta kullandığı politikası ise; şiddete dayalı ve Şii milislerini çeşitli körfez ülkelerinde destekleyerek devrim ihracını amaçlamaktaydı. Ama Humeyni'nin izlediği bu radikal politika Lübnan hariç hiçbir Arap ülkesinde başarıyla sonuçlanmamıştır.

Buna karşılık, Sistani'nin, Bir adam bir oy politikası birçok Arap ülkesinde başarılı olmuştur. Hatta radikal eylemleriyle bilinen Lübnan'da bulunan İran destekli Hizbullah, Sistani'nin bir adam bir oy politikasından etkilenecek, Lübnan'da gerçekleşen yerel seçimlerde Şiilerin yoğun bir şekilde katılmalarını sağlamıştır.⁶⁵⁵

Sistani'nin bir adam bir oy politikası, asıl yankısını 2005 yılında Suudi Arabistan'da gerçekleşen belediye seçimlerinde bulmuştur. Önde gelen Suudi Arabistanlı Şii lider Hasan Al-saffar, Şiilere Sistani'nin seçime davet yazılarını aynen aktarmaya çalışmıştır. Bütün Şiilerin seçime katılmalarının hayati önem taşıdığını vurgulayarak, örnek olarak ta Iraklı Şiilerin bu konuda başarılı olduğunu göstermiştir. Suudi Arabistanlı Şiilerinde aynı şeyi

⁶⁵³ Al-haffaf, **a.g.e.**, s.127.

⁶⁵⁴ Juan R.I. Cole, "The Ayatollahs And The Democracy In Iraq", **ISIM Review 17**, Isalm, Society & State, Spring, 2006, s.34.

⁶⁵⁵ Nasr, **Sahvat Aş-şia**, s.229.

başarabileceklerinden emin olduğunu açıklamıştır.⁶⁵⁶ Seçimler gerçekleştiği zaman Suudi Arabistanlı Şiiler bir rekor kırmayı başarmışlardır. Suudi Arabistanlı Şiilerin rekoru ise; çoğunlukla buldukları bölgelerde ezici çoğunluğu elde etmeleriydi. Ayrıca Suudi Arabistan'da diğer seçim bölgelerine göre en yüksek katılma oranı Şiilerin bölgelerinde gerçekleşmiştir.⁶⁵⁷ Her ne kadar belediye meclislerinin çok fazla yetkileri olmazsa da bu olay Arap körfez ülkelerindeki Şiilerin, Iraklı Şiilerin yükselişinden cesaret alarak Sünni iktidarlar üzerinde demokratik yöntemlere başvurarak baskı uygulamaktadırlar.

Sistani'nin fetvalarının yankıları hem Arap ülkelerindeki hem de Arap körfez ülkelerinde hissedilmeye başlanmıştır. 2003 yılından sonra özellikle Irak'ta gerçekleşen ilk seçimlerden önce bütün Şii toplumun genel seçimlere katılmalarını farz kılan bir fetva çıkarmıştır.⁶⁵⁸ Sistani bu fetva aracılığıyla iki şeyi hedeflemiştir.

Birincisi; Irak'ta Saddam sonrası kurulacak olan yeni devlette Şiilerin rol almalarını ve etkili olmalarını amaçlamıştır. Çünkü Irak'ta gerçekleşen ilk seçimleri Sünniler boykot etmiştir. Sistani bu altın fırsatı değerlendirmek istemiş ve bunda da büyük bir ölçüde başardığını söyleyebiliriz. Daha sonra Sünniler ilk seçimlere katılmamalarının büyük ve stratejik bir hata olduğunu kabul etmişlerdir.⁶⁵⁹ Böylece yeni Irak'ta artık son sözün Şiilerin söylemelerinin zemini hazırlanmıştır.

Sistani'nin ikinci hedefi ise; Şiileri seçimlere katılmaları çağrısında bulunduğu sadece erkeklerin seçimlere katılmalarını istememiştir. Aynı zamanda kadınların da seçimlere katılmalarını istemiştir.⁶⁶⁰ Kadınların seçime katılmalarının istenmesini iki nedene bağlayabiliriz;

Birincisi, Irak'ta Şiilerin en yüksek oyu almalarını sağlamaktır.

İkincisi ise; bazı Arap körfez ülkelerinde özellikle Suudi Arabistan'da kadınların seçimlere katılmaları yasak olduğu için bu ülkelerde bulunan

⁶⁵⁶ Vali Nasr, **Sahvat Aş-şia**, s.237.

⁶⁵⁷ Gwenn Okruhlik, The Irony Of Islah "Reform", **Washington quarterly**, No. 28, 4 Autumn, 2005, s.161.

⁶⁵⁸ Al-haffaf, **a.g.e.**, s.144.

⁶⁵⁹ "Tefkik Al-irak: Ameliye Desturiye Teteaser", **İycaz Siyasi Havle Al-şark Al-avsat**, s. 6.

⁶⁶⁰ Al-haffaf, **a.g.e.**, s.144.

kadınları mevcut yönetimlere karşı baskı yapmalarının zeminini hazırlamak olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁶¹

9 Nisan 2003 tarihinde Baas rejiminin devrilmesiyle birlikte, Irak'ta bulunan bütün kutsal bölgeleri ziyaret etme yolu da açılmıştır. Milyonlarca İranlı, körfezli Şiiiler ve Hindistan gibi birçok Şii hacı Necef ve kerbela'yi ziyaret etmiştir.⁶⁶² Böyle önemli bir toplanma Iraklı Şiiilere birçok yarar sağlamaktadır. Ekonomik olarak yüksek miktarda sıcak paranın Irak'a girmesini sağlar. Ama en önemlisi, Sistani'ye tabi olanların sayılarını artmaya yardımcı olmasıdır. Sistani'nin mukallitlerinin artması daha fazla para kazanması ve siyasi etki alanının genişlemesine yol açmaktadır.⁶⁶³ Çünkü birinci bölümde de ele alındığı gibi Şiiiler kazandıklarının beşte birini hayatta bulunan bir merciyye'ye öderler. Aynı zamanda tabi oldukları merciyye'nin fetvalarına başvururlar. Sistani'nin Irak dışında bulunan ağ şeklinde bir temsilciler grubu mevcut. Bu temsilcilerin görevleri ise Sistani'nin mukallitlerinden hem humusu toplarlar hem de Sistani'nin ofisinden çıkan fetvalarını mukallitlere ve mukallitlerin sorularını da Sistani'nin ofisine iletmekle görevlidirler. Sistani'nin Irak'ın dışında birçok mukallidi bulunur. Hatta Irak'ın dışından gelen humus paraların miktarı, Irak'ta toplanan paralardan daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu Sistani'nin Irak'ta daha az mukallide sahip olduğundan kaynaklanamaz. Tam tersine Sistani'nin Irak'ın dışında birçok mukallidinin bulunduğu bir göstergesidir.

---

⁶⁶¹ Yamani, **a.g.m.**, s.10.

⁶⁶² Nasr, **Sahvat Aş-şia**, s.52.

⁶⁶³ Nasr, **Sahvat Aş-şia**, s.169.

SONUÇ

1990 yılında meydana gelen ikinci körfez savaşından sonra Irak'ın güneyinde bulunan Iraklı Şiiler ABD'yle irtibata geçip Saddam Hüseyin'i devirmek istemişlerdi. Hatta bu emellerini gerçekleştirmek için de Şiiler güneyde Baas rejimine karşı direnmeye başlamışlardı. Şiileri ayaklanmaya teşvik eden olayı ise dönemin ABD başkanı Bush'un Iraklıları mevcut iktidara karşı direnme çağırısında bulunmasıydı. Fakat Bush, Saddam Hüseyin iktidarını devirmeye kararlı değildi. Çünkü Arap körfez ülkeleri özellikle Suudi Arabistan Şiilerin yükselişinden çekindiği için Irak'ta rejimin değişikliğine karşıydı ve bu yönde de ABD üzerine baskı yapmaktaydı. Çünkü Suudi Arabistanlılara göre Irak'ta kolu kanadı kırılmış bir Baas rejiminin Şii yükselişinden daha iyi seçenekti.

Ayrıca Saddam sonrası Şiilerin İran'a benzer bir İslami cumhuriyeti kurulmasında ABD'nin de endişeleri vardı. Bunun üzerine o dönem Şiilerin en büyük mercii olan Abul-Kasım Al-hui'nin Londra'da ikamet eden oğlu Abdülmecit aracılığıyla ABD yetkililerine Saddam'dan sonra Irak'ta İran'a benzer bir cumhuriyetin kurulmasından yana olmadığını iletmişti. Hatta Humeyni'nin benimsediği Velyat-i Fakih doktrinine karşı olduğunu kanıt olarak göstermiştir. Bunun yanında Irak'ta demokrasiye dayanan bir rejimin kurulmasından yana olduğunun altını çizmiştir. Fakat bütün bu güvenceler ABD'yi tatmin etmemiştir ayrıca ABD'nin önemli müttefiklerinden, Suudi Arabistan ve diğer Arap körfezi ülkeleri Şiilerin yükselişinden endişelenerek Saddam Hüseyin'in rejiminin devrilmesine karşı çıkmışlardır. Bu yüzden ABD 1991 yılının başında Şiilere tam destek vermemiştir. Hayal kırıklığına uğrayan Şiiler ise ABD'den ümit kesmemişlerdir. Sürgünde bulunan Şii muhalefet ABD ile bağını güçlendirmeye devam etmiştir.

Sürgündeki laik Şiilerden olan Ahmet Çelebi, ABD ile sürekli irtibat halinde olmuştur. Hatta bazı iddialara göre Ahmet Çelebi Pentagon ve CIA'ye Irak'taki son durumları değerlendiren düzenli olarak rapor sunmaktaydı. Bu raporların çoğu yanlış bilgiler üzerine hazırlanmaktaydı. Buna karşılık ABD Ahmet Çelebi'ye maddi yardımlar vermektedir. Bu yardımın amacı ise

sağlam bir şekilde Irak'taki Baas iktidarını devirmektir. Ama bütün bu planlar başarılı olamamıştır. 20 Mart 2003 tarihinde ABD bütün dünyanın karşı çıkmasına rağmen Irak'ı işgal etmiştir. Bu işgalin bir sonucu olarak Irak'ta yeni kurulan rejimde Şiilerin ve Kürtlerin ağırlık kazanmalarına neden olmuştur.

9 Nisan 2003 tarihinden sonra oluşan Irak'ın yeni düzeninde Şiiler başat faktör haline geldiler. Çünkü devletin birçok önemli müesseselerine yerleşmeye başladılar. ABD'nin Orta Doğu'da kurmak istediği yeni düzende Şiiler önemli bir rol oynayacaklar. ABD gücünü de kullanarak Orta Doğu'da birçok diktatör rejimi tehdit edebilme imkânına sahiptir. Irak'ın işgalinden sonra Libya ile ABD arasında bulunan anlaşmazlıklar hemen Libya'nın aleyhine sonuçlanmıştır. Çünkü Libya açıkça Saddam'ın devrilmesinden sonra endişelenmeye başlamış ve ABD'nin isteği doğrultusunda Lockerbi olayının çözülmesini kabul etmiştir.

Irak'ta Şiileri temsil eden üç önemli grup bulunmaktadır, bunların başında İslami Yüksek Konseyi (İYK) gelir. İYK'yi 1982 yılında İran'da Şiileri bir çatı altında toplamak için kurulmuştur. Bu örgütün en önemli etkisi ise 10.000 silahlı askeri Bedir Tugayı adı altında bir araya gelmiştir. Bedir tugayı üyeleri İran silahlı kuvvetleri tarafından eğitilmiş ve 9 Nisan 2003 tarihinden sonra üyeleri savunma ve içişleri bakanlığının teşkilatlarına sızmışlardır. Böylece Iraklı Sünniler tamamen Irak'ın yeni oluşan ordusundan dışlanmışlardır.

Arap Körfezi ülkeleri, İran tarafından yetiştirilen özellikle Bedir Tugayının üyelerinin Irak İçişleri ve Savunma bakanlıklarını ele geçirmelerinden ve Sünnilerin yeni oluşan devlet müesseselerinden dışlanmalarından dolayı endişelenmektedirler. Bu sorunun; Kral Faysal'ın yaptığı gibi, zorunlu askerlik hizmetini yeniden getirmekle çözülür. Çünkü ordu Iraklılara Iraklılık duygusunu öğretmek için önemli bir kurumdur. Kral Faysal, orduyu bileştirici bir unsur olarak görmekteydi bu yüzden bütün Iraklıların bu orduda yer almalarını hedeflemişti.

Irak'ta ordunun çeşitli Şii milislerin kontrolüne geçmesi hem Şii–Sünni mezhep çatışmasını körükler hem de Irak'a komşu ve körfez ülkelerine tehdit unsuru haline gelir.

Körfez ülkelerini rahatsız eden bir diğer meseleyse, İYK'nin Irak'ın güneyinde büyük Şii Federasyonun oluşturma hayalidir. Bu büyük federe devlet dokuz güney ilden oluşması planlanmaktadır. Böyle bir federasyonun kurulması imkânsız değildir. Çünkü Irak'ın Kalıcı Anayasası Kürdistan federe devletinden başka, federe devletlerin oluşumuna izin vermiştir. Kurulması düşünülen Şii federasyonu özellikle Şii toplumunu içinde barındıran körfez ülkeleri açısından ciddi sorunlara neden olabilir. Özellikle Irakla sınırı bulunan Arap körfezi ülkeleri açısından vahim sonuçlar yaratabilir. Şii federasyonun oluşmasının yankıları hemen Irakla sınırı bulunan Suudi Arabistan ve Kuveyt'teki Şiileri kışkırtmaya yardımcı olabilir. Suudi Arabistanlı ve Kuveytli Şiilerin Irak'ın güneyinde kurulacak federe devlete benzer haklar talep edebilme olasılığı yüksektir.

İYK'nin yürütme kurulunda laikliği ve diğer dinci olmayan görüşleri savunan Şiiler bulursa da, radikal dinci çizgisinden vazgeçmesi imkânsızdır.

Şiilerin bir diğer grubu ise, Dava Partisidir. Dava Partisi Irak'ta köklü partilerden biridir. 1960 yılında kurulduğu tahmin edilmektedir. Dava Partisinin çalışma biçimi Mısır'da kurulan Sünni Müslüman Kardeşlere çok benzemektedir. Dava Partisi hemen hemen bütün Arap körfezi ülkelerinde faaliyette bulunmuştur. Hatta Kuveyt ve Bahreyn gibi körfez ülkelerde iktidarı devirmeye bile girişmiştir. 2003 sonrasında Irak'ta kurulan üç hükümetten ikisinin başbakanlığını dava partisi başkanları tarafından yapılmıştır. İbrahim Caferi Dava Partisinin eski genel başkanı ve bugün görevinin başında bulunan Nuri Maliki de Caferi'den sonra Dava Partisi'nin başına geçmiştir. 1980'li yıllarında birçok şiddetli eylemleri gerçekleştiren Dava partisinin genel başkanı Irak'ın mevcut başbakanıdır

Şiilerin bir diğer önemli grubu ise genç Şii din adamı Muktada As-sadr liderliğindeki Sadr grubudur. Bu grup 2004 yılında ABD karşıtlığıyla tanınmaya başlanmıştır. İnanla olan ilişkileri de dikkat çekicidir. Çünkü bu grubun askeri kanadı düzenli olmayan ve eğitimsiz militanlardan

oluşmaktadır. Şii koalisyonuna katılmış ve daha sonra kurulan hükümetlerde yer almıştır. Ama diğer Şii gruplarla arası açılınca hem Şii koalisyonundan hem de hükümetten çekilmiştir. ABD güçlerine karşı sert tavırlarıyla bilinen As-sadr grubu aynı zaman da İran'dan da yardım almaktadır. İran'ın farklı Şii gruplarını destekleme nedeni ise Irak'ta nüfuzunu devamlı tutmak, ekonomik ve askeri olarak güçlü bir hükümetin oluşmasını engellemek içindir. Çünkü güçlü bir Irak Şiilerin kontrolünde olsa bile İran için tehlike oluşturmaktadır. İran 1979 yılından itibaren dünya Şiilerin merkezi haline gelmeye çalışmaktadır. Humeyni, Özellikle Necef ve Kerbela'ya rakip bir şehir yaratmaya çalışmıştır ve bunda da büyük bir ölçüde başarılı olmuştur. Kutsal Kum şehri Şiiler için bir bilim merkezi haline getirilmiştir. Böylece yeni kurulan Şii Irak, hem dünyadaki Şiilerin merkezi haline gelir hem de İran'da bulunan Ayetullah Ali Hamaneyi'nin mukallitleri Sistani'nin lehine azalmaya başlayacaktır. 2003 yılında Necef'te bulunan Sistani'nin mukallitlerinin sayısı göze çarpacak bir biçimde artış göstermesi de bunu kanıtlamaktadır.

Böylece Iraklı Şiilerin üç önemli grubu İslamcı gruplardan oluşmaktadır. Irak'ta kurulan hükümetlerin çoğunluklarını bunlar oluşturmuştur. Bu radikal İslamcı Şii gruplar, Körfez ülkelerin endişe kaynağıdır.

Orta Doğu'daki Arap ülkeleri Irak'ta bulunan Sünnilerin ezilmelerinden kaygılanmaktadır. Çünkü Sünniler Saddam sonrasında gerçekleşen seçimleri boykot etmişler ve kurulan geçici hükümette işgalci güçlerin kontrolünde kurulduğu için katılmamışlardır. Ayrıca 2003 yılı sonrası kurulan yeni anayasa hazırlayan komisyonda görüşlerine danışılmadan anayasa taslağı hazırlanmıştır. Sünnilerin Irak'ta dışlanmaları, iktidarda bulunan Arap Sünni iktidarını rahatsız etmeye başlamıştır. Çünkü Sünnilerin iktidardan dışlanmaları Irak'ta meydana gelen mezhep çatışmasının daha vahim sonuçlara gidilmesi anlamına gelir. Ayrıca Sünniler iktidarda bütün ağırlıklarını ortaya koyarlarsa Şiilerin yükselişine engel olabilme durumu söz konusu olur. Bu da Sünni iktidarların bir temennisidir.

ABD Orta Doğu'da oluşturmayı düşündüğü yeni dengede Şiilere büyük rol vermektedir. 1900'lı yıllardan itibaren, İngiltere'nin kurduğu düzenin

temelini, Sünni iktidarla işbirliği yaparak oluşmaktaydı. Bu politika 11 Eylül 2001 tarihine kadar ABD tarafından da izlenmekteydi. Radikal Sünniler 11 Eylül 2001 yılında ABD'nin kalbinde bulunan ikiz kulelere gerçekleştirdikleri uçak saldırılarından sonra ABD, Sünnilerle yaptığı işbirliğinde köklü değişiklikler yapmıştır. Böylece, ABD'nin, Sünnilere verdiği desteği kestikten sonra hem Irak'ı hem de Afganistan'ı işgal etmiştir. Radikal Sünnilerin kalesi konumunda olan Afganistan 2001 yılında ABD güçleri tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra 2003 yılında ise körfezin en önemli ülkelerinden biri olan Irak'ta işgal edilmiştir.

Irak'ta Baas rejiminin ve Afganistan'da Taliban'ının devrilmesi en çok İran'ın lehine olmuştur. Çünkü İran sekiz yıl boyunca Baas iktidarıyla savaşmış ve 1979 yılında gerçekleşen devrimin hedefi ise Baas iktidarını devirmektir. Taliban ise radikal Sünni kesimi oluşturduğundan İran açısından tehlike oluşturmuş ve Afganistan'daki Şiilere baskı uygulamaktaydı. Böylece İran'ın rahatsız olduğu iki önemli tehlike ABD tarafından ortadan kaldırılmıştır.

ABD'nin bu yeni politikasından, Suudi Arabistan olumsuz etkilenmiştir. Çünkü Suudi Arabistan'ının doğu bölgesinde Şiiler ağırlıkla bulunmaktadır. Irak'ta Saddam'ın düşmesinden 21 gün sonra Suudi Arabistanlı Şiiler, Suud ailesinden Şiilere hak ve özgürlüklerini tanımalarını talep etmişlerdir. Bu taleplerini dilekçe şeklinde Suud ailesine iletmışlerdir. Suudi Arabistanlı Şiilerin böyle bir yönetime başvurmalarını ve açıkça haklarını istemelerini Iraklı Şiilerin yükselmelerine bağlayabiliriz.

Şiilerin birlikte hareket etmelerini ve kolayca kontrol altına alınabilmelerinden dolayı ABD Şiilerin yükselişini istemektedir. Çünkü Şii mezhebine göre genelde Şiiler hayatta bulunan bir merciiye'ye tabi olmaları gerekir. Birden fazla merciiyenin bulunmasına da imkân tanınmıştır. Ama bu merciiyeler arasında en büyük merciiye bulunur. Merciiyye başındakileri kontrol etmek çeşitli radikal Sünni liderlerini kontrol etmekten çok daha kolaydır. Çünkü Sünniler Şiiler gibi hayatta bulunması gereken herhangi bir dini mercii'ye tabi olması gerekmemektedir. Irak'ın işgali sırasında, Şiilerin işgalci güçlere karşı direnmemelerini ABD, Sistani çıkarttığı bir fetva ile

önlemiştir. Bu da Şiilerle işbirliği yapmanın ne kadar kolay olduğunu bir göstergesidir.

Arap ülkeleri arasında ilk Şii Arap ülke olan Irak, Baas rejiminin devrilmesinden sonra oluşan kalıcı anayasanın hazırlanıp onaylanmasının ardından Irak Cumhuriyeti adını Federal Irak Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Yeni anayasa birçok demokratik olan ve Arap Körfez ülkelerinde bulunmayan düzenleme getirmiştir. Görünüşte demokratik görünen sistem Arap körfezi ülkeleri arasında örnek bir ülke olarak gösterilmek istenmiştir. ABD, Irak'ı bölgede örnek ülke haline getirmeye çalışmaktadır. Ama Irak'ın çok karmaşık bir yapıya sahip olması ABD'nin bu amacını gerçekleştirmesine engel olmuştur. Ayrıca ABD, Irak'ı uzun vadeli, kendi kontrolünde tutmaya planlamaktadır. Bunu da gerçekleştirmek için Irakla uzun vadeli işbirliği altında bir ittifakın imzalanması için uğraşiyor. Iraklı Şiiler böyle bir ittifakın imzalanmasından yanadırlar. Çünkü ABD ile imzalanacak ittifak'ın aracılığıyla elde ettikleri çıkarları koruyacaklar. ABD'nin erken çekilmesi Irak'ta kaosa neden olabilir. Bu yüzden ABD'nin Irak'ta oluşturduğu düzeni devam ettirebilmesi için koruması gerekmektedir. Bu korumayı da hem bölgedeki çıkarlarını hem de Irak'ı demokratik bir ülke olarak göstermeye çalışacaktır.

Aslına bakılırsa ABD'nin Irak'ta kalması Arap körfezi ülkeleri açısından da yarar sağlamaktadır. Çünkü ABD'nin kontrolünde olmayan bir Irak Şii devleti, ABD'nin kontrolünde olan bir Irak Şii devletinden daha fazla tehlikeli olacaktır. Bu yüzden Körfez ülkeleri, İran hariç, ABD'nin hemen çekilmesinden yana değiller.

Irak, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük petrol rezervine sahiptir. Böylece Irak dünyadaki petrol fiyatlarını etkileyebilecek durumdadır. Aynı zamanda OPEC ülkelerin üyelerinden biridir. ABD, Irak'ın işgalinden sonra, Irak'ın petrol ihracatını kendi çıkarı doğrultusunda yönlendirebilme imkânına sahip olmuştur.

Dünyadaki Şiilerin sayısı hakkında net bir rakamın bulunmaması Şiiler bazen gerçek sayılarından daha fazla gösterilmektedir. Bu da ABD tarafından bilinçli olarak yapılmaktadır. Örneğin Mısır'da bulunan İbn Haldun Araştırma

Merkezinin Şiilerin sayıları hakkında yıllık çıkardığı raporlarını araştırdığımız zaman ciddi bir şekilde özellikle Irak ve Bahreyn'de artış göstermektedir. 1993 yılındaki rapora göre Bahreyn'de bulunan Şiilerin toplam nüfusun %52'ni ve Irak'taki Şiiler ise toplam nüfusun %48'ni oluşturduğunu vurgulamaktadır. Aynı merkezin 1999 yılındaki raporuna göre ise Bahreynli Şiilerin sayıları toplam nüfusunun %72'ye, Irak'taki Şiilerin sayıları ise toplam nüfusunun %60-65'e çıktığını iddia etmektedir. Altı yılda böyle bir şekilde nüfusun artması çok zordur. Çünkü Irak'ta 1990–1999 yılları arasında ABD tarafından uygulanan ambargo yüzünden birçok insan kötü beslenmekten dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu gerçeği BM'in çıkardığı raporlarda açıkça görebiliriz. Bu tarihler arasında yaklaşık 1 milyona yakın çocuk hayatını kaybetmiştir. Bu ölen çocuklarını birçoğu Irak'ın güney ve ortasındandı. Çünkü Sünni olan Erbil, Süleymaniye ve Dahuk illeri güvenli bölgelerin sınırında kalmıştır. Bu da ölenlerin birçoğu Şiilerden olduğunu söyleyebiliriz.

Şiilerin sayıları sadece Irak ve Bahreyn'de abartılı olarak verilmemektedir. Aynı zamanda, İbn Haldun Araştırma Merkezinin 2003 yılında hazırladığı rapora göre, Kuveyt'te de Şiilerin sayılarını toplam nüfus sayısının %40 olduğunu iddia etmektedir.

Şiilerin sayıları, özellikle Arap körfezi ülkelerinde gerçek sayılarını yansıtmadan ve abartılı bir şekilde dünya kamuoyuna sunulmasının arkasındaki hedef ise, hem Şiileri haklarını elde edebilmeleri için onlara moral sağlayıp kışkırtmak hem de çoğunluk oluşturan Sünnilere baskı uygulamak olduğunu söyleyebiliriz.

Arap Körfez ülkelerinin çekindiği bir diğer mesele ise, Irak'taki Şii gruplardan, Lübnanlı Hizbullah'a benzeyen bir örgütün oluşmasıdır. Çünkü Sünni Arap iktidarlarına göre Irak'ta Hizbullah'a benzeyen bir örgütün ortaya çıkmasıyla beraber güvenliklerini tehlikeye sokabilme olasılığı yüksektir. Iraklı Şiilerin askeri ve siyasi örgütlerine baktığımızda Irak'ın Hizbullah'ı olabilme yeteneğine sahip olan Bedir Tugayı bulunmaktadır. Bedir tugayının Lübnanlı Hizbullah'la birçok ortak noktaları bulunmaktadır. Bunların ikisinin de İran ordusu tarafından eğitilip finanse edilmeleri ve desteklenmeleri gibi hususlar başta gelmektedir.

Şiilere yönlendirilen bir diğer eleştiri de Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Hüsnü Mübarek tarafından Şiiler hakkındaki yorumları gelmektedir. Mübarek, Şiileri buldukları ülkeden daha çok İran'a bağlı olduklarını açıklamıştı.⁸²⁰ Bu da bölgedeki Sünni Arap iktidarlarının Şiilere güvenmediklerinin açık bir kanıtıdır.

Ürdün Kralı ikinci Abdullah daha ileri giderek, bölgede bir Şii Hilalinden söz etmiştir. Kral Abdullah ise Şiiler Orta Doğu'da Irak, İran ve Suriye üçlüsünün bir Şii üçgenini oluşturma peşinde olduklarını iddia etmiştir.⁸²¹ Böylece Sünnilere karşı bir set niteliğinde olan bu üçgen Sünni iktidarlara karşı oluştuğunun altını çizmiştir.

İster Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek olsun ister Ürdün Kralı Abdullah olsun, endişe duydukları meseleleri açıkça dile getirmekten kaçınmamışlardır. Çünkü durumun ne kadar tehlikeli olduğunu anlamışlar ve bu tehlikeleri diğer Sünni Arap körfezi ülkeleriyle ve Sünni kamuoyuyla paylaşmak istemişlerdir. Bu açıklamalarda ileri sürdüğümüz Iraklı Şiilerin yükselişlerinin Arap Körfezi ülkeleri üzerinde ne kadar ciddi tehlikeler doğuracağı tezini desteklemektedir.

Arap körfezi ülkelerin Şiilerle iyi geçinebilmeleri için kendi ülkelerinden bir takım reformları gerçekleştirmeleri gerekir. Bu reformlar Suudi Arabistan ve Bahreyn'de daha başlangıç aşamasındadır. Özellikle Suudi Arabistan'da reformların olumlu sonuçların doğurabilmesi için Suud ailesiyle Vehhabilerin birçok konuda taviz vermeleri kaçınılmazdır. Vehhabilerin taviz vermeleri imkânsız görünmektedir. Çünkü hala radikal tutumlarını sürdürmeye devam etmektedirler. Suud ailesi ise kendi içinde Şiilere taviz verilmesi konusunda ikiye ayrılmıştır. Kral Abdullah'ın başını çektiği bir grup reformların gerçekleşmesinden yanandır. Buna karşılık reformlara karşı tutumlarıyla tanınan grubun başında Suudi Arabistan İçişleri bakanı Naif Bin Abdülaziz bulunmaktadır. Kral Abdullah'ın baskıları sonucu 2003 yılından sonra Şiilerin ağırlıklı buldukları bölgelerde aşure törenlerin gerçekleşmesine izin

⁸²⁰ Alarabiye tv, "Al-irak Va iran Testenkiran Teşvik Reis El-masri Fi Vela Eş-şia Al-arab", (Erişim): <http://www.alarabiya.net/articles/2006/04/08/22686.html>, 4 Nisan, 2008.

⁸²¹ Serkis Naum, "Amerika Va İsrail Val Hilal Aş-Şii", (Erişim): <http://www.alarabiya.net/views/2004/12/26/9007.html>, 3 Nisan, 2008.

vermiştir. Buna karşılık Suudi Arabistanlı Şiilere yönelen en ağır eleştiri ise Suudi Arabistan'dan ziyade dış ülkelerde özellikle Irak ve İran'da bulunan Şiilere daha fazla yakın durmakla suçlanmalarıdır.

Suudi Arabistanlı Şiilerini Suudilik çatısı altında tutmak için, Kral Abdullah'ın öncülüğündeki reformcu grubun yükselmesiyle gerçekleşir. Aksi takdirde radikal grubun yükselmesi Suudi Arabistan'da Şiilerle Vehhabilerin aralarının iyice açılmasına neden olur ve ülkeyi istikrarsızlığa sürükleyebilir.

Iraklı Şiilerin bölgedeki siyasi etkisini azaltabilmenin çözümü ise Sünni iktidarların birçok reformu gerçekleştiresidir. Çünkü Körfez ülkelerinde bulunan Şiiler Irak'ta 2003 öncesinde olduğu gibi birçok haklarından mahrum bırakılmışlardır. Eğer Sünni iktidarlar, Katar ve BAE gibi Şii vatandaşlarına baskı uygulamayıp diğer vatandaşları gibi davranmaya başlarsa Şiilerin mahrumiyet bahanelerinin önüne geçilerek taleplerine son verilir.

Şiilerin başta en fazla üzerinde durdukları meseleyse, dini törenlerinin gerçekleşmesinin yasaklanması gelir. Bu törenler ilgili ülkelerin polis güçleri denetiminde Şiilerin çoğunla buldukları bölgelerde gerçekleştirilmesinde izin verilebilir. Örneğin Suudi Arabistan 2003 yılından sonra bu şekilde sınırlı da olsa bu yolu denemiş ve başarılı olmuştur. Aslında bu yönetim eğer ilgili devletlerin kontrolünde gerçekleşirse hem Şiilerin isteklerini yerine getirmiş olur hem de bu törenler gerçekleşirken olası radikal Sünnilerin saldırılarının önüne geçilir.

Şiilerin ikinci önemli isteği ise Sünni iktidarların ülkelerinde bulunan okul müfredatlarıdır. Bu müfredatlarda Şiileri kâfir ve rafıda diye niteleyen cümleler yer almaktadır. Bu sorunun önüne geçmek çok zor değildir. Bu sorun en fazla Suudi Arabistan'da görülmektedir. Eğer Sünni iktidarlar ülkelerindeki müfredatlardan bu tip ifadeleri kaldırırsa bu mesele kendiliğinden çözülmüş olur.

Şiiler, Sünni iktidarlardan çektikleri bir diğer sorun ise, ilgili devletin müesseselerinden dışlanmalarından yakınmaktadır. Bu problem Suudi Arabistan'ın yanında Bahreyn'de de hissedilmektedir. Özellikle Bahreyn'de çoğunluğu oluşturan Şiiler devletin müesseselerinden neredeyse tamamen dışlanmışlardır. Suudi Arabistan'da ise, özellikle petrol zengini bölgelerde

Şiilerin çoğunluk oluşturmalarına rağmen devletin en büyük petrol şirketi olan ARAMCO'dan dışlanmışlardır. Bu şirkette sadece işçi bazında çalışmaktadırlar. Üst yöneticilik görevleri Suud ailesinde ve Sünniler arasında paylaşılmaktadır.

Eğer Sünni iktidarlar Şiilerin olumsuz faaliyetlerinin önüne geçmek istiyorlarsa. Şii toplumunu devletin bütün müesseselerinde yer vermeleri gerekmektedir. Çünkü eğer Şiiler kendilerini dışlanmış hissetmeseler vatandaşlılık bağları da güçlenmeye başlar ve bulunduğu ülkeye sadık kalmaya çalışacaktır. Eğer bulunduğu ülke herhangi bir tehlike geçirirse diğer kesimler gibi vatanını korumaya hazır olacaktır.

Böylece, Sünni iktidarları Şiilere yönelik bu önlemleri alırsa birçok tehlikenin önüne geçmiş olur. Özellikle Iraklı Şiilerin yükselişinin ülkelerinde olumsuz etki yaratmasını önlemiş olacaklardır. Fakat Arap körfezi ülkeleri Şiilerin istekleri doğrultusunda reformları gerçekleştirmekte çok isteksiz davranmaktadırlar. Çünkü Şiilerin amaçları ve buldukları ülkeye ne kadar bağlı olup olmamaları konusunda şüphelenmektedirler. Kısacası Sünni iktidarla Şiiler arasından bir güvensizlik söz konusudur. Bu güvensizliğin kaynağı ise 1979 yılında gerçekleşen İran İslami devrimi sırasında Şiilerin İran'dan yana saf tutmalarından kaynaklanmaktadır. İran Arap körfezi ülkelerindeki Şiilerin aracılığıyla mevcut Sünni iktidarlara karşı gelmelerini teşvik etmiş ve 1985 yılında Kuveyt'te olduğu gibi Kuveyt'in Emir'ine karşı suikast girişiminde bile bulunmuştur.

Sonuç olarak Irak'ta ve Orta Doğu'nun genelinde Şii ve Sünni iktidarlar arasındaki anlaşmazlıklar kısa vadede çözülmesi mümkün görülmemektedir. Irak'ta Şiilerin nüfuzlarının artması diğer Körfez ülkelerini tedirgin etmektedir. Körfez ülkeleri ve Sünni iktidarlar ise bu durumun önüne ülkelerinde reform gerçekleştirerek geçebilirler.

KAYNAKÇA

A. CABBAR, Faleh, **Al-halic Va Al-irak Mabada Al-harip “tedaiyat At-tağir Al-mutanakiza”**, **Al-halic “Thadiyat Al-msutakbal”**, **Merkez Al-ımarat lil Dirase Val Buhus Al-stratejiyye**, Abu dabi, 2005.

A. Cabbar,Faleh, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, çev.Hikmet Halis, İstanbul, Agorakitaplığı, 2004.

A. Cabbar,Faleh, **Irak'ta Şii Harekati Ve Direniş**, çev.Hikmet Halis, İstanbul, Agorakitaplığı, 2004.

A. KECHİCHIAN, Josef, “Democratization İn Gulf Monarchies: A new Challenge To The GCC”, **Middle East Policy**, Vol.XI, No.4, Winter, 2004, (s.37- 57).

A. MATTAİR, Thomas, Exiting İraq: Competing Strategies, **Middle East Policy**, Vol.XIII, No.1, Spring, 2006, (s.69- 83).

ABDULCEBBAR, Faleh Vd, **Mutazadat Al-dustur, Mazak Al-distur “ Nakit Va Tahliil”**, **Bağdat**, Badat, Mahat Ad-dirast Al-stratejiye, 2006.

ABDULLAH, Enver, **Alulama Val Ariş**, 4.bs, Beyrut, Dar-alarabi ilneşir, 1997.

Al HÜSEYİN, Muahammed, **Tatavur Al ilakat Beyne Al kiva Al Muarize Va Al Anzime Al hakime Fi Al halic**, Beyrut, Al cezire Al arabiye,1992.

AL-ACMÎ, Zafir Muhammed, **Emn Al-halic Al-arabi “ Tatavurahu Va İşkalyatehu Min Menzur Al-ilakat Al-iklimiyye Va Ad-davliye**, Merkez Dirasat Al-vahde Al-arabiye, Beyrut, 2006.

ALALÎ, Satar Cebbar, ATVAN, Hızır Abbas, **Al-irak “ Kira li Vaz Ad-davle Vali-ilakatiha Al-mustakbeliyye”**, Merkez Al-imarât Lil Dirasat Al-stratejiyye, Abu dabi, 2006.

AL-AMİLÎ, Cafer Murtaza, **Tarih Va Dirase, Ali Va Alhavarîç**, I.cilt, Silsilet Alkutup Almualefe Fil Ahlil Albey Alayhum Asselam, Beyrut, 2002

ALAŞARÎ, **Almakalat Va Alfirak**, Tahkik Mahmut Meşkür Feyruz, Tahran, Ruhulemin Yayın evi, 1963.

ALAVÎ, Hadi, **Fi Assiyase Alislamiye**, 2.baskı, Yudaeast, 1991.

ALAVÎ, Hasan, **Aşia Va Adavle Al-Kvniyye Fil İrak 1914-1990**, İran, Subhan Yayınevi, 1991.

ALBESTEKÎ, Nusrat Abdullah, **Emn Al-halic “ Min ğazu Al-kuveyit İla ğazu Al-irak” 1981–2002**, Beyrut, Al-müessesse Al-arabiye lil dirasat Va An-naşr, , 2003

ALFARAJ, Nasır, **Kiyam Alarş Assudi**, 2.baskı, Bağdat, Dar Al-raşid, 1988

ALFUKEYKÎ, Hani, **Avkar Alhezime**, Londra, Riyad El Reyis Yayınları, 1993.

AL-HAFFAF, Hamid, **An-nsus Asadire An Samahat As-seyid As-sistani Fi Al-mesale Al-irakiyye**, Beyrut, Dar Al-muarîh Al-arabi, 2007.

ALHALÎDÎ, Sami, **Al karekat Al İslamiye Fi Al Kuveyt**, Kuveyt, Almanar, 1995.

ALHASİN, Ahmet, **Davet Alimam ‘ Selefiye La Vehhabiyye’**, Kahire, Darneşir Alislami, 1978.

ALİ, Hassan, Sutur Min Azadkire “Kısat Attahkim va İadet Kirat Attarih”, **Alrasıd Dergisi**, sayı 4, Ekim, 2003, (s. 8- 21).

Al-irak: La Testacilu Ad-dstur, **İnternational Crisis Group**, Takrir Al-şark Al-avsat, Rakam Al-takrir 42, 8 haziran, 2005

ALKAŞANİ, Alfayız, **Tefsir Assafi**, I.cilt, Şam, Da-alarabi, 1980.

ALKAŞİF ALATA, Şeyh Muhammed Alhüseyin, **Asıl Aşşia Va Usuluha**, Necef, Müesseset Alimam Ali yayınevi, 1957.

AL-KATİB, Ahmad, **Kiraa Tahliliyye Lilmezhep Alvehhabi**, Beyrut, Addar Alarabiyye Lilnaşır Va Alulum , 2006.

AL-KATİB, Ahmet, **Al merciiyye Addiniyye Va Afak Atatavur; ALimam Muhammed Aşşirazi Nemuzecen**, 2.baskı, Beyrut, Addar Alarabiyye Lilnaşır Va Alulum, 2007.

AL-KATİB, Ahmet, **Muzekkerat Ahmet Alkatip; Sireti Alfikriyye Val Siyasiye Min Nazariye Alimamiye İla Aşşura**, Beyrut, Addar Alarabiyye Lilnaşır Va Alulum, 2007.

AL-KATİB, Ahmet, **Tecrubet Alsavra Alislamiyye Fil İrak Minzu 1920 Va Hatta 1980**, Tahran, Ruhulemin Yayınları, 1981.

ALMALİKİ, Şeyh Fazıl, **Algaybe Assuğra Va Asufara Alaraba**, Amman, Silsilet Alkutup Almuellefe Fi Eylil Beyt Alayhun Asselam, 1988.

ALMUDERİS, Fallah, **Alharakat Va Alcemaat Assiyasiye Fi Albahreyn '1938-2002'**, Beyrut, Dar Alkunuz Alaadabiye, 2004.

ALMUDERİS, Fallah, **Alhareke Aşiiye Fi Al Kuveyt**, Kuveyt, Matbaat Al manar, 1996.

ALNACCAR, Bakır Selman, **Al harekat Addiniye Fi Al halic Alarabi**, Beyrut, Dar Assaki, 2007.

ALNAYİMİ, Celal, **Hükkam Alirak**, Bağdat, DarulNahda, 2001.

AL-NOBAHTİ, El-Hüsyin Bin Alruh, **Firak Aşşia**, Necaf, Almatbaa Alhayderiyye, 1959.

ALNUAYMİ, Abdulrahman, **Al Bahreyn ' Cemiyet Al amal Al vatani Adimokrati'**, Beyrut, Dar Alknuz Al adabiye, 2002.

ALNUAYMİ, Abdulrahman, **Al Bahreyn ' Mavzuat Fi Al İslam Asiyasi'**, Beyrut, Dar Alknuz Al adabiye, 2002.

ALRAŞİD, Abdulaziz, **Tarih Alkuveyt**, 6.baskı, Lübnan, Dar Alsaki, 1992.

Alreyhani, **Mucize Favkal Rimal**, 3.bs, Kahire, Medbuli yayınevi, 1995

ALSAFFAR, Hasan Musa, **Almazhep Va Adin**, Beyrut, Almüessese Alarabiye Lildirasat Va Annaşir, 2006.

ALSUVEYDİ, Tevkif, **Muzakarati: Nisf Karın Min Trih Alirak Va Al Kaziye Alarabiye**, Beyrut, Dar Al-kitab Alarabi, 1969.

Altahadi Attaifi Fi Al Bahreyn, **International Crisis Group**, Middle East Report No. 40, 6 Mayıs, 2005.

AL-UFAYFİ, Fathi, **Amerika Fil Al-halic “Sukut Al-iklimiyye Va Al-mutakbalat Al-bedile”**, Kahire, Mtaabi Al-ahram Al-ticariyye, Merkez Al-ahram Liltarcame Va Al-naşr, , 2005.

ALVERDİ, Ali, **Lemahat İctimaiye Min Tarih Alirak Alhadis**, 2.bs. 3.cilt, Beyrut, Daralraşid, 2005.

ANDERSON, Simon, Saudi Election İn Regional Perspective “ The Shiite Threat Theory”, **Policy Watch** , Sayı 970, Ağustos, 2005.

ASSADIK, Ali Bin Babaviye, **Alimama Min Attabsire Min Elhire**, Tahran, Ruhulemin Yayınevi, ,1987.

ATA HASAN, Sami, **Abdullah Bin Sebaa Alyamani**, Ürdün, Albeyit Yayınevi, , 2003.

AYOOB, Mohammed, The Middle East İn 2025:İmplications For U.S. Policy, **Middle East Policy**, Vol. XIII, No. 2, Summer, 2006, (s.148- 161).

B.ALTERMAN, Jon, “Iraq And The Gulf States : The Balance Of Fear”, **United States İnstitute Of Peace**, Special Report 189, August, 2007.

BAHGAT, Gawdat, “İslam’ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezindeki Şiiler”, Çev.Banu Ergül, Avrasya Dosyası, cilt 13, sayı 3, 2007, (s. 145- 159).

BAHGAT, Gawdat, “Peace İn The Persian Gulf: The Shi’is Dimensions”, 1999 Peace History Society And Consortium On Peace Research, Educaton And Development, **Peace & Change**, Vol.24, No.1, Jaunaury 1999,(s.76-90).

BATATU,Hana, çev.Afif Al Razzaz, **Alirak; Atabakat Al İçtimaiye Val Harakat Al Savriyye Fil Alahd Alosmani Hatta Kiyam Alcumhuriye**, I.cilt, Kum, Menşurat Fersat, 2005.

BİN ALİ, Seyf, **Kadaya Al taharur Va Al Dimokratiye Fi Al Bahreyn Va Al Halic**, Beyrut, Dar Al farabi, 1980.

BİN BİŞİR, Osman, **İnvān Almacd Fi Tarih Alnacid**, I.cilt, Necef, Almatbaa Alhayderiyye, 1970.

CELAL KUŞK, Muhammed, **Alsuudyun Val Hal Alislami**, 2.bs, Beyrut, Alsaki, 1990.

CEVAT, Ganım Vd, **Mutazadat Al-dustur, Mazak Al-distur “ Nakit Va Tahliil”**, Bağdat, Mahat Ad-dirast Al-stratejiye, 2006.

COLE, Juan, “The United States Shi’ite Religious Factions In Post-Ba’thist İraq”, **Middle East Journal**, volume 57, No.4, Autumn, 2003, (s.45- 67).

CORUP, Lorance, **Al-halic Al-arabi Va Stratijiyet Al-amn Al-kavmi Al-amiriki**, Abudabi, Silsilet Muhazarat Al-imarāt 101, 2006.

ÇETİNSA, Gökhan, Irak’ta Yeni Dönem, Ortadoğu Ve Türkiye, **Seta Irak Dosyası**, Rapor No.ST1-406, Nisan, 2006.

DURHAM, Martin, “The American Right And The Iraq War”, **The Political Quarterly** Publishing Co.Ltd.2004, Blackwell publishing, Oxford, 2004, (s. 132- 156).

E. FULLER, Graham, FRENCKE, Rend Rahim, **The Arab Shia , ‘ The Forgotten Muslims’**, New York, 1999.

EL MARASHİ, İbrahim, Şii Hilali Mitini İnşa Etmek ‘ İnan Devrimi’nden 2003 İrak Savaşı’na’, **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 3, 2007, (s.7- 36).

ELKULEYİNİ, Ebu Cafer Muhammed Bin Yakup Bin İshak, **Alusul Min Alkafi**, Tahran, 1983.

El-nüfeysi, Abdullah Fahad, **Davr Eş-şia Fil Tatavur İrak Es-siyasi Al-hadis**, 2.bs., Kuveyt, Zat Al-selasil Lil Naşr Va tavzi, 1990.

Fatrat Al-İrak Al-intikaliye: Ala Had Al-sikkin, **İnternational Crisis Group**, Takrir Al-şark Al-avsat, Rakam Al-takrir 29, 27 Nisan, 2004.

Fuad İbrahim, **Alşia Fi Alsuudiye**, Beyrut, Dar Assaki, 2007.

Galvani, John, “The Baathi Revolution in Iraq”, **MERIP Reports**, No. 12, September - October, 1972, (s. 3-11+14-22)

GAUSE, F.Greygory, “Saudi Arabia: İraq, İnan, Their Regional Power Balance, And the Sectrain Question”, **Strategic İnsaide**, Vol.VI, Issue.2, March, 2007.

HADİ, Ali, “Mutemer Aduha”, **Ceridet Almada Assiyasi**, sayı 763, 23 Şubat, 2007.

Hal tastati Alsuudşye Min İslah Nefsiha, **İnternational Crisis Group**, Report No:28, Kahire ,Brüksel, 2004

Halife Abdullah, **Ali Bin Ebi Talip Şehiden**, Beyrut, Şeriket Riyaz Al-reyiz Lil kutup Val naşr, 2007.

HAWTHORNE, Amy, “Bahrain’s National Charter And Political Reform İn The Gulf”, **Policy Watch#514**, 25 January 2001.

HENDERSON, Simon, Saudi Arabia ' The Nightmare of Iraq', **Policy Watch**, no. 1229, The Washinton İnstitute Near East Policy. May 8, 2007.

http://www.nashiri.net/index2.php?option=com_content&task=view&id=3497&pop=1&,(Erişim):30 Aralık, 2007.

[,\(Erişim\):24 Aralık, 2007.](http://www.albianah.net/index.aspx?function=Item&id=1283&Lang=)

http://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%86%D9%87%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%86_%28%D9%85%D8%B9%D8%B1%D9%83%D8%A9%29,,(Erişim): Aralık, 2007.

<http://arabicislamicweb.com/shia/historyfitna.html>, (Erişim): 13 Kasım 2007.

<http://İslam.aljaryash.net/encyclopedia/index.php?Do=printp&book=6&id=9>,(Erişim): 12 Ekim, 2007

<http://islamicweb.com/goldenbooks/sifin.htm>, (Erişim): 12 Ağustos 2007.

[,\(Erişim\):23 Şubat, 2007](http://www.albainah.net/index.aspx?function=Item&id=1238&lang=)

[, \(Erişim\):12 Şubat, 2008.](http://www.albainah.net/index.aspx?function=Item&id=5795&lang=)

<http://www.albalush..com/vb//showthre...2750#post32750>, (Erişim): 23 Kasım, 2007.

<http://www.aljazeera.net>, (Erişim): 24 Ekim 2007.

<http://www.aljazeera.net/articles/iraqi.index.php?>, (Erişim): 12 Kasım, 2007.

<http://www.aljazeera.net/malafat/Bahreyn.aspx>, (Erişim): 12 Ekim, 2007,

<http://www.aljazeera.net/malafat/index.aspx?function=İtem&id=63123&Lang=>,(Erişim): 12 Ekim, 2007,s.3.

<http://www.aljazeera.net/NR/exeres/B398998F-EAEF-4BA3-AC31-E3F12205A9C3.htm>, (Erişim): 1 Aralık, 2008.

<http://www.aljazeera.net/Portal/Templates/Postings/PocketPeDetailedPage.aspx?>, (Erişim):12 Ekim 2007.

<http://www.aljazera.net/malafat/bahrain.aspx.html>, (Erişim): 24 Ekim, 2007

<http://www.alrased.net/>, (Erişim): 23 Aralık, 2007

<http://www.al-rasool.net/shiah/sheafikatar.htm>, (Erişim): 23 Kasım,2007

<http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=copy&side30425>, (Erişim): 23 Aralık, 2007

<http://www.al-shia.com/html/ara/others/?mod=monasabat&id=377>, (Erişim): 11 Kasım 2007.

<http://www.alwatanyh.com/culture/showentry372.html>, (Erişim): 27 Aralık, 2007.

http://www.alzawraa.net/home/index.php?Itemid=75&id=14371&option=com_content&task=view, (Erişim): 9 Ocak, 2008, s.2.

<http://www.annabaa.org/nba28/faqeh.htm>, (Erişim):30 Aralık, 2007.

<http://www.ansar-journal.com/tarekgreat1.htm>, (Erişim): 29 Aralık, 2007.

http://www.arabic.islamicweb.com/shia/history_fitne.htm, (Erişim): 13 Kasım, 2007.

http://www.arabiccn.com/2007/middle_east/3/25/shiite.oman/index.html,
(Erişim): 12 Ekim, 2007

http://www.arabiccn.com/2007/middle_east/3/25/shiite.oman/index.html, (Erişim): 12 Ekim, 2007.

http://www.arabiccn.com/2007/middle_east/3/29/shiite.qatar/index.html,
(Erişim): 12 Ekim, 2007.

http://www.arabiccn.com/2007/middle_east/3/29/shiite.qatar/index.html,
(Erişim): 12 Ekim, 2007.

<http://www.asharqalawsat.com/details.asp?section=45&issue=9614&article=289991>, (Erişim): 29 Aralık, 2007

<http://www.fadhilalrubaiee.com/viewtopic.php?>, (Erişim): 15 Kasım, 2007.

<http://www.fadhilalrubaiee.com/viewtopic?t=66>, (Erişim): 23 Kasım, 2007.

<http://www.ghrib.net/vb/showthread.php?t=1640>, (Erişim): 3 Ocak, 2008.

<http://www.globalsecurity.org/military/facility/udeid/htm>, (Erişim): 8 ağustos, 2006

<http://www.hasanonat.org>, (Erişim): Ağustos, 2007

http://www.iraqoftomorrow.org/wesima_articles/civil_studies-20071122-50394.html, (Erişim): 5 Ocak, 2008.

<http://www.khomainy.com>, (Erişim): 23 Aralık, 2007.

<http://www.mezan.com>, (Erişim): 28 Ocak, 2008.

<http://www.rasid.com/artc.php?id=43>, (Erişim): 23 Kasım, 2007

<http://www.saaid.net/Doat/Althahabi>, (Erişim): Aralık, 2007.

<http://www.tusam.net/print.asp?id=694&tbl=MAKALELER&fld=makale>,
(Erişim): 30 Aralık, 2007

Humeyni, Ruhullah, **Al-hüküme Al-islamiye**, Amman, Dar Ammar Lil naşr, 1988.

HURUFA, Aladdin, **Kanun Alahval Alşahsiye**, I.cilt, Bağdat, Dar Al-nahda, 1979.

Iraq After The Surge I: The Sunni Landscape, **İnternational Crisis group**, Middle East Report, No. 74, 30 April, 2008.

İBİN ALĞANAYİM, **Tarih Alnacid**, 3.baskı, Beyrut, Darnaşir Alarabi, 1988.

İBN AUSAYMİN, **Tarih Almamleke Alarabiye Alsuudşye**, Kahire, Mebbuli yayın evi t.y.

İBRAHİM, Farhad, **Atayfiyye Va Assiyase Fil Alam Al Arabi: Nemuzec Aş-şia Fil İrak**, Maktebet Medbuli, 1996.

İLAHİ ZAHİR, İhsan, **Aşia va Tşayu; Farık va Tarih**, Tercümen Assüne yayın evi, 1984.

KAMRAVA, Mehran, Iranian Shiism Under Debate, **Middle East Policy**, Vol.X, No.2, Summer, 2003, (s.102- 112).

KATZMAN, Kenneth, "Iraq: U.S. Regime Change Efforts And Post-Saddam Governance", **CRS Report For Congress**, Congressional Research Service, The Library Of Congress, 2004.

KATZMAN, Kenneth, "The United Arab Emirates (UAE): Issues For U.S. Policy", **Congressional Research Service Report For Congress**, No.RS21852, Washington, DC, 9 May, 2005.

KAZIM ABBUD, Zuheyir, Hal Kararat Meclis Al-hukum Al-intikali Kanuniye Ve Sahihe, **Ceridet Al-zman**, Sayı 1561, 20 Temmuz, 2003.

KELLY, J.B., The Persian Claim To Bahrain, **International Affairs** (Royal Institute Of International Affairs 1944-), Vol.33, No.1, Jan., 1957, (s.51- 70).

KEMAL, Omer "v.d.",**Mesacit Fi Vacihinnar; Dirase Tarihiye Akaidiyye Meydaniye Tahliliye Şamile**, Fuad Albeyino yayın evi, Beyrut, 2007.

KESKİN, Arif, Şii Jeopolitiği ve İran, **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 3, 2007, (s. 65- 100).

KHALİDİ, Walid, "The Gulf Crisis:Origins And Consequences", **Journal Of Palastine** study, Vol.20, No. 2, Winter, 1991, (s.5- 28).

KURZMAN, Charles, "Pro-U.S. Fatwas", **Middle East Policy**, Vol.X, No.3, Fall 2003, (s.155- 166).

M. BLANCHARD, Christopher," The İslamic Traditions Of Wahhabism And Salafiyya", **CRS Report For Congress**, Congressional Research Service, The Library Of Congress, January 24, 2008, (s.1- 6).

MAĞNİYE, Muhammed Cevad, **Hazihi Hiye Alvehhabiyye**, Beyrut, Silsilet Alkutup Almualefe Lil Ras Ala İbni Teymiyye Val Vehhabiyye, 1982.

Meydan Larousse; Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 18.Cilt, Ed.Ord.Prof.Şükrü Baban vd., Ankara, Sabah Gazetesi Yayınları, 1992.

MHBUBA, Cafer, **Mazi Alnecef Va Haziruha**, Necef, Almatbaa Alhayderiyye, 1958.

Muktada Assadr Alırak;Unsur Tahrip Am İstikrar”, **International Crisis Group**, Takrir Alşark Alavsat, Report No.55, 11 Temmuz, 2006.

Nakash, Yitzhak, The Conversion of Iraq's Tribes to Shiism, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 26, No. 3, August., 1994, (s. 443-463).

NASIR, Nasır Hüseyin, **Mihnetul Aksariye Fil İrak: Safahat Min Melef Atayifiyye Asiyasiye**, Beyrut, Dar Muatafa Lıtıbatı Val Naşir, 2005.

NASR, Vali, Regional İmplication Of Shia Revival İn İraq, **The Washington Quarterly** 27:3, Summer 2004, (s.7- 24).

NASR, Vali, **Sahvat Aş-şia “ Al-siraat Dahil Al-islam Va Keyfa Setersim Mustakbal Aş-şark Al-avsat”**, Çev. Sami Al-kaki, Beyrut, Dar Al-kitap Al-arabi, 2007.

NASR, Vali, Şii Yükselişi, Çev. Sekan Ergül, **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 3, 2007, (s. 101- 108)

OKRUHLİK, Gwenn, “The Irony Of Islah (Reform)”, **Washington quarterly**, No. 28, 4 Autum, 2005, (s.159- 161).

PETERSON, J.E., “Oman: Three And a Half Decades Of Change And Development”, **Middle East Policy**, Vol. XI, No. 2, Summer, 2004, (s.125-137).

R. MATTAİR, Thomas, "Mutual Threat Perceptions In The Arab/Persian Gulf: GCC Perceptions", **Middle East Policy**, Vol.XIV, No.2, Summer, 2007, (s. 230-256)

R.I. COLE, Juan, "The Ayatollahs And The Democracy In Iraq", **ISIM Review** 17, Isalm, Society & State, Spring, 2006, (s.34- 35).

RAZİ, G. Hossein, "An Alternative Paradigm To State Rationality In Foreign Policy: The Iraq-Iran War", **The Western Political Quarterly**, Vol.41, No. 4, December, 1988, (s. 689- 723).

Rodger Shanahan, "Shi'a Political Development; the Case Of The Islamic Da'wa Party", **Third World Quarterly**, Vol 25, No.5., 2004, (s. 943- 954).

Routine Abuse, Routine Denial ' Civil Rights And The Political Crisis In Bahrain', **Human Rights Watch**, New York, 1997, 3. Section.

Sadi Al-ḥaṣimi, İbn Sebaa Hakika La Hayal, **Ar-raşed Dergisi**, sayı 98, Ekim, 2006, (s. 30- 43).

SELAMA, Gassan, **Almucteme Va Aldavle Fil Maşrik Val Mağrip**, Beyrut, Dar Al-kitab Alarabi, 1978.

Sluglett, Marion Farouk, Sluglett, Peter, "The Historiography of Modern Iraq", Peter Sluglett, **The American Historical Review**, Vol. 96, No. 5, December, 1991,(s. 1408-1421).

STORK, Joe, "Bahrain Regime Stages Confessions, Rejects Compromise", **Middle East Report**, No.200, Minorities In The Middle East ' Power And The Politics Of Difference, Jul-Sep., 1996, (s.44- 46).

STORK, Joe, "Bahrain's Crisis Worsens", **Middle East Report**, No.204, The Arabian Peninsula, Jul-Sep., 1997, (s.33- 35).

ŞEKARE, Ahmet, **Harıp Al-vilayat Al-mutahide Al-amerikiyye Ala Al-irak Va İnkisatiha Al-stratejiyye Al-iklimiyye**, Abudabi, Silsilet Muhazarat Al-imarar 96, Merkez Al-imarar lil dirase Va Al-buhus Al-stratejiyye, 2005.

T.M. Aziz, "The Rol Of Muhammad Baqir Al-Sadr İn Shii Political Ativism İn Iraq From 1958 to 1980", **İnternational Journal Of Middle East Studies**, Vol.25.,No.2., May, 1993, (s.207- 222).

TABATABAİ, Allame Muhammed Hüseyin, **İslam'da Şia**, çev. Kadir Akaras, Abbas Kazimi, Kevser Yayınları, t.y.

Tefkik Al-irak: Ameliye Desturiye Teteaser, İycaz Siyasi Havle Al-şark Al-avsar Rakam 9, **İnternational Crisis Group**, 26 Eylül, 2005.

TERHALLE, Maximilian, Are The Shia Rising, **Middle East Policy**, Vol.XIV, No.2, Summer 2007, (s. 326- 360).

The Shiite Question İn Saudi Arabia, **İnternational Crisis Group**, Middle East Report, No: 45, 2005.

VEHBE, Hafiz, **Ceziret Alarap Fil Karn Alişrin**, 7.bs, Mısır, Dar Al-arabi, 1935.

VİESSER, Reider, "Hegemon Güce Meydan Okuma: Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve ABD'nin Irak Politikası", Çev. Gül Aral, **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 3, 2007, (s. 109- 143).

YAMANI, Meyi, Al-intihabat As-sudiiyye Al-belebiyye Nakisa Va ğayr Dimokratiye, **Al-muşahid As-siyasi**, 10. yıl, Sayı 470, 13-19 Mart, 2005

Yazar belli değil, Lamaa Alşahap, 1898.

YILMAZ, Türel, **Uluslar arası Politikada Ortadoğu: Birinci Dünya Savaşından 2000'e**, Ankara, Akçağ Basım Yayın Pazarlama A.ř., 2004.

(EK 1)

IRAK FEDERAL CUMHURİYETİN SİYASİ HARİTASI

Kaynak: (Erişim):<http://www.lib.utexas.edu/maps/iraq.html>, 20 Haziran, 2008.

(EK 2)

SUUDİ ARABİSTAN KIRALLIĞININ SİYASİ HARİTASI

Kaynak: (Erişim): http://www.lib.utexas.edu/maps/saudi_arabia.html, 20 Haziran, 2008.

(EK 3)

BAHREYN KRALLIĞININ SİYASİ HARİTASI

Kaynak: (Erişim): <http://www.lib.utexas.edu/maps/bahrain.html>, 20 Haziran, 2008.

(EK 4)

KUVEYT DEVLETİNİN SİYASİ HARİTASI

Kaynak: (Erişim): <http://www.lib.utexas.edu/maps/kuwait.html>, 20 Haziran, 2008.

(EK 5)

UMMAN SALTANATIN SİYASİ HARİTASI

Kaynak: (Erişim): <http://www.lib.utexas.edu/maps/oman.html>, 20 Haziran, 2008.

(EK 6)

KATAR DEVLETİNİN SİYASİ HARİTASI

Kaynak: (Erişim): <http://www.lib.utexas.edu/maps/qatar.html>, 20 Haziran, 2008.

(EK 7)

BİLİRŞİK ARAP EMİRLİKLERİNİN SİYASİ HARİTASI

Kaynak: (Erişim): http://www.lib.utexas.edu/maps/united_arab_emirates.html, 20 Haziran, 2008.

(EK 8)

İRAN İSLAMİ CUMHURİYETİNİN SİYASİ HARİTASI

Kaynak: (Erişim): <http://www.lib.utexas.edu/maps/iran.html>, 20 Haziran, 2008.

Tablo No: 1

Belirli yıllar için Bağdat Ticaret odasının yönetim kurulu üyeleri

Yıl	Toplam Üye sayısı	Şii Üye sayısı	Sünni Üye say.	Kürt Üye sayısı	Yahudi Üye sayısı
1935-1936	18	2	4	1	9
1948-1949	18	6	4	1	7
1950-1951	18	9	6	1	2
1957-1958	18	14	4	-	-

Tablo No:2

Kraliyet Döneminde Şii Bakanların Sayısı: 1921-1958 Dönemi.

Kurulan Hükümetlerin Dönemi	Atanan Bakanların Toplam Sayısı	Şii Bakanlar	Yüzdelik Oranı
1921-1932	113	20	17,7
1932-1936	57	9	15,8
1936-1941	65	18	27,7
1941-1946	89	52	28,1
1946-1958	251	87	34,7
Toplam	575	159	27,7

Tablo No:3

1925 ile 1958 yılları arasında Şiilerin Irak Parlamentosundaki sayıları ve oranları

Çalışma Dönemi	Şii Üyelerin sayısı	Toplam Üye sayısı	Yüzdelik Oranı
1925	27	88	30,7
1928	27	88	30,7
1930	25	88	28,4
1933	29	88	33
1934	27	88	30,7
1935	36	107	33,6
1937(27 Şubat)	39	115	33,9
1937(23 Aralık)	39	115	33,9
1939	40	115	34,8
1943	43	116	37
1947	57	140	40,7
1948	55	135	40,7
1953	55	135	40,7
1954(9 Haziran)	59	135	43,7
1954(16 Eylül)	58	135	43
1958	54	144	37,5

Tablo No: 4

1968 ile 1977 yılları arası hükümetlerin etnik yapıları

Bakanların Mezhep ve etnik yapılar	Üye sayısı	Yüzdellik oranı
Şiiiler	-	-
Sünniler	14	93,3
Kürtler	1	6,7

Tablo No: 5

Yüksek İslami Devrim Konseyin Üyeleri

Ad	Örgüt	Mezhep
Muhammed Bakır Alhekim	Şii Âlimler Harekâtı	Şii
Muhammed Alhaşimi	Şii Âlimler Harekâtı	Şii
Muhammed Bakır Alnasırı	Dava Partisi	Şii
Ebu Tahir Ahlasan	-	-
Muhammed Halit Albarzani	Hizbullah (Kürt)	Sünni
Muhammed Mehdi Alasıfı	Dava Partisi	Şii
Muhammed Alhaydari	İslami Eylem Örgütü	Şii
Şeyh Ebu Zahir	-	Şii
Ebu Meysem Alhafiçi	-	-
Abdülaziz Alhekim	Mucahitler Harekâtı	-
Abbas Almehri	-	Şii
Muhammed Alberzenci	Kuran Ordusu	Sünni
Muhammed Taki Almuderisi	İslami Eylem Örgütü	Şii

Tablo No: 6

Geçici Yönetim Konseyine Başkanlık Edenlerin Listesi

Adlar	Mensup Olduğu Siyasi Parti ve Mezhebi
1) İbrahim Caferi	O tarihte Dava Partinin Başkanı. (Şii)
2) Ahmet Çelebi	Irak Milli Kongre Başkanı. (Şii)
3) Muhammed Bahr El ulum	Ehli Beyt Cemaati. (Şii)
4) Abdülaziz El hakim	İslami Yüksek Konseyi. (Şii)
5) Celal Talabani	KYP'nin Genel Sekreteri. (Sünni)
6) Mesut Barzani	KDP'nin Başkanı. (Sünni)
7) Ayad Allavi	Vifak Harekeninin Başkanı. (Şii)
8) Adnan Al paçeçi	Bağımsız Demokratlar Birliği. (Sünni)
9) Muhsin Abdülhamit	Irak İslami Partisinin o dönemdeki Genel sekreteri. (Sünni)

ÖZET

Hz. Ali ile Muaviye arasında çıkan hilafet kavgası, İslam âleminde derin bir yara açmıştır. O tarihten itibaren Müslümanların arasındaki birlik beraberlik sarsılmaya başlamış ve yeni bir mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yeni ortaya çıkan mezhebe Şia adı verilmiştir. Sia mezhebi Hz.Ali-Muaviye arasında gerçekleşen hilafet kavgasından sonra taraftar kazanmaya başlamıştır. Ancak Şiilerin onbirinci İmamı olan Hasan Al-askeri'nin bir erkek çocuğunun olmaması nedeniyle Şiiler, politika ve devlet işlerinden uzak durmayı tercih etmişlerdir. Çünkü bazı Şii din adamlarının geliştirdiği tezlere göre onbirinci İmamın bir oğlunun bulunduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca onikinci imam olan Muhammed Mehdi'nin gizlilik dönemine girdiğini savunmuşlardır. Böylece yeni oluşan teze göre Şiilerin liderliğini yapacak olan Mehdi ortaya çıkıncaya kadar politikadan uzak duracaklardır. Ancak Şah İsmail döneminde, Safevlerin Şia mezhebini devletin resmi mezhebi olarak ilan etmeleriyle birlikte Şii-Sünni çatışmasına farklı boyutlar kazandırmıştır.

Çağdaş Irak devleti kurulduğunda Iraklı Şiiler politikadan uzak durma eylemlerini sürdürmekteydiler. Iraklı Şiiler 1921 yılında İngilizlerin himayesinde yeni oluşan çağdaş Irak devleti işgalci bir tarafın gözetiminde kurulduğu için devletin yeni kurulan müesseselerinde yer almamayı uygun bulmuşlardır. Daha sonra Irak'ta Baas partisi iktidara geldikten sonra hem Baas iktidarı tarafından dışlanmışlardır hem de kendileri de Baas rejimini dinsiz olarak gördükleri için Baas partisinin iktidarına karşı gelmişlerdir. Ayrıca o dönemde Şiilerin en büyük Mercii olan Ayetullah Al-hui'nin; Şii din adamının politikaya karışmama görüşünü savunmaktaydı. Al-hui'nin bu görüşü Şiilerin pasifleşmesine neden olmuştur.

9 Nisan 2003 tarihinden itibaren Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Irak'ta oluşan yeni düzende Şiiler var güçleriyle yer almaya çalışmışlardır. Çağdaş Irak devleti kurulduğu gibi politikadan uzak durmamışlar bu sefer işgalci güçlere karşı gelmemişlerdir tam tersine ABD ile işbirliği yapmışlardır. Bu işbirliği de Sistani'nin ısrarıyla gerçekleşmiştir. Şiiler

özellikle yeni anayasanın hazırlanmasında büyük rol üstlenmişlerdir. Şiiler kalıcı anayasada o kadar etkili olmuşlar ki isteklerini tek tek Kalıcı Anayasada sıralayarak yasallaştırmışlardır.

Iraklı Şiilerin bu yeni konuları, körfez ülkeleri üzerindeki Şiilere olumsuz yansımaya başlamıştır. Çünkü bu ülkelerdeki Şiiler birçok haklarından yoksun bırakılmışlardır. Baskı altında olan, devletin müesseselerinden dışlanan ve dini törenlerini özgürce yapabilme imkânını bulamayan Arap körfezli Şiiler, Iraklı Şiileri örnek almaya ve buldukları ülkelerin rejimlerine karşı baskı uygulamaya başlamışlardır.

2003 sonrası Irak sadece Körfez ülkeleri üzerindeki etkileriyle sınırlı kalmayacak aynı zamanda Orta Doğu'da büyük roller üstlenmesi öngörülmektedir. Şiilerin böyle bir konuma gelmelerini, ABD'nin radikal Sünnilere karşı tutumu ve Şiileri açık bir şekilde desteklemesine bağlayabiliriz.

Anahtar Kelimeler:

- 1) Şii
- 2) Arap Körfez Ülkeleri
- 3) Kalıcı Anayasa
- 4) Mezhepsel Çatışma
- 5) Irak

ABSTRACT

The dispute over caliph position between (Hz.) Ali and Muawiya has caused severe damage in the Muslim world. This dispute has shaken the unity among Muslims and resulted in the formation of a new sect.

This new sect is called Shiism. This new sect gained momentum and supporters after the dispute. The eleventh Imam Hassan Al-askeri did not have a male child and this led the Shia members to prefer to stay away from politics and government affairs, because according to some of the theses developed by a number of Shii clerics, the eleventh Imam should have a male child. The clerics have also claimed that the eleventh Imam (Al-Mahdi) who will lead the Shii's, has entered a phase of secrecy. Thus, according to this newly formed thesis the Shii's will stay away from politics till the awaited eleventh Imam will emerge. But in Persia after the Shah Ismail had declared Shiism as the formal religion of the state, the conflict between Sunni's and Shii's took a new turn.

When modern Iraq was formed, the Shii's were still keeping their stance of not getting involved in politics. Especially in 1921 when Iraq was under the British mandate and the modern Iraqi government was formed under the English supervision, and not to take part in those governmental institutions that were formed by the occupation forces was seen as the right choice by them. Later on when the Baath party came to power, the Shii's were excluded and also the Shii's accused that regime of being infidel and stood against its power. One other factor that led Shiism to passivity was the view of Al-hui who was the most prominent reference of Shiism at that time. Al-Hui believed that it is not appropriate for a Shii cleric to get involved in politics.

Since 9 April 2003, after Saddam Hussein was toppled a new environment was formed in Iraq in which the Shiis do their best to gain political power. In contrast to 1921, this time the Shiis did not stay away from politics and did not oppose the occupation forces; instead, they cooperated with the USA and formed the majority of the newly formed government of current Iraq. This Shii cooperation with USA was due to Al-Sistani's assertion. In the preparation of the new Iraqi constitution, the Shiis played a major role and they were so influential that they succeeded in including all their demands in the permanent Iraqi constitution as permanent laws.

This new status of Iraqi Shiis has negatively affected the Shiis in the gulf countries in the Middle East, because many Shii citizens in those countries have given up many of their rights to their states such as performing religious ceremonies and participation in the government. Now they have started to pressure their governments after observing the Shiis in Iraq. The effects of post 2003 Iraq were not limited to the gulf countries alone, but to the whole region of the Middle East. The support that the Shiis get from the USA in Iraq and in the eradication operations of Sunni radicals played a great role in Shiism's gaining this status in Iraq.

Key Words:

- 1) Shiite
- 2) Arab Gulf States
- 3) Permanent Constitution
- 4) Sectarian Conflict
- 5) Iraq